

RUDOLF RASCH
MIJN WERK OP INTERNET, DEEL EEN

GESCHIEDENIS VAN DE MUZIEK IN DE
REPUBLIEK DER ZEVEN VERENIGDE
NEDERLANDEN
1572-1795

HOOFDSTUK DERTIEN
HET CONCERTWEZEN

Voor literatuurverwijzingen zie [LITERATUUR](#).

Verwijzingen naar dit hoofdstuk graag als volgt:

Rudolf Rasch, *Geschiedenis van de Muziek in de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden 1572-1795*

(= Mijn Werk op Internet, Deel Een), Hoofdstuk Dertien: Het Concertwezen

<http://www.let.uu.nl/~Rudolf.Rasch/personal/Republiek/Republiek13-Concerten.pdf>

Voor suggesties, correcties, aanvullingen en opmerkingen: r.a.rasch@uu.nl

Versie: 7 januari 2013 © Rudolf Rasch, Utrecht/Houten, 2013

HOOFDSTUK DERTIEN

HET CONCERTWEZEN

13.1 Inleiding

13.2 Amsterdam

13.3 Andere Steden

13.4 Mozart 1765-1766

13.5 Abbé Vogler 1785-1790

13.1 INLEIDING

De eerste concerten voor een betalend publiek uit de geschiedenis van de Westerse muziek vonden plaats in de Republiek, en wel in Amsterdam, een gegeven dat nog niet is doorgedrongen tot de algemene muziekgeschiedschrijving. Tijdens het zomerreces van de Amsterdamse Schouwburg in 1643 werd het gebouw benut voor een aantal muziekkuitvoeringen, die bij elkaar het niet onaanzienlijke bedrag van f1066:07 opbrachten. Over muziek en musici is zo goed als niets bekend, in ieder geval niets dat ons helpt om een indruk te krijgen van de uitvoeringen. Wat betreft de muziek spreken de Schouwburgrekeningen over ‘het musijck singhen,’¹ wat betreft de musici geven de rekeningen geen verdere specificatie dan een post van f900 te betalen aan de verder geheel onbekende Hans Touw ‘voor het musiceeren.’²

Bijna twintig jaar later (1662) werd het zomerreces van de Schouwburg opnieuw benut voor concerten, ditmaal te geven door een aantal Franse hofmusici onder leiding van Bernard Dommaille. De zeven concerten vonden plaats van 30 juni tot 21 juli en brengen f600:06 op.

De genoemde voorbeelden van vroege concerten moeten worden beschouwd als incidenten, niet als traditie. Een echte concerttraditie kwam in de Republiek pas goed op gang in de achttiende eeuw, met een aanloop aan het einde van de zeventiende eeuw. Min of meer vanzelfsprekend nam Amsterdam - met zijn talrijke, gemêleerde en welvarende bevolking en zijn relatief grote muzikantenstand - het voortouw. De andere steden in de Republiek volgden één voor één zodat tegen het einde van de achttiende eeuw in nagenoeg elke stad concerten een normaal onderdeel vormden van het muziekleven aldaar.

Ten behoeve van de uiteenzettingen in dit hoofdstuk worden eerst enige definities ingevoerd. Een *concert* in de ruime zin van het woord kan worden gedefinieerd als een vooraf georganiseerde uitvoering van muziek die geen ander doel dient dan het aanhoren door een publiek van het gespeelde tijdens die uitvoering. Deze definitie sluit bijvoorbeeld muziek bij dramatische vertoningen (hetzij binnen hetzij buiten het toneelspel) uit, alsmede muziek die ceremonies en feestelijkheden ondersteunt, zoals inhuldigingen, herdenkingen, inauguraties, ontvangsten, enzovoorts.

Wat betreft de wijze waarop de toehoorder bij het concert aanwezig kan zijn is dan een driedeling mogelijk. In de eerste plaats zijn er concerten waarvoor geen toegangsprijs wordt geheven en die voor een ieder die aanwezig wil zijn vrij toegankelijk zijn. Deze concerten zullen we *bespelingen* noemen. De

1. Amsterdam, Amst. Arch., PA 367, nr. 425, p. 126, 128, p. 346.

2. Amsterdam, Amst. Arch., PA 367, nr. 425, p. 129; nr. 428, p. 85.

bekendste voorbeelden zijn de orgelbespelingen in de kerk en de optredens van stadsmusici voor het stadhuis of op een andere open plaats. De kosten zijn direct of indirect voor rekening van de organiserende instantie, doorgaans de stedelijke overheid.

In de tweede plaats zijn er concerten die *op uitnodiging* kunnen worden bijgewoond. In de regel wordt dan geen toegangsprijs geheven, althans niet vooraf. De musici kunnen wel achteraf een beloning van de toehoorders ontvangen. Verschillende categorieën zijn van toepassing, waarvan de hofconcerten de belangrijkste zijn. De kosten van zo'n concert zijn voor rekening van de concertgever, in het geval van hofconcerten de stadhouder. Andere voorbeelden van deze vorm zijn de concerten die door adellijken of andere welgestelden aan huis worden gegeven voor vrienden en gasten.

En tenslotte zijn er de *betaalde concerten*, die gekenmerkt worden door het gegeven dat het de toehoorder is die de kosten betaalt. Dit kan rechtstreeks zijn door het kopen van een kaartje of een abonnement (intekening) of indirect door het lidmaatschap van een muziekcollege of concertvereniging. In dit hoofdstuk zullen we ons vrijwel uitsluitend bezighouden met deze categorie van concerten. Bespelingen van verschillende aard zijn al aan de orde geweest in het hoofdstuk over de stedelijke muziek (Hoofdstuk 7). De hofconcerten zijn behandeld in het hoofdstuk over de hofmuziek (Hoofdstuk 6).

Achttiende-eeuwse concerten werden gegeven in een veelheid van locaties, variërend van voor de gelegenheid ingerichte ruimtes tot speciaal gebouwde concertzalen. Het is dienstig het totale scala van mogelijkheden in een aantal types onder te verdelen. Daarbij laten wij het onderscheid tussen de verschillende concerttypen (bespeling, hofconcerten, uitvoeringen van muziekcolleges, echte concerten) even achterwege, omdat de onderscheidingen tussen concerttypes nauwelijks zijn gecorreleerd aan onderscheidingen tussen zaaltypes. De nu volgende bespreking betreft alle vormen van concerten in de zin van muziekuitvoeringen ten behoeve van een geïnteresseerd en luisterend publiek.

In de eerste plaats waren er bestaande ruimtes die zonder verdere specifieke aanpassing werden gebruikt voor concerten. Deze locaties waren veruit het meest algemeen in de achttiende eeuw en zijn zeer variabel van aard. Men kan enerzijds denken aan zalen en zaaltjes van herbergen en logementen, zowel in de stad als daarbuiten, anderzijds aan ruimtes behorende bij openbare of semi-openbare gebouwen, zoals doelen (schietbanen), maneges (stedelijke stallen), kaatsbanen, schermsholen, waaggebouwen, stadhuizen en gildehuizen. Tot op zekere hoogte kan men de voor concerten gebruikte ruimten in kastelen (en eventueel paleizen) ook tot deze categorie rekenen. In dezelfde sfeer, maar wat minder exclusief, liggen de concerten die werden gegeven in de woonhuizen van musici en concertorganisatoren. Ook werden kerkrumten herhaaldelijk voor concerten gebruikt. Meestal gaat het dan om een orgelconcert, gegeven door reizende klaviervirtuozen, zoals Handel, Mozart en Abbé Vogler. Tot slot behoren ook de theaterzalen, wanneer deze voor concerten worden gebruikt, tot deze groep van locaties.

Een tweede soort van concertlocaties wordt gevormd door de zalen die weliswaar reeds bestonden, maar speciaal voor concertgebruik werden ingericht. Die zalen zijn niet zeer talrijk. Voorbeelden zijn de Muziekzaal van Petrus Albertus van Hagen in de Bierstraat te Rotterdam (ingericht in 1764), van het Utrechtse Stadsmuziekcollege in de Mariakerk (1765), van het Delfste stadsmuziekcollege in het Prinsenhof (1767), van het Muziekcollege aan de Muurhuizen te Amersfoort (1776) en de Zwolse Muziekzaal aan de Bloemendalstraat (1792).

En in de derde plaats waren er zalen die speciaal voor het geven van concerten waren ontworpen en gebouwd, zij het steeds als onderdeel van grotere architectonische complexen. Ook deze categorie is niet uitgebreid. Onder deze categorie vallen de Muziekzaal van het stadhouderlijk hof aan het Binnenhof,

gebouwd in de jaren-1750 en de zaal van Felix Meritis te Amsterdam aan de Keizersgracht die in 1788 in gebruik is genomen.

Wat betreft de organisatie van een concert (in engere zin) zijn er twee basiscategorieën te onderscheiden, die van de serieconcerten en die van de losse concerten. Beide categorieën vallen in subcategorieën uiteen.

In de eerste categorie vallen de *serieconcerten*, georganiseerd door een ondernemer of organisatie en in normale gevallen, na aftrek van de kosten, ten bate van de ondernemer of organisatie. Voor de realisatie van zijn concerten moest er een beroep worden gedaan op de beschikbare beroepsmusici en misschien ook wel op amateurs. Normaal gesproken werd er bij deze concerten met intekening gewerkt. Men kocht dan kaartjes ('loodjes' genoemd) voor de hele serie in één keer. De prijs per concert was doorgaans lager dan wat betaald moest worden voor een enkel los concert van dezelfde soort. Een gemiddelde serie omvatte twintig concerten in een seizoen, dat loopt van oktober tot mei. Kortere en langere series kwamen ook voor; de uitersten lijken te hebben gelegen bij een minimum van tien en een maximum van dertig concerten.

Gedurende de tweede helft van de achttiende eeuw lijken er drie typen van serieconcerten te zijn geweest. In de eerste plaats waren er de series georganiseerd door concertondernemers met een commerciële inslag. Organisatie, winst en verlies lagen bij een particuliere *concertondernemer*. Het publiek werd gewonnen via openbare publiciteit zoals aanplakbiljetten en advertenties in kranten. Het voortbestaan van deze commerciële serieconcerten was in hoge mate afhankelijk van het succes van de inschrijving. In de meeste gevallen is het kopen van kaartjes van losse concerten ook mogelijk, maar beduidend duurder.

In de tweede plaats waren er de series die werden georganiseerd door stadsmuziekcolleges, die op deze wijze van een besloten gezelschap naar een *open concertvereniging* evolueerden. Deze open concertverenigingen worden gekenmerkt door een blijvende verbinding met het stadsbestuur en een eventuele aansprakelijkheid van het stadsbestuur voor optredende verliezen. (Winst bleef meestal in de kas van het muziekcollege.) Deze ontwikkeling vindt zeker niet plaats bij alle stadsmuziekcolleges, eerder - voorzover zich dat laat bepalen - slechts bij een klein aantal van de oude colleges die rond 1770 nog bestaan. In ieder geval is het geven van concerten tegen betaalde toegang vanaf ongeveer die tijd gedocumenteerd voor de Stadsmuziekcolleges van Utrecht en Delft. Vanuit de stadsmuziekcolleges bekeken hebben we deze ontwikkeling het *Utrechtse model* genoemd.

De concerten van deze open concertverenigingen waren gratis toegankelijk voor de leden van de muziekcolleges en tegen betaling voor niet-leden. Directe invloed van de situatie in Duitsland op deze ontwikkeling is moeilijk aantoonbaar, maar feit is dat in diverse Duitse steden (waaronder Leipzig) collegia musica al in de eerste helft van de achttiende eeuw voor publiek toegankelijke concerten gaven.

In de derde plaats waren er concerten in serieverband die worden georganiseerd door een *besloten concertvereniging*. De leden amateur-musici vormden het orkest, gewoonlijk onder aanvoering van een beroepsmusicus en met medewerking van enkele beroepsmusici op vitale plaatsen, terwijl rondreizende solisten er konden soleren. Het typerende van een concertvereniging is de principiële beslotenheid: de concerten waren slechts toegankelijk voor de heren leden al of niet vergezeld van hun dames. Buiten de leden was de toegang tegen betaling soms toegestaan aan bezoekende vreemdelingen en aan in het plaatselijke garnizoen gelegerde militairen. Het Departement Muziek van het genootschap Felix Meritis is het bekendste voorbeeld van een besloten concertvereniging.

Merkwaardig is het nu dat de laat-achttiende-eeuwse open concertverenigingen teruggaan op een stadsmuziekcollege met een geschiedenis die zeker tot de zeventiende eeuw teruggaat, terwijl de in de achttiende eeuw nieuw opgerichte concertverenigingen vrijwel allemaal van besloten aard zijn. Aan te nemen is dat deze tweedeling voortkomt uit het financiële risico dat in het concertvak besloten lag. Bij een besloten

concertvereniging was het mogelijk om het financieel risico te vermijden door met de ledenbijdrage de volledige financiering veilig te stellen. Zo'n vereniging heeft dan duidelijk een elitair karakter. Een open concertvereniging is slechts mogelijk in plaatsen en situaties waar de overheid van oudsher gewend was een wisselende som gelds te reserveren voor het musiceren, als een activiteit ter ere en meerdere glorie van de stad. Kennelijk beschouwden steden het in de tweede helft van de achttiende eeuw niet meer als hun taak om stedelijke muzikale activiteiten te *initiëren*. Dat laatste werd dan overgelaten aan hetzij de ondernemer - die liever met seizoenseries werkte dan met een verenigingsvorm - hetzij de burgers - die zich verenigen in besloten gezelschappen.

Naast serieconcerten waren er *losse concerten*, die per stuk door één of meerdere musici of een ondernemer werden georganiseerd. De opbrengst kwam ten goede aan de organiserende musicus of musici of ondernemers. Zulke concerten vonden, uiteraard in zeer wisselende frequentie naar stad en tijd, plaats in de meeste grote steden in de Republiek. Ze werden vooral gegeven in zalen van de eerste categorie, zoals herbergen, logementen, doelen, enz. Veruit het grootste deel van de concerten die door reizende virtuozen zijn gegeven, vallen binnen deze categorie. Succesvolle concerten werden dikwijls gevolgd door één of meer reprises of voortzettingen, volgens de advertenties steevast 'op verzoek van enige (of vele) liefhebbers,' die de eerdere concerten hadden bijgewoond.

Sommige losse concerten werden in de publiciteit aangekondigd als *benefietconcert*. Hiermee werd in de achttiende eeuw iets heel anders bedoeld dan vandaag. In de achttiende eeuw was het een concert voor rekening - inclusief winst of verlies - van één of meer van de uitvoerenden in een context die aansloot bij die van een serieconcert of een andere institutionele context. Heel gebruikelijk was het bijvoorbeeld dat een aantal van de musici die meewerkten aan serieconcerten aan het einde van het seizoen als een soort toegift op de serie nog één of meer concerten voor eigen rekening gaven, gewoonlijk in dezelfde zaal en op hetzelfde tijdstip in de week als de eigenlijke serieconcerten, maar buiten het abonnement. In zo'n geval sprak men dus van benefietconcerten. In sommige gevallen is ons het bestaan van serieconcerten uitsluitend bekend vanwege de erop volgende benefieten. (Benefietvoorstellingen waren ook normaal in de theater- en operapraktijk: dan zijn het voorstellingen die ten bate van één of meer acteurs waren en niet voor de theaterondernemer.)

Verwant aan de benefietconcerten zijn de concerten met de aanduiding "*abonnement suspendu*": 'abonnement niet geldig.' Hierbij ging het om een concert dat binnen een serie zou kunnen plaatsvinden of georganiseerd was op een dag dat een serieconcert zou plaatsvinden, maar dat uit de serie was gelicht, zodat het tegen gewone entreprijs afzonderlijk toegankelijk was. De bijdrage van een reizende virtuoos kon de reden zijn. De aanduiding "*abonnement suspendu*" is ook vaak een aanwijzing voor het bestaan van een serie op de desbetreffende avond op de desbetreffende locatie. Verschil tussen een benefietconcert en een concert met "*abonnement suspendu*" is dat in het laatste geval in beginsel de concertondernemer winst of verlies incasseerde, in het eerste geval één van de medewerkers.

De laatste zinsnede voert naar een algemeen aspect van het achttiende-eeuwse concert. Eén of meer personen - vaak optredende musici - traden als concertondernemer op, die enerzijds de kosten van het concert voor hun rekening namen, anderzijds de baten inden. Andere musici waren medewerkers en ontvingen (vermoedelijk) een vast, afgesproken bedrag voor hun bijdrage.

Tussen de serieconcerten en de losse concerten in was er nog een variant die men een *kleine concertserie* kan noemen, een aantal van bijvoorbeeld vijf wekelijkse concerten achtereen. Deze vorm vindt men wel bij reizende musici, die ergens neerstreken en meenden dat er genoeg publiek was voor een aantal concerten

achtereen. Het organiseren van een volledige serie van twintig concerten vereiste doorgaans een permanente of semi-permanente residentie in de plaats waar de concerten plaatsvonden.

In sommige gevallen werd er nog aanzienlijk frequenter gemusiceerd dan met een wekelijkse serie. Dat was vooral het geval bij concerten met een veel informelere inslag, zoals herberg- en vauxhallconcerten (zie onder). De frequentie ervan kon variëren van driemaal per week tot vrijwel dagelijks behalve zondag. De toegangsprijs was lager dan voor een meer formeel concert, de aanvangstijd kon zowel vroeger ('s-middags) of later ('s-avonds) zijn en er kon ook een combinatie met diner of bal zijn.

Tenslotte wilde er nog wel eens zelfs dagelijks worden gemusiceerd door bezoekende musici, zolang er toeloop was van publiek. In zo'n geval meldde de musicus in de krant dat hij elke dag op die-en-die tijden te horen was in dat-en-dat logement.

Concerten waren er over een heel scala wat ernst en luim betreft. Aan het ene uiterste stonden de concerten door gerespecteerde virtuozen gegeven in relatief prestigieuze concertzalen, al staat vast dat het 18de-eeuwse concert zelfs in de meest serieuze vorm aanzienlijk minder formeel was dan het huidige wat betreft het gedrag van het publiek. Een aspect van vermaak komt in het concert wanneer de musicus opzettelijk gebruik maakt van ongebruikelijke of bijzondere muziekinstrumenten om publiek te trekken, of andere kunststukjes uithaalt, bijvoorbeeld door een concert met de mond te fluiten of zijn eigen zang op de viool te begeleiden. In 1773 traden drie blinde musici uit Bologna op, die een heel trio op strijkinstrumenten spelen zonder strijkstokken, maar door met luciferhoutjes op de snaren te slaan. In een aantal gevallen werd in advertenties de nabootsing van vogelgeluiden, weersomstandigheden en andere activiteiten aangekondigd.

Het laten optreden van kinderen, zelfs kleine kinderen, valt ook in deze categorie. De eerste van deze wonderkinderen verschenen in de jaren-1740 op de concertpodia en ze bleven komen tot het einde van de achttiende eeuw (en later). Doorgaans reisden ze onder begeleiding van één of beide ouders, die dikwijls zelf ook optraden. In een aantal gevallen traden meerdere broers en/of zussen uit hetzelfde gezin op. De leeftijd van deze kinderen varieerde - blijkens opgaven in advertenties - zo tussen de zes en vijftien. Als de precieze leeftijd bekend is uit archivalische bron, dan blijkt de opgegeven leeftijd vaak een jaartje lager te liggen dan de werkelijke leeftijd. Wolfgang Amadeus Mozart, die met zijn zus Nannerl op negenjarige leeftijd optreedt in de Republiek onder leiding van zijn vader Leopold Mozart, is nu natuurlijk het bekendste voorbeeld, maar in de achttiende eeuw was hij slechts één uit een lange rij van soortgelijke gevallen.

Een wat bedenkelijk voorbeeld van de exploitatie van deze wonderkinderen geeft de volgende advertentie, waarbij moet worden aangetekend dat de jonge musicienne in kwestie, Gertrude Schmeling, later als La Mara een grote carrière als zangeres zou gaan maken:³

Alle Heeren, Dames en curieuse Liefhebbers word bekend gemaakt, dat t'Amst. ten huize van ANTHONY BERGMAYER Castelyn in de van ouds vermaarde Herberg BLAAUW JAN, nog maar voor weynig dagen, Monsr. Johannes Smerling met zyn Dogtertje oud circa 7 jaaren, zullen exerseeren haare wonderlyke konsten van Zang en Viool speelen, te beginnen 's avonds ten 6 uren precys, alzo dezelve uit de stad gaan; de prys voor ieder Persoon is een gulde en met een Dame f1-10. By gem. Bergmeyer is op de publyke plaats te zien een ZEE-KALF, die dagelyks in en uit het Water gaat.

Bij sommige concerten ging het niet alleen om muzikaal vermaak. Concerten in herbergen en logementen konden gevolgd worden door een bal, en uiteraard kon er altijd voedsel en drank worden genuttigd. Van een *herbergconcert* zal gesproken worden wanneer het 'consumptieve' aspect van het bezoek vooropstaat. Een

3. *Amsterdamse Courant* 4 juni 1757.

speciale categorie, met een kortstondige populariteit in de jaren rond 1750 en opnieuw in de jaren-1780, wordt gevormd door de zogenaamde *vauxhall-concerten*, gegeven in de buitenlucht bij een uitspanning, vaak buiten de stadsmuren, waarbij het muzikaal vermaak doorgaans werd aangevuld met kermisachtige vermaken zoals vuurwerk en paalklimmen.

Concerten behoeven publiek en daarom - behalve die van de besloten concertverenigingen - publiciteit. De meest voorkomende vorm van publiciteit was het plaatsen van aankondigingen in kranten. Affiches of aanplakbiljetten, zoals die werden gebruikt voor toneel- en operavoorstellingen, zijn voor de concertpraktijk ook benut, maar niet of nauwelijks bewaard gebleven. In hoeverre van-mond-tot-mond-reclame een rol speelde, valt niet te schatten. Vrijwel alle huidige kennis van het achttiende-eeuwse concertleven is daarom ontleend aan advertenties in de plaatselijke kranten. Deze aankondigingen noemen doorgaans de namen de concertgevers en van verdere solisten met hun instrumenten, of het om een vocaal of instrumentaal concert gaat (of beide), naast de praktische bijzonderheden zoals tijd, plaats en prijs. Vaak wordt er iets over het gespeelde vermeld, maar meestal in heel algemene termen; slechts bij uitzondering zijn specifieke composities te herkennen.

In de tweede helft van de achttiende eeuw waren veel concertaankondigingen in het Frans gesteld. De voornaamste reden hiervan lijkt te zijn dat dezelfde tekst dan zowel in de Nederlandstalige als in de Franstalige krant van de desbetreffende stad kon worden geplaatst. Een bijkomend voordeel is dat de buitenlandse concertgever wist wat er wordt geadverteerd. Maar het impliceert ook dat men ervan uitging dat de gemiddelde concertbezoeker zo'n Franse advertentie kan lezen. In een aantal gevallen werden concerten in verschillende steden geadverteerd.

Aanvullende informatie over concerten wordt soms geleverd door dagboeken en reisbeschrijvingen waarin concertbezoek wordt beschreven.

De concertgevers zijn eensdeels musici die permanent of semi-permanent resideerden in de plaats van het concert, andersdeels reizende musici die er enkele dagen, weken of maanden verbleven. Diezelfde tweespalt geldt voor de medewerkende musici, al is het een onderscheid dat niet blijkt uit de teksten van de aankondigingen. Heel vaak traden in één concert zowel residerende als reizende musici op. Niet zeldzaam was het dat voor één concert musicus A concertgever is en musicus B medewerkende musicus, terwijl bij een volgend concert de rollen zijn omgekeerd. De concertgevers hoefden niet altijd zelf te horen te zijn op een concert: in een aantal gevallen traden ze als dirigent op (al wordt dat maar heel zelden expliciet vermeld), in andere gevallen hielden ze zich puur met de organisatie bezig.

Concerten - zowel in serieverband als los - vonden op alle dagen van de week plaats, maar niet op zondag. Verder waren christelijke feestdagen en ook bijvoorbeeld bededagen meestal een beletsel voor het geven van concerten. In de loop van de achttiende eeuw ontwikkelde zich een soort van concertseizoen, dat globaal liep van eind oktober tot in maart of april. Er waren in de zomermaanden wel concerten, maar deze waren minder frequent dan die in de wintermaanden. De wintertijd was ook de looptijd van de meeste series. Uiteraard waren de concerten die deels in de buitenlucht plaatsvonden, zoals de *vauxhall*-concerten, juist wel aan de zomermaanden gebonden.

Als men kijkt naar de aantallen concerten die in de kranten zijn geannonceerd, dan namen die in aantal toe naarmate de achttiende eeuw vorderde. Na een geleidelijke, doch gestage stijging werd in de jaren-1770 een topniveau bereikt wat betreft aantal, een niveau dat inzakte rond het midden van de jaren-1780, zeker een gevolg van de politieke onrust vanwege de patriottenbeweging en de neergaande economie. Na de restauratie van het Oranjehuis (september 1787) trad er een herstel in, zonder dat het oude niveau werd bereikt. Het herstel bleek bovendien van korte duur te zijn. In 1793 stortte het concertwezen opnieuw in, ditmaal een

gevolg van de onrust veroorzaakt door de Franse bezetting van de Oostenrijkse Nederlanden. Na de vestiging van de Bataafse Republiek hernam het concertleven weer z'n oude gang.

In de kranten vindt men vaak de uitdrukking 'groot concert' (ook 'grand concert' of iets dergelijks). De betekenis van deze term is niet helemaal duidelijk. Het is mogelijk dat er dan sprake was van de begeleiding door een orkest en niet alleen door een continuogroep, maar helemaal zeker is dit niet. Op de meeste concerten traden zowel vocale als instrumentale solisten op. Hoe de begeleidende orkesten en orkestjes werden geformeerd wordt gewoonlijk in het midden gelaten. Het is aannemelijk dat veel gebruik werd gemaakt van de ensembles die ter plaatse in de serieconcerten spelen. Zo werden vader en zoon Besozzi op 9 en 14 december 1756 in de Amsterdamse Manegezaal begeleid door het orkest van Hendrik Chalon, een notoire serie-organisator.

Aankondigingen van het gespeelde zijn zeldzaam maar niet uitzonderlijk. Slechts in een klein aantal gevallen zijn ze zo nauwkeurig dat de muziek ondubbelzinnig kan worden geïdentificeerd (*Stabat mater* van Pergolesi); meestal wordt alleen het genre genoemd ('een symfonie,' 'de nieuwste Italiaanse aria's,' enz.), eventueel met de componist erbij ('een symfonie van Stamitz'). Heel dikwijls werd eigen werk gespeeld: dan gaat het gewoonlijk om concerten, sonates en variaties voor het eigen instrument. Aantrekkelijk was ook het uitvoeren van delen uit dan populaire opera's. De muziek was doorgaans recent, hooguit tien à twintig jaar oud. De enige componisten die werkzaam waren vóór 1750 en standhielden op het concertpodium van de tweede helft van de achttiende eeuw waren Handel (vooral [delen van] oratoria) en Pergolesi (vooral *La serva padrona* en het *Stabat mater*). Gedurende het laatste derde van de eeuw nam de populariteit van programmatische muziek toe. Talrijk zijn vooral de veldslagen (batailles) die muzikaal werden uitgebeeld, in een tijd overigens dat er op het vasteland van Europa heel weinig werd gevochten. (De Republiek bleef tussen 1748 en 1795 geheel gevrijwaard van militaire acties.) De Nederlandse concertprogramma's leveren batailles op van achtereenvolgens Raimondi (voor het eerst 1776), Klöffler (1777), Hodermann (1783), Mansuy (1783), Gluck (1790) en Peter Dahmen (1790). Muzikale weergaven van de jacht waren een goede tweede wat betreft muzikale uitbeeldingen.

Gewoonlijk werden vocale en instrumentale soli en stukken voor grotere en kleinere bezetting op één concert door elkaar gemengd. Doorgaans waren de programma's naar huidige maatstaven gemeten lang (3 à 4 uur) en werd er vaker met verschillende, vermoedelijk niet tegelijk musicerende solisten opgetreden dan wij zouden doen. In de achttiende eeuw bestond reeds de tweedelige structuur van een concert, met pauze tussen de delen, die naar analogie van het theater wel actes of bedrijven worden genoemd. Aanvangstijd was doorgaans 6 uur 's avonds; maar men treft ook half zes, half zeven, enz. aan als tijd om te beginnen.

Onder de buitenlandse musici die de Republiek bezochten voor het geven van concerten lijken Italianen het talrijkst, met Duitsers op een goede tweede plaats. Kleinere aantallen kwamen uit Frankrijk, Engeland en elders. (Uiteraard reisde een deel van de Italianen vanuit een standplaats buiten Italië.) Directe aankomst uit Italië werd als aanbeveling in de advertenties vermeld, evenals frases als "op doorreis naar Engeland". In veel gevallen werden posities van de buitenlanders vermeld, met name als het om functies aan een hof ging. Voor zangers werd het emploti aan de opera te Parijs of Londen als aanbeveling benut. De concorderende musici uit eigen land kwamen deels uit de plaats van het concert, deels uit andere. Ook hier werden posities, vooral die bij de het hof en de Franse theatergezelschappen van Amsterdam en Den Haag, expliciet genoemd als aanmoediging om het concert te bezoeken. Verdere aspecten van aanbeveling waren het succes van voorgaande concerten en het hebben opgetreden aan hoven in binnen- en buitenland.

Het is al gezegd: zang was op bijna elk concert te horen, en het aantal zangsolisten was dan ook groter dan dat op enig instrument. Niet zelden werden concerten gegeven door delen van theatertroepen, zodat het

vocale element als vanzelf op de voorgrond stond. Wat betreft de instrumenten lijken viool en klavier (klavecimbel, later ook piano) het meest frequent te zijn geweest, met daarnaast altviool, cello, contrabas, fluit, hobo, fagot, hoorn en harp. Op een gegeven moment deden klarinet en Engelse hoorn hun intree. Instrumenten als blokfluit en viola da gamba waren grote uitzonderingen. Italianen kwamen nogal eens met tokkelinstrumenten als gitaar, Engelse gitaar, mandoline, mandola, luit, theorbe, colascione en colascioncino.⁴ Tenslotte waren er nog de meer exotische instrumenten als de salterio, de salterio d'amore, de pantaleon (bespeeld door Noëlli) en slaginstrumenten als de 'tambour de bas organisé' en de 'tamburo americano'. Op concerten in kerken werd uiteraard vooral orgel gespeeld.

Een concertkaartje kostte in de achttiende eeuw *f*2 à *f*4. In een aantal situaties was een tweede kaartje voor een meegebrachte dame goedkoper: meestal betaalde men een gulden meer dan voor een enkele kaart. Voor concerten van hetzelfde soort (en dezelfde status) in dezelfde plaats bestonden min of meer standaardprijzen, kennelijk om prijsbederf door concurrentie tegen te gaan. Concerten in logementen en bij uitspanningen waren goedkoper, zeker wanneer ze werden gecombineerd met eten, drinken en/of bal.

Er bestonden serieuze plaatselijke verschillen in de prijs van concerten. Den Haag was het duurste. De standaardprijs voor een gewoon concert was *f*3 voor een heer alleen en een ducaat (*f*5:5) voor een heer met dame. In Amsterdam was dat achtereenvolgens *f*2 en *f*3 (al verdween na 1772 de korting voor de meegebrachte dame goeddeels), in Rotterdam en Utrecht *f*1:10 (zonder korting voor de dame), in Arnhem *f*1. Incidenteel waren concerten duurder of goedkoper dan de plaatselijke standaardprijs.

Kaartjes voor een concert waren op verschillende plaatsen te verkrijgen: bij de concertgever zelf (die dan zijn adres of logement in de krant opgaf), bij de waard, herbergier of kastelein van de concertlocatie, bij een muziek- of boekhandelaar ter stede, en/of bij de aanvang van het concert zelf. Niet altijd zijn al deze mogelijkheden beschikbaar. In een aantal gevallen werden bij de zaal geen kaarten meer verkocht.

Konden concertgevers rijk worden van hun inspanningen? Rijk is misschien te veel gezegd, maar een goed bezocht concert kon een flinke winst opleveren. Stel dat een concert werd bezocht door 100 bezoekers die elk *f*2 betalen. Er komt dan *f*200 in het laatje. Hiertegevenover stonden de kosten: de begeleidende musici (stel 10 à 15 à raison van enkele guldens per musicus), de solerende musici (à raison van enkele tientallen guldens per solist), de zaalhuur, de publiciteit en de kosten van de kaartverkoop. Exacte bedragen voor deze kosten zijn niet te geven; de honoreringen van de musici zijn een beetje afgeleid van de bedragen die de stadhouder in Den Haag voor hofconcerten laat betalen en gaan uit van de veronderstelling dat de bedragen in het hofcircuit beduidend hoger zullen zijn geweest dan die in het Amsterdamse commerciële circuit. Tezamen zullen de kosten voor een concert niet veel hoger dan *f*100 zijn, hetgeen dus voor de ondernemer een winst van een kleine honderd gulden betekent. Meer bezoekers en een hogere toegangsprijs konden die winst verdubbelen of verdrievoudigen. Nu moesten reizende musici veel geld uitgeven aan reizen en verblijfkosten, maar, het zij hier herhaald, met goedlopende concerten kon vrij veel geld worden binnengehaald. De Duitse reiziger Johann Beckmann noteerde dan ook in zijn dagboek het volgende over zijn ontmoeting met Carlo Tessarini in Groningen op 10 december 1762:

Inzwischen lernte ich in meinem Logis den berühmten Italiänischen Virtuosen auf der Violine kennen, den Hernn Tessarini. Er ist bereits ein alter Mann und redet sehr wenig. Er hat allenthalben mit seinen Compositionen und Concerten sehr viel Geld verdienet, wie er denn auch hier viele Bewunderer fand. Ich wohnte seinem Concerte den ersten Abend auch bey.

⁴ Colascione en colascioncino zijn luitachtige instrumenten met een klein corpus, een zeer lange hals en drie snaren. Er is geen geschreven repertoire.

Intussen leerde ik in mijn logies ook de beroemde Italiaanse vioolvirtuoos Tessarini kennen. Hij is al een oude man en praat weinig. Hij heeft allerwegen met zijn composities en concerten veel geld verdiend, zoals hij ook hier vele bewonderaars vond. Ik woonde de eerste avond zijn concert bij.

De verkoop van eigen composities door concertgevers die hier wordt vermeld, zal wel vaker voorgekomen zijn in samenhang met concerten, maar wordt, naar het lijkt, nimmer in de advertenties vermeld.

Het is niet zeker dat alle in de kranten aangekondigde concerten ook werkelijk hebben plaatsgevonden. Of liever: het is zeker dat tenminste sommige geannonceerde concerten geen doorgang hebben gevonden, namelijk wanneer een aankondiging werd gevolgd door een afgelasting. Zo werd het op 19 augustus 1756 voor 25 augustus aangekondigde concert van Felice Giardini in de Doelenzaal enkele dagen later, op 21 augustus afgelast “à cause de quelques affaires pressantes qui lui sont survenues” (vanwege enkele dringende zaken die hem zijn overkomen). Het concert van 20 februari 1765 in de Amsterdamse Manegezaal, waar Johann Gabriel Meder het oratorium *Isacco* van Niccolò Jommelli zou dirigeren, was ‘op hooge Order’ afgezegd. Uiteraard is het onbekend hoeveel en welke concerten niet doorgegaan zijn zonder dat het in krantenadvertenties is gemeld.

Het is voornamelijk even onbekend welk deel van de gerealiseerde concerten door middel van advertenties aangekondigd is, of andersom, hoeveel concerten er zijn geweest die wij niet kennen omdat ze niet zijn geadverteerd. Soms wordt uit advertenties duidelijk dat er andere concerten zijn geweest die niet zijn geadverteerd, maar wel hebben plaatsgevonden. De huidige stand van kennis moet dus eerder als indicatief dan als definitief worden beschouwd.

Amsterdam speelde - het is al gezegd - de hoofdrol in het concertleven van de Republiek in de achttiende eeuw. Er waren talrijke losse concerten, er waren series georganiseerd door ondernemers, en er functioneerde de belangrijkste als zodanig gestichte concertvereniging van de Republiek: Felix Meritis. De Amsterdamse situatie zal worden besproken in §13.2.

Buiten Amsterdam was van een regelmatig concertleven sprake waar concertondernemers en/of concertverenigingen actief waren. Dit is zeker het geval geweest in Haarlem, Den Haag, Delft, Rotterdam, Maastricht, Utrecht, Arnhem, Zutphen, Deventer, Zwolle en Leeuwarden, maar het is niet uitgesloten dat nader onderzoek nog concerttradities in andere steden aan het licht zal brengen. Reizende musici traden bij gelegenheid ook in deze (en andere) steden op, vaak met gebruikmaking van de regulier beschikbare concertlocaties en ook de plaatselijke ensembles. De steden buiten Amsterdam komen aan de orde in §13.3.

De belangrijkste buitenlandse musici die hier te lande rondreisden in de achttiende eeuw met het doel concerten te geven zullen worden genoemd in verband met de plaatsen waar zij optraden. Maar van twee van hen - Mozart en Abbé Vogler - zijn de tournees door de Republiek zo opmerkelijk dat voor de bespreking daarvan een aparte paragraaf wordt ingeruimd (§13.4 en §13.5).

13.2 AMSTERDAM

De geschiedenis van het Amsterdamse concertleven tot 1795 kan - na de aanloop in de zeventiende eeuw - globaal worden verdeeld in twee helften: de eerste helft van de achttiende eeuw en de tweede helft. Deze twee helften lijken elk een eigen karakter te hebben gehad, maar het is mogelijk dat dit schijn is en slechts het gevolg van onze relatieve ongeïnformeerdeheid betreffende de eerste helft naast onze relatieve geïnformeerdeheid betreffende de tweede helft. Voorzover er echter iets over te zeggen valt, lijkt het erop dat de eerste helft wordt gekenmerkt door een concertleven dat vooral op toeval is gebaseerd. Onze kennis van

wat er precies heeft plaatsgevonden is al evenzeer van het toeval afhankelijk: advertenties en wat reisbeschrijvingen zijn onze voornaamste bronnen en het laat zich niet schatten hoe volledig de daarin voorkomende informatie is. Maar naar het schijnt waren er geen personen en/of instanties die regelmatig concerten organiseerden over een langere periode; wat er plaatsvindt was afhankelijk van ad-hoc-initiatieven, hetzij van Amsterdamse, hetzij van bezoekende musici.

Het beeld voor de tweede helft van de eeuw is heel anders. Er waren concertondernemers die jaarlijks serieconcerten organiseren, later werd er ook een concertvereniging opgericht, terwijl losse concerten, vooral door reizende musici, schering en inslag waren. De advertenties in de *Amsterdamse Courant* lijken een redelijk uitvoerig - zij het zeker niet volledig - beeld van de situatie te geven. Het is goed de zojuist gegeven overwegingen in het achterhoofd te houden bij het lezen van wat nu volgt.

Amsterdam had gedurende de achttiende eeuw de concerterende musicus een respectabel aantal concertlocaties aan te bieden. De belangrijkste locaties waren zonder twijfel de Manegezaal en de Doelenzaal. De *Manegezaal* was een ca. 17 x 17 m² grote ruimte op de etage direct boven de stallen van de Amsterdamse manege, in 1744 gebouwd tegen de Amsterdamse stadswallen aan het einde van de Leidsegracht. De zaal werd ook voor andere doelen gebruikt. Wat opvalt in de programmering bijvoorbeeld is dat de maandagavond *altijd* wordt vrijgehouden van concerten. Het kan er op wijzen dat deze avond aan anderen (bijvoorbeeld van de manege zelf) toegewezen is geweest. De zaal bleef tot diep in de negentiende eeuw als concertzaal in gebruik, totdat de manege in 1881 werd afgebroken. Afbeeldingen van het interieur zijn onbekend; enkele 19de-eeuwse foto's laten het exterieur zien. De uitvoerigste verbale beschrijving van hoe het er tijdens een concert toeging, lijkt die te zijn van Nina d'Aubigny, die in haar dagboek verslag deed van een bezoek aan het concert in de Manegezaal van 27 juli 1790, toen La Todi (Luisa Aguilar) er als vocaal soliste optrad, en Antoine Fodor als pianosolist:

L'orchestre est infiniment plus élevé que le notre et range en amphitheatre; au milieu le pianoforte, dans le fond les basses, sur un cercle les premier et second violon et la viole, sur le cercle second les instrument à vent. Chaque musicien a un banc pour être assis en jouant. Devant l'orchestre est un banc qui fait le vis-à-vis des dames du premier rang de chaises, où les galants de la ville font la conversation, ce qui est très-intéressant. Après une sinphonie Todi chanta un air de bravour de Sacchini. Fodor jouera un concert de fortepiano de Stamitz, ensuite un air de Todi de Nauman 'De media a se perd', une sinphonie, Todi un air de Zingerelli 'Per costume y mio bel nume,' encor une simphonie et pour le dernier l'air de Bach 'Soti Cacio.' La Todi étoit vêtu de noir et sa tête et tout son corp rempli de diamants. Je ne dis pas trop quand je voudrois sortir du monde si je pouvois toujours entendre son chant après être morte.

Het podium is veel hoger dan bij ons en heeft de vorm van een amfitheater: in het midden de piano, achteraan de bassen, in een kringl de eerste en tweede violen en de altviolen, in de tweede kringl de blaasinstrumenten. Elke musicus heeft een bank om zittend te kunnen spelen. Voor het podium is een bank tegenover de dames op de eerste rij met stoelen, waar de galante jongelieden van de stad hun conversatie voeren, wat heel interessant is. Na een symfonie zong La Todi een bravura-aria van Sacchini en speelde [Antoine] Fodor een pianoconcert van [Carl] Stamitz. Vervolgens zong Todi een air van Naumann, *Demedia a se perduta*, werd er een symfonie gespeeld en zong Todi een aria van Zingarelli, *Per costume il mio bel nume*. Daarna nog een symfonie en tot slot een aria van [Johann Christian] Bach, *Se ti caccio*. La Todi was in het zwart gekleed en haar hoofd en heel haar lichaam waren bedekt met diamanten. Ik zeg niets te veel wanneer [ik zeg dat] ik deze wereld zou willen verlaten als ik altijd haar zang kon horen na mijn dood.

De *Doelenzaal* lag op de eerste etage van de Kloveniersdoelen aan de Nieuwe Doelenstraat, aan het einde naar de Kloveniersburgwal toe, aan de waterzijde. Ook deze zaal bestaat thans niet meer: in de negentiende

eeuw moest het karakteristieke oude Doelengebouw wijken voor het huidige Doelenhotel op dezelfde plek. De Doelenzaal was als zaal ouder dan de Manegezaal en had ook op het gebied van het concert een oudere traditie, dat wil zeggen een die teruggaat tot het einde van de zeventiende eeuw. De Doelenzaal werd zeer regelmatig gebruikt voor andere dan muzikale activiteiten, zoals verkopen, veilingen en demonstraties. Afbeeldingen van het interieur tijdens een concert zijn niet bekend. Enkele achttiende-eeuwse prenten tonen het interieur tijdens andersoortige activiteiten alsmede het exterieur.

Naast de Manege- en de Doelenzaal waren er in Amsterdam nog tal van andere plekken om op te treden, van heel verschillend karakter. In de eerste plaats kunnen de logementen worden genoemd, zoals 't Wapen van Amsterdam' (Kloveniersburgwal centrumzijde bij het Rusland), 'De Keizerskroon' (Kalverstraat), 'De Zon' (Nieuwendijk), 't Wapen van Embden' (Nieuwendijk), 'Nieuw Maltha' (Nes), 't Oude Wapen van Embden' (Nieuwendijk), en 'Het Rondeel' (Doelenstraat nabij het Rokin). Met name 't Wapen van Amsterdam' vervulde gedurende een bepaalde periode rond 1780 een zeer belangrijke rol als concertlocatie. Niet verward met de Doelenzaal moet worden de zaal van de hand- en voetboogschutters aan de Garnalenmarkt (huidige Singel bij de Universiteitsbibliotheek); deze zaal wordt ook wel de Garnalendoelen genoemd. Van minder allure waren de concerten die werden gegeven in herbergen in de Joodse wijk; gedurende bepaalde jaren werd daar regelmatig zonder intekening wekelijks gemusiceerd.

In 1788 kreeg Amsterdam er een echte concertzaal bij in het gebouw van Felix Meritis. Daarnaast vonden er concerten plaats in de verschillende theaters, zowel in de Amsterdamse Schouwburg (voornamelijk rond 1760) en de zaal van Kunstmin Spaart Geen Vlijt (voornamelijk rond 1790) aan de Keizersgracht als in het Franse Theater aan de Overtoom (jaren-1770) en het Duitse Theater aan de Amstelstraat (jaren-1790). De Oude Kerk en de Oude Lutherse Kerk werden gebruikt voor orgelconcerten

In de eerste helft van de achttiende eeuw was de Doelenzaal de belangrijkste concertlocatie, met 't Wapen van Embden' als een goede tweede. Rond 1750 voegde de Manegezaal zich bij deze, om in de jaren-1760 veruit de meest gebruikte zaal voor concerten te worden. In de periode van 1771 tot 1781 verdween de Manegezaal vrijwel uit beeld als concertlocatie; in deze jaren is 90 % van de gedocumenteerde concerten gegeven in 't Wapen van Amsterdam.' Vanaf 1781 was de Manegezaal weer terug als de voornaamste concertzaal, een situatie die voortduurde tot 1795. In de jaren 1785-1786 speelde 't Wapen van Amsterdam' nog een bijrol, om daarna vrijwel geheel te verdwijnen als plek voor concerten. Naast de Manegezaal werden de Doelenzaal, Het Rondeel, de Garnalendoelen en nog enkele andere logementen benut voor het geven van concerten in deze periode.

De oudste gedocumenteerde Amsterdamse concerten zijn - na de in de inleiding van dit hoofdstuk genoemde concerten in de Schouwburg rond het midden van de zeventiende eeuw - die welke Johan Schenck en John Abell in maart 1696 adverteren als 'collegia musica'; ze werden gegeven op woensdagavond in de Kloveniersdoelen (Doelenzaal), aanvangstijd 6:00 's avonds. Vermoedelijk bestond het collegium dan al enige tijd.⁵ John Abell was een befaamde Engelse zanger (en kleurrijke persoonlijkheid), die vanaf 1695 het vasteland bereisde. De *Amsterdamse Courant* annonceerde een concert door hem alleen op 15 november 1696 in de Kloveniersdoelen, ter gelegenheid van de verjaardag op (14 november) van de koning van Engeland, dat wil zeggen de stadhouder-koning Willem III. Abell trad in de jaren 1696 en 1697 ook op andere data in Amsterdam op en ook in andere plaatsen in de Republiek. De Amsterdamse uitgever Estienne Roger gaf enkele van de airs uit die waren gezongen op het concert van woensdag 12 december 1696. Later was Abell weer in Amsterdam: op 13 maart 1709 gaf hij een 'laatste' concert in de Doelenzaal, vermoedelijk

5. Toen een concurrerende onderneming wilde starten op 23 februari 1696, werd die beschreven als "collegie van musicq gelijk men op de Colveniersdoelen 't seedert eenige tijd herwart heeft gedaan." (Colvenier = Klovenier)

ter afsluiting van een serie. Op 28 november 1714 gaf hij weer een concert op woensdag in de Doelenzaal. Er vonden ook concerten plaats in de Kloveniersdoelen die worden gegeven door amateurs, zoals bijvoorbeeld blijkt uit de titel van het kamerspel *Lof der musyk* van Aegidius van der Hoven (Amsterdam, 1699) dat bedoeld was om te volgen op een concert verzorgd door Josua Sanderus.

Vrijwel gelijktijdig met Schenck en Abell probeerden de musici Simon van der Cruijssen en Emanuel van der Hoeven een soortgelijk collegium musicum van de grond te krijgen, in het logement ‘t Keizershof’ op de Nieuwendijk. Nicolas Sauter en Jacques Cocqu werkten als musici mee. Deze onderneming kwam echter niet van de grond. De bewaard gebleven documenten rond deze onderneming laten zien dat het de bedoeling was om met toegang bij inschrijving te werken.

De naam ‘collegium musicum’ werd in deze tijd wel vaker gebruikt voor een concertreeks. In 1697 richtten Hendrik Anders, Carolus Rosier en zijn dochters Maria Petronella en Maria Anna, Jacques Cocqu en zijn dochter Catharina, Nicolas-Ferdinand le Grand, François Desrosiers, en Michel Parent een collegium musicum op om concerten te geven, gedurende de zomer in Amsterdam, gedurende de winter in Den Haag. Helaas zijn geen verdere berichten over deze onderneming bekend, maar tenminste lijkt het de bedoeling te zijn geweest om een serie van concerten te geven. Dat de benaming muziekcollege tot het midden van de achttiende eeuw (en zelfs later) werd benut om openbaar toegankelijke concertseries mee aan te duiden wijst op een inspiratie van het muziekcollege-wezen op het concertwezen. Daarbij is opmerkelijk dat Amsterdam, waar die concerten onder de naam van muziekcollege juist het eerst en meest worden vermeld, nauwelijks of geen traditie op het gebied van het (stads)muziekcollege had. Maar men kan natuurlijk naar Utrecht en Arnhem hebben gekeken.

Onze kennis van concerten in Amsterdam gedurende de eerste helft van de achttiende eeuw is vrijwel geheel afhankelijk van advertenties. Wij noemen er een paar om een indruk te geven. De musicus Nicolas de Gruson adverteerde bijvoorbeeld in de *Oprechte Haerlemse Courant* van 7 november 1709 een concert dat op 15 november zou gaan plaatsvinden in de Amsterdamse Doelenzaal, waarbij ter gelegenheid van de vigerende veldtocht een muziekstuk met stemmen, pauken, trompetten, enz. van zijn hand zou worden uitgevoerd.

De oudste gedocumenteerde serie na die van Schenck en Abell aan het eind van de zeventiende eeuw is die van de Fransman Jean-Baptiste-François Saint-Hélène die tegen 1740 in de Republiek verscheen. Hij annonceerde een concertreeks voor het seizoen 1737-1738 die op woensdagavond in de Doelenzaal moest plaatsvinden. ‘t Wapen van Embden’ was de plaats waar de musicus Franz Kröner met zijn drie zoons gedurende het seizoen 1740-1741 twaalf concerten op dinsdagavond gaf.

Rond 1740 deden de eerste rondreizende virtuozen Amsterdam aan om er concerten te geven. De Italiaanse violist Giovanni Piantanida verbleef, op doorreis van Sint-Petersburg en Hamburg naar Engeland, van de zomer van 1738 tot en met begin 1739 in Amsterdam om er concerten te geven. Het eerste vond plaats in het logement ‘De Zon’ op 18 juni 1738, het laatste op ** februari 1739.

In de jaren 1741-1742 trad de beroemde zangeres Francesca Cuzzoni herhaalde malen in Amsterdam op. Zij was de ster geweest in Handel’s Royal Academy of Music van de jaren-1720, en had daarna al in een groot aantal plaatsen in Europa gezongen. Het verhaal gaat dat zij in Amsterdam door schulden in grote moeilijkheden was geraakt, daarvoor zelfs in de gevangenis was opgesloten en dat ze buiten de gevangenis mocht optreden om met behulp van de inkomsten daarvan de schulden af te betalen. Het is echter de vraag of deze het eerst door Fétis vertelde anecdote op waarheid berust. Francesca’s eerste concert was in Amsterdam op 22 november 1741, in de Doelenzaal, het laatste in dezelfde zaal op 31 maart 1742. Daartussendoor zong

ze ook een aantal malen in het logement 'De Zon'. Diverse malen werd er gezamenlijk opgetreden met de violist Giuseppe Verocai.

Een vrij opmerkelijke reeks concerten werd gegeven door een niet bij name genoemde 'Engelse juffrouw' van elf jaar oud, in 'Het Wapen van Embden.' Zij zong, maar speelde vooral klavecimbel. In januari 1743 werd een reeks van vijf wekelijkse concerten gegeven, op 2, 9, 16, 23 en 30 januari. Wegens succes vonden ook concerten plaats op 6 en 13 februari. Het bijzondere is dat de advertenties van deze concerten een deel van het gespeelde exact specificeren. Voor het concert op 16 januari werden nog alleen maar componistennamen genoemd: Corelli, Hasse, Chelleri, Scarlatti en Rameau. Maar voor 30 januari werden ook de stukken genoemd: Suite 3 van Handel, Sonata 7 en 16 van Scarlatti (zeker uit de *Essercizi per gravicembalo* [Londen 1739]), *La poule*, *Le rappel des oiseaux* en *L'Égyptienne* van Rameau (uit de gedrukte bundels met klavecimbelmuziek). Op 6 en/of 13 februari speelde zij Rameau's *L'Enharmonique* en 'La fuga'; met dit laatste stuk wordt vermoedelijk de Sonata 30 uit Scarlatti's *Essercizi* (betiteld *Fuga*) bedoeld: de titel is bij Rameau niet te vinden. Verder speelde zij op deze dagen nog *L'entretien des Muses*, *Les sauvages*, *Les trois mains* en *Les cyclopes* van Rameau, *L'embaras*, *La confusion* en *Le carillon* van Chelleri, de Suites 2 en 7 van Handel, het *Capricio* voor klavecimbel van de Haarlemse organist Henricus Radeker (het stuk was kort daarvoor door Gerhard Frederik Witvogel in Amsterdam uitgegeven) en het concert voor klavecimbel alleen van de verder onbekende componist Pichel (eveneens een recente uitgave van Witvogel). Het bij name noemen van gespeelde stukken in advertenties is een grote uitzondering in de achttiende-eeuwse advertenties. Op 12 en 19 januari 1745 trad de Engelse juffrouw nog twee keer op in Amsterdam, nu in 'Het Huis op het Spui.'

Er waren ook concertgevers van Nederlandse bodem in deze jaren. Jacob Potholt, later organist van de Oude Kerk in Amsterdam, speelde viool en cello op een concert in 'Het Wapen van Embden' op 10 februari 1740; de violist Pieter Hellendaal trad op 11 september en 13 november op in 'De Zon,' op 18 december in 'Het Wapen van Embden.' Een opmerkelijk optreden in de jaren-1740 is het Amsterdamse concert van Francesco Maria Veracini (1690-1768), op 24 november 1746 in 'De Zon' en op 26 april 1747 in de Doelenzaal. Veracini had kort daarvoor Engeland verlaten; het Amsterdamse concert is het enige biografische gegeven na het vertrek tot hij in 1750 in Florence wordt signaleerd. Veracini arriveerde kort na de start van een concertserie van de reizende Italiaanse violist Carlo Tassarini, in het logement 'De Landsknecht' in de Warmoesstraat; zijn concerten vonden op dinsdagavond plaats. Twee jaar later was er een serie van Jan Frederik en Anton Groneman, met concerten op de zaterdagavond in 'Het Wapen van Embden' op de Nieuwendijk, aan te vangen op 26 oktober 1748. De prijs per concert was □1; over intekening wordt niet gesproken.

De *Amsterdamse Courant* van 1748 bevat geen aankondigingen van losse concerten. In de wintermaanden van 1749-1750 annonceerde David Latas Franco, die zich afficheert als Italiaans muziekmeester, ettelijke concerten te geven door zijn twee kinderen, zeven en tien jaar oud, die zullen zingen in 'De Tweede Liesveldse Bijbel' in de Warmoesstraat. (Het is de eerste maal dat we musicerende kleine kinderen tegenkomen [als we de 11-jarige Engelse juffrouw van 1743 uitsluiten], 'wonderkinderen,' een verschijnsel dat later in de eeuw en in de negentiende eeuw grote en grootse vormen zou gaan aannemen.) De eerstvolgende aankondigingen van concerten betreffen evenzeer de muzikale jeugd: Cassandra Frederik, zes jaar oud, zal met haar moeder een concert geven, Cassandra zal klavecimbel spelen, haar moeder zingen. De optredens waren aangekondigd voor 8 juli 1750 ('Het Wapen van Embden') en 22 juli ('De Keizerskroon').

Beginnende met 1751 is een sterke toename van het aantal concertaankondigingen te zien. Het volgende overzichtje betreft slechts de losse concerten van het jaar 1751 - de vauxhall-concerten van Jan Frederik Groneman en de concertserie van Santo Lapis (zie onder) zijn niet opgenomen:

- 3 februari: Christian Ernst Graf met zijn broer (Friedrich Hartmann Graf?) in 'De Zon.'
- 18 maart, 21 april: Cipruttini (cello) in de Doelenzaal.
- 20 april: Haymo Latas Franco (viool; acht jaar oud) in 'De Middelste Bijbel.'
- 12 mei: Haymo Latas Franco in 't Wapen van Embden.'
- 26 mei: twee Italianen (o.m. colascione, Dominico Cola?) in 't Wapen van Embden.'
- 9 juni: Dominico Cola (colascione) in 't Wapen van Embden.'
- 16 juni: Cola in de Manegezaal.
- 23 juni: Eugenia Mellini (zang), Francesco Lini (zang), Pieter Hellendaal (viool), Cipruttini (cello) in de Manegezaal, met groot orkest.
- 30 juni, 7, 15, 22, 28 juli: Cipruttini in 'De Zon.'
- 13 juli: Eugenia Mellini groot concert in de Manegezaal.
- 27 juli, 9, 18 augustus: [C.E.] Graf en [Friederich Wilhelm] Michelet in 'De Witte Molen.'
- 25 augustus: Lucia Tixiano Vicentura (zang) in de Doelenzaal.
- 8 september, 6 oktober: Eugenia Mellini in de Doelenzaal.
- 20 oktober: Lucia Tixiano (zang), Giuseppe Alberti (luit) in 't Wapen van Embden.'
- 23 november: Haymo Latas Franco, Mej. Latteni (zang, glasharmonica?) in 't Oude Wapen van Embden.'
- 18 december: verschillende zangers en zangeressen in de Nieuwe Doelen aan het Singel.
- 12 december: Salvatore Lanzetti (cello) en Renieri (zang) in de Doelenzaal.

Het is mogelijk dat het grote aantal losse concerten in 1751 een toevalligheid was of dat er toevallig heel veel geadverteerd is. Feit blijft echter dat er vanaf deze tijd regelmatig advertenties van dit soort concerten werden geplaatst in de *Amsterdamse Courant* en men mag wel aannemen dat het uit concurrentieoverwegingen in ieders voordeel was om te adverteren.

Zoals gezegd, het lijkt wel of het midden van de eeuw het sein vormde voor een significante intensivering van het Amsterdamse concertleven. Het aantal incidentele concerten steeg scherp en er kwamen nu ook jaarlijkse series. Op 26 juni 1751 startte Jan Frederik Groneman in de Vauxhall aan de Overtoomseweg vlak buiten Amsterdam zijn vauxhall-concerten; de toegangsprijs was laag (□0:11), omdat werd verwacht dat de toehoorders ook nog wat consumeerden. De concerten werden - in beginsel driemaal per week, op maandag, woensdag en zaterdag - voortgezet tot in september. Over het gespeelde weten wij weinig, behalve dat op 21 juli 1751 het 'Schouwburgconcert' van Vivaldi (in 1738 gespeeld bij het 100-jarig jubileum van de Schouwburg) werd uitgevoerd. Gedurende de zomer van 1752 vonden opnieuw vauxhall-concerten plaats.

Op 17 augustus 1751 kondigde Santo Lapis, een te Amsterdam woonachtige concert- en operaondernemer van Italiaanse afkomst, zijn intekenconcerten aan voor de komende winter, in de Doelenzaal, wekelijks op woensdag en te beginnen op 3 november 1751. Toen echter de datum naderde, werd de aanvang nog enkele malen uitgesteld, eerst tot 17 november, alvorens de serie uiteindelijk op dinsdag 24 november van start gaat. Vanaf de tweede week vonden de concerten op woensdagavond plaats. De toegangsprijs voor de hele serie bedroeg 5 ducaten (= *f* 26:5) voor één persoon (= heer), 8 ducaten (= *f* 42) voor een heer met een dame. Deze serieprijs betekende een vrij behoorlijke reductie ten opzichte van de losse verkoop, waar een heer alleen *f* 2 betaalde, met een dame *f* 3. (Laatstgenoemde prijzen waren een Amsterdamse standaard gedurende de tweede helft van de achttiende eeuw en werden op kartelachtige wijze aangehouden om prijsbederf door concurrentie te voorkomen.) Na wat uitgevallen concerten, onder meer dat van 1 februari 1752 vanwege de begrafenis van Willem IV, kon Lapis zijn serie afsluiten op 11 april 1752. Op 18 april werd nog een afsluitend benefietconcert voor Eugenia Mellini gegeven, die kennelijk aan de serie had meegewerkt. Mme Mellini was een Italiaanse zangeres die in 1750 in de operatroep van Giovanni

Francesco Crosa had gezongen en in Amsterdam is gebleven, tot haar overlijden in 1775; haar naam zal in dit hoofdstuk nog herhaaldelijk in verband met Amsterdamse concerten worden genoemd.

Lapis organiseerde ook series van intekenconcerten in de seizoenen 1752-1753 en 1753-1754. Op deze concerten liet hij vooral de zangers en zangeressen zingen die ook in zijn opera-onderneming optraden. De concerten van het seizoen 1752-1753 werden voor het eerst aangekondigd op 22 september 1752, maar begonnen uiteindelijk pas op dinsdag 2 januari 1753. Tweemaal werd een extra concert op donderdag gegeven om de serie te versnellen. Het vijftiende concert vond op 27 maart plaats, een benefiet op 17 april sloot de serie definitief af. De serie van 1753-1754 kwam niet echt van de grond. Op 25 september 1753 werd de serie voor het eerst aangekondigd. Toen het eerste concert plaatsvond, op donderdag 20 december, was de reeks al beperkt tot acht concerten, maar het heeft er alle schijn van dat de serie na het vijfde concert op 17 januari 1754 gestopt is. Gedurende deze en jaren liet Lapis opera duidelijk voorgaan, waarin overigens dezelfde musici optraden als in zijn concerten. In de zomer van 1754 nam Francesco Ferrari de Italiaanse opera-activiteiten van Lapis over. Ook hij wilde zijn zangers en zangeressen in een concertserie laten optreden, maar van de twaalf aanvankelijk aangekondigde concerten hebben er vermoedelijk maar twee plaatsgevonden, op 7 en 14 december 1754.

In dezelfde periode waren er ook concertseries van Hendrik Chalon, maar aangezien deze niet werden geadverteerd is onze kennis ervan gering. Chalons concerten vonden plaats in de Manegezaal (tijdens het seizoen 1752-1753 onder meer op donderdag 31 januari en 14 februari 1753) en waren behalve voor intekenaren uitsluitend toegankelijk voor vreemdelingen, dat wil zeggen, niet-Amsterdammers.

In de jaren-1760 volgden soortgelijke concertseries van Eugenia Mellini. Haar concerten, geannonceerd als ‘Winterconcerten,’ vonden plaats op vrijdag, in het seizoen 1760-1761 in het logement ‘Nieuw Maltha’ aan de Nes, in het seizoen 1761-1762 in ‘Het Wapen van Embden’ aan de Nieuwendijk, in 1762-1763 in de Doelenzaal, in 1763-1764 in ‘De Keizerskroon’ in de Kalverstraat (met Jan van Rems), in de seizoenen 1764-1766 in de Manegezaal (zonder de ondernemers te noemen). In het seizoen 1767-1768 stonden de vrijdagse Winterconcerten op naam van Hendrik de Hey en vonden ze plaats in ‘De Zon,’ in 1769-1772 op naam van Jan van Rems en vonden ze plaats in de Manegezaal.

Concerten op dinsdagavond werden in de Manegezaal georganiseerd in de seizoenen 1764-1771. Voor de jaren 1764-1768 wordt geen ondernemer genoemd in de aankondigingen in de *Amsterdamse Courant*. De zanger Magalli organiseerde de concerten in de seizoenen 1768-1771.

Aanvankelijk was de woensdagavond in de Manegezaal de favoriete avond voor losse concerten, maar in de seizoenen 1768-1771 vonden er kennelijk series plaats op deze avond, gezien de regelmatige benefieten tegen het einde van het seizoen. Mogelijk waren deze series nog het werk van Mme Mellini. In 1771 gingen deze woensdagconcerten naar ‘t Wapen van Amsterdam,’ waar ze tot en met het seizoen 1779-1780 plaatsvonden om dan, in de seizoenen 1780-1783 in de Manegezaal te worden gehouden. Vermoedelijk stonden ze gedurende deze gehele periode, dat wil zeggen van 1771 tot 1783, onder leiding van de Italiaan Ignazio Raimondi. Zijn naam althans duikt steeds weer op bij de benefietconcerten en de concerten onder “abonnement suspendu” op woensdagavond. De benefieten waren deels voor Raimondi zelf, deels voor de zanger M.J.J. Casaer en de zangeres Isabelle Hoenraedt, die kennelijk beiden een belangrijke rol in de concerten hadden. Van 1771 tot 1774 waren er series van Jan van Rems op vrijdag in de Manegezaal, in een aantal jaren mogelijk ook aparte series van Casaer, in de jaren 1772-1779, in ‘t Wapen van Amsterdam. Voor het seizoen 1778-1779 is geen serie van Raimondi gedocumenteerd.

Aanwijzingen voor een concertreeks van Jan Pieter Ruloffs, jongere broer van Bartholomeus Ruloffs, zijn er voor het eerst met betrekking tot het seizoen 1782-1783. De serie werd in ‘Het Rondeel’ gegeven, waar zij

ook plaatsvond in de seizoenen van 1784 tot 1788, al is die voor 1786-1787 niet gedocumenteerd. In het seizoen 1783-1784 vond Ruloffs' serie in de Manegezaal plaats, in 1788-1789 in 't Wapen van Amsterdam,' in 1789-1790 in de Doelenzaal, in 1790-1791 weer in 'Het Rondeel.' Uit de laatste jaren zijn nog enkele andere series te melden, zoals die gedurende het seizoen 1782-1784 op maandagavond in 't Wapen van Embden door de violist Gottfried Lorenz Feistkorn en de klarinettist Kreger en mogelijk die van de cellist Gaetano Agazzi in Manegezaal (seizoenen 1787-1788 en 1790-1791). Agazzi kan ook andere jaren als serie-organisator actief geweest zijn, maar concrete aanwijzingen ontbreken. Voor het seizoen 1791-1792 en later zijn geen aanwijzingen voor concertseries beschikbaar. De gegevens, uitgewerkt in het informatiedeel achter deze paragraaf, betreffen mogelijk slechts een deel van het werkelijke aantal series.

Gedurende de 45 jaar tussen 1750 en 1795 trok een lange stoet concorderende musici aan de Amsterdamse concertpodia voorbij. Daaronder waren zowel in de Republiek residerende als bezoekende musici. De grens tussen beide groepen is overigens vaag, want sommige musici reisden na een week of een maand door, anderen bleven enkele jaren, weer anderen vijf of tien jaar. In de jaren-1750 was bijvoorbeeld Eugenia Mellini een regelmatige verschijning, in de jaren-1760 waren dat Johann Gabriël Meder, Francesco Pasquale Ricci, Carl Michaël Esser, Magalli en Francesco Maggiore en zijn dochter Angelica. Concerten tijdens kortere bezoeken werden gegeven door Salvatore Lanzetti (cello; 1751-1752), Gaetano Guadagni (castratzenzanger; 1754), Mme Trenti (= Teresa Imer, 1758-1759), Carl Friedrich Abel (1758; viola da gamba), Joseph Canavas (1763; viool), voordat Wolfgang Amadeus en Nannerl Mozart op 29 januari, 26 februari en 16 april 1766 in de Manegezaal optraden.

In de jaren volgend op Mozarts bezoek werd Amsterdam onder meer bezocht door Johann Christian Bach (klavecimbel; 1769), het echtpaar Ludovico en Maddalena Sirmen Lombardini (beiden viool; 1770), Antonio Lolli (viool; 1770-1771), Johann Baptist Wendling (fluit; 1771), de familie Schroeter (1771, 1776, 1778), Giovanni Punto (= Johann Stich, hoorn; 1771, 1773), Antonio Albanese (castratzenzanger; 1773), Georg Noëlli (pantaleon, 1773), Alessandro Fridzeri (zang; 1774), Giovanni Battista Cirri (cello; 1775), Johann Christoph Friedrich Bach (klavecimbel; 1777) en Bernhard Anton Romberg met zoon en neef (fagot, cello en viool; 1779). Nederlandse of althans in de Republiek werkzame musici die in deze periode optraden op de Amsterdamse concertpodia zijn Adolf Peter Schill (glasharmonica), Hendrik de Hey (viool), Jan Pieter Ruloffs (viool), Carel Vermeulen (viool), M.J.J. Casaer (zang), Georg Anton Kreusser (directie; 1772-1777; later carrière in Mainz), David Leonhard van Dijck (directie; 1772), Ernst Schick (viool, vanaf 1773; later internationale carrière), George Frederik Richter (klavecimbel), (Nicolas?) Ximenez (viool), Giovanni Francesconi (viool; 1774), Johann Georg Rauppe en zijn broer Johann Balthasar Rauppe (cello, viool, vanaf 1775).

Wat betreft losse concerten in deze jaren is het interessant om als voorbeeld een overzicht te geven van deze categorie concerten voor de jaren 1770 en 1771, voorzover zich dat laat reconstrueren uit de advertenties in de *Amsterdamse Courant*. We vinden daar de volgende aankondigingen van concerten, *alle* te geven in de Manegezaal en *alle* toegankelijk voor dezelfde prijs: □2 voor een heer alleen, □3 voor een heer met een dame:

- di 9 januari 1770: Costioli, Mme Costioli (zang), Carl Michaël Esser (viool).
- do 11 januari: Magalli (zang).
- di 16 januari: Catarina Galli (zang).
- wo 24 januari: Mongeri (zang).
- di 30 januari: Ludovico Sirmen (viool), Maddalena Sirmen Lombardini (viool).
- do 8 februari: Esser (viool).
- di 13 februari: Wolfgang Nicolaus Haueisen (klavecimbel).

do 22 februari, do 1, di 6 maart: zeven Italiaanse musici van de keurvorst van Keulen.
 di 27 februari: Sirmen, Mme Sirmen, Catarina Galli.
 vrij 6 april: Willem Spandau (hoorn).
 woe 25 april: Catarina Galli (zang), Francesco Zappa (cello).
 wo 2 mei: Christian Gottlieb Tübel met orkest van 30 personen: cantate *Ino*.
 di 13 november: Domenico Lanzetti (cello).
 di 27 november: Andrea Rossi (colascione) en Lorenzo Molinari (gitaar).
 do 13 december: Carel Vermeulen (viool).
 di 20, 27 december: Antonio Lolli (viool), Mme Grassi (zang).

do 3, 10 januari 1771: Lolli (viool), Mme Grassi (zang).
 wo 30 januari: Mme F. Urspringer (zang).
 do 14 februari: Esser (viool).
 do 21 februari: Johann Baptist Wendling (fluit), Esser (viool).
 di 26 februari: Vermeulen (viool).
 do 7 maart: Casaer (zang) en Weys (klavecimbel).
 di 14 mei: Nicolossi, Cesari, Teresa en Marianna Cesari, allen zang.
 di 28 mei: Teresa Cesari (zang).
 di 2, do 4, di 9 juli (Theater Overtoom): Nicolossi (zang), Teresa Cesari: muziek van Galuppi, Caffarelli, Pergolesi, e.a.
 wo 28 augustus, 4 september: Familie Schroeter: vader Johann Friedrich (directie), dochter Corona Elisabeth (zang) en zoons Johann Samuel (klavecimbel) en Johann Heinrich (viool).
 wo 2 oktober: Mme. Farinelli en dochter.
 wo 16, di 29 oktober: Ignazio Raimondi.
 do 21 november: F. Reiner (fagot), J. Punto [=Stich] (hoorn).
 do 5, di 10 december: Schlick (cello).
 di 24 december: Ignaz Fränzl (viool), Le Brun (hobo).

In 1780 kwamen de violisten John Abraham Fisher en Eligio Celestino naar Amsterdam om er op te treden. Meer of minder bekende bezoekers uit de laatste vijftien jaar van de Republiek zijn Jan Ladislaus Dussek (piano, 1782), Friedrich Hartmann (fluit; 1782), Carl Stamitz (altviool; 1783), Teodoro Monzani (fluit; 1783), La Todi (zang; 1790), Dieudonné-Pascal Pieltain (viool, 1790), Johann Wilhelm Hässler (orgel) en Franz Clement (10 jaar oud; viool, 1792). Musici uit Amsterdam of elders in de Republiek die incidenteel of regelmatig optraden zijn - behoudens de al in verband met de series genoemden - Johann Georg Rauppe (cello) en zijn broer Johann Balthasar Rauppe (viool), de gebroeders Dahmen (viool, cello, fluit, hoorn), Georg Caspar Hodermann (piano), diverse zangers en zangeressen van het Collège Dramatique et Lyrique, Ambrosio Gilio (salterio d'amore) en Antoine Fodor (piano).

Naast al deze vrij serieus bedoelde concerten vonden er ook concerten plaats in een informelere sfeer. De vauxhall-concerten uit de jaren-1750 zijn reeds genoemd. In ieder geval in de periode van rond 1755 tot rond 1775 werd er vrij intensief gemusiceerd in een aantal gelegenheden in de joodse wijk van Amsterdam. De oudste bekende aankondigingen van deze concerten dateren van begin 1757, maar toen werden ze al enige tijd gegeven. Jacob Geroni gaf vanaf 24 januari 1757 op maandag en donderdag concerten op het cimbaal in het huis 'Het [Jonge Hoogduitse] Gekroonde Schaap' in de Jodenbreestraat; in augustus van hetzelfde jaar werden ze verplaatst naar het pakhuis 'De Ooievaar' in de Sint-Antoniesbreestraat. Vanaf 12 november werd het genoemde pand in de Jodenbreestraat weer de locatie, nu met een frequentie van driemaal per week: ook op zaterdag. Beide locaties worden genoemd in 1758, waarbij het niet helemaal duidelijk is of deze afwisselend of gelijktijdig werden benut: afwisseling lijkt voor de hand liggend. Begin 1759 was Isay Geroni eerste violist, zijn neef Abraham Geroni speelde er cello. Er speelden kennelijk zowel joodse als niet-joodse musici. Onder de eerste groep valt vermoedelijk de hoornist Aron, onder de tweede de violist

Jobert. Eind augustus 1759 vond er een splitsing plaats: Jobert bleef spelen in 'Het Gekroonde Hoogduitse Schaaap' in de Jodenbreesstraat, Isay Gersoni ging naar 'Het Bruiloftshuis' aan de Jodengroenmarkt. Tenminste deels speelden beiden op dezelfde dagen, zodat het moet gaan om concurrentie. Jobert liet de hoornist Aron regelmatig optreden, Gersoni de zangeres Mme Barberini. Deze wedijver duurde tenminste tot de zomer van 1760.

In het seizoen 1760-1761 verdween Jobert van het (joodse) toneel. Gersoni organiseerde zijn concerten nu - met medewerking van zowel Aron als Mme Barberini - op maandag, donderdag en zaterdag in 'De Ooievaar'. Ronde jaarwisseling 1760-1761 kreeg Gersoni toch weer concurrentie, nu van Mossi Hagenaar, die in het huis 'Mozes op de Berg' aan de Jodengroenmarkt op de gebruikelijke dagen (maandag, donderdag en zaterdag) liet musiceren en kennelijk Mme Barberini heeft weten te engageren. Het seizoen 1761-1762 kon Gersoni met Mme Barberini en Aron weer alleen beginnen, maar al spoedig meldde Jobert zich weer voor concurrerende optredens in 't Concerthuis' in de Jodenbreesstraat bij de Sint-Anthonysluis. Deze geschiedenis zette zich in ieder geval tot de zomer van 1764 voort, waarbij ook nog andere locaties een rol gaan spelen, zoals 't Wapen van Zwol' in de Ramskooi, 'De Laatste Liesveldse Bijbel' in de Warmoesstraat, 'De Zon' op de Nieuwendijk en 'De Zon' in de Taksteeg.

Daarna is het - tenminste in de advertentiekolommen van de *Amsterdamse Courant*- een aantal jaren stil wat betreft deze 'joodse concerten.' Mossi Hagenaar wordt weer genoemd voor concerten op 17 december 1772 en volgende maandagen en donderdagen in de Bruiloftszaal aan de Jodengroenmarkt. Er waren rangen en er worden prijzen vermeld (voorplaats en gaanderij *f* 1 voor een heer, *f* 1:10 met dame, andere plaatsen *f* 0:12 per persoon), hetgeen een zekere status impliceert. Mossi Hagenaar en Paulo Sebilla gaven eind 1775 nog enkele concerten in het pakhuis 'De Ooievaar'. De toegang was kennelijk gratis, maar de afname van een fles wijn à raison van *f* 0:14 voor één of twee personen was wel verplicht. Hoelang deze ondernemingen hebben standgehouden, valt niet te achterhalen.

Muziekuitvoeringen in een herbergsfeer zijn ook gedocumenteerd voor verschillende zomerseizoenen. Op 16 juni 1768 begonnen de concerten in de Stadsherberg in de Plantage. Ze begonnen laat, om 9 uur 's-avonds en zouden op maandag, dinsdag, woensdag en donderdag plaatsvinden.

In de zomer van 1779 vonden dagelijkse concerten plaats in 'De Plaats Royaal' aan de Binnen-Amstel, te beginnen op 31 mei. De aanvangstijd was weer 9 uur 's-avonds; men kon tot 1 uur 's nachts blijven. Een heer alleen en een heer met dame betaalden twee sesthalven, dat wil zeggen, 11 stuivers. Nam men *twee* dames mee, dan was de toegang verdubbeld: 22 stuivers. Consumptie was verplicht. Als de advertenties in de *Amsterdamse Courant* iets over gespeeld repertoire vermelden betreft het gelegenheidswerken, zoals de Vrede- en Vreugdemuziek van Zijne Kon. Hoogheid de Koning van Pruisen (7 augustus en verder) of uitbeeldende muziek zoals een Bataille (25 augustus) en een Belegering (30 september). Tijdens de septemberkermis werd de aanvangstijd vervoegd tot 8 uur, hetgeen suggereert dat tenminste een deel van de activiteiten buitenshuis plaatsvond.

Ten slotte willen we nog de concerten vermelden die, vanaf 10 december 1776, elke donderdag plaatsvinden in 'Het Parlement van Engeland.' Van 6 tot half 9 was er concert, gevolgd door een 'open tafel' van 9 uur tot half 10 (waarvoor apart moest worden betaald) en 'muziek op z'n Engels' tot 12 uur. Wat met deze laatste uitdrukking is bedoeld, wordt niet duidelijk.

Tot zover het openbare concertleven in Amsterdam. Naast deze voor iedereen toegankelijke activiteiten zag Amsterdam binnen haar muren de oprichting van de belangrijkste nieuwe achttiende-eeuwse concertvereniging: De Maatschappij met de zinspreuk «Felix Meritis», op 3 november 1777 opgericht door de horlogemaker Willem Writs. De doelstellingen van Felix Meritis ('Gelukkig door verdiensten') waren

ruimer dan muziek alleen en er waren dienovereenkomstig verschillende departementen, voor achtereenvolgens Koophandel, Natuurkunde, Letterkunde, Tekenkunde en Muziek. Felix Meritis was een besloten vereniging en bovendien met een maximum aantal leden: 400 voor alle departementen samen. Om deze reden had Felix een wat elitair karakter en waren de bijdragen noodgedwongen hoog. Aanvankelijk werden de samenkomsten van de verschillende departementen in privé-woningen gehouden, eerst in een pand aan de Leliegracht, vanaf 1783 in de woning van Hendrik Spille op de Fluwelen Burgwal (Oudezijds Voorburgwal). De bijeenkomsten waren wekelijks en elk departement had zijn eigen avond of avonden. De departementen kenden werkende leden, titulaire leden en honoraire leden (ereleden). Gezien de beperkte afmetingen van de ruimten van samenkomst zal het genootschap vooral het karakter van een muziekcollege hebben gehad. Er is geen enkele aanwijzing dat er in deze tijd beroepsmusici bij het Departement Muziek zijn betrokken.

Illustratie 1. Het gebouw van Felix Meritis aan de Kiezersgracht.

In 1788 werd alles anders. In dat jaar wordt het door Jacob Otten Husley ontworpen gebouw met muziekzaal aan de Keizersgracht in gebruik genomen. Voor alle departementen kwamen er aparte ruimten. De muziekzaal was de eerste van deze die gereed kwam en daarom viel de inwijding van het gebouw op 30 oktober 1788 samen met die van de muziekzaal. Nu was er ook een muziekdirecteur, in de persoon van Joseph Schmitt (1734-1791). Hij dirigeerde koor en orkest tijdens de openingsceremonie van het nieuwe gebouw, waarbij drie stukken van zijn hand ten gehore worden gebracht: allereerst een stuk voor blazers en pauken (vermoedelijk ter opening van de ceremonie), vervolgens een ouverture (symfonie), en vervolgens een cantate voor solisten, koor en orkest, getiteld *Feestzangen ter inwijding van het gebouw der Maatschappij «Felix Meritis»*. Er wordt gemusiceerd door de leden-musici van het genootschap en een aantal ingehuurde instrumentalisten en zangers, tezamen ruim honderd musici. Tussen de symfonie en de

cantate hield Jan Hendrik van Swinden (1746-1823) een redevoering. Terwijl de bezoekers na afloop de zaal verlieten op weg naar een versnapering klonk nog “een bijzonder muzijkstuk”, wellicht ook van de hand van Schmitt. De opening op 30 oktober was slechts voor de heren leden toegankelijk. Een herhaling vond plaats op de volgende dag, maar nu voor de echtgenotes van de heren leden (waarbij de uitgesproken redevoering wat werd aangepast).

Vermoedelijk werden in de jaren volgend op de opening van het nieuwe gebouw direct de wekelijkse concertseries gedurende het winterseizoen ingezet. Slechts enkele bewaardgebleven tekstboeken van cantates getuigen nog van het gespeelde. Een Franse cantate van Schmitt getiteld *La tempête* wordt op 21 februari 1789 uitgevoerd, een *Zang aan de leden der Maatschappij* op een gegeven moment in 1789, de *Lentezangen by het eindigen der winterwerkzaamheden* op 20 maart 1790, een stuk *By de opening van het Departement der Muzyk in de Maatschappij ten zinspreuk voerende «Felix Meritis»* op 29 oktober 1790. Het Departement Muziek verleende ook medewerking aan de openingsceremonies van de ruimtes in het gebouw van enkele, zo niet alle andere departementen, die in de jaren volgend op die van het eigen departement plaatsvonden.

Schmitt overleed al binnen drie jaren na de feestelijk opening van 1788, op 28 mei 1791. Op 22 maart 1792 werd een herdenkingsconcert georganiseerd, tijdens welk een treurcantate op de dood van Schmitt van Georg Anton Kreusser werd gespeeld, alsmede werk van Schmitt, Haydn en anderen. Het concert stond onder leiding van Kreusser. Schmitt werd opgevolgd door Bartholomeus Ruloffs (1741-1801; tevens muzikdirecteur van de Schouwburg en organist). Het orkest omvatte dan circa dertig beroepsmusici, aangevuld met amateurs. Daarnaast was er een koor, vrijwel zeker geheel uit amateurs bestaande. (Solisten kunnen natuurlijk weer beroeps zijn.) Normaal gesproken geeft Felix Meritis twintig concerten per seizoen, de eerste jaren op zaterdag, later op vrijdag. Ruloffs componeert nog een vrij groot aantal cantates voor solisten, koor en orkest voor Felix Meritis, dikwijls op een gelegenheidstekst. Van de beginjaren zijn geen programma's bewaard gebleven, wel voor de jaren vanaf 1795 en deze bevestigen wat eerder in dit hoofdstuk over de programmering van concerten is gezegd: een mengeling van vocaal en instrumentaal, voor kleine en grote bezettingen, met en zonder solisten, enz. Felix Meritis speelde in de negentiende eeuw een belangrijke rol in het Amsterdamse muziekleven. Het bleef bestaan tot 1888.

In verband met de beperkingen in de ledentallen van Felix Meritis ontstond er spoedig behoefte aan een tweede orkestvereniging te Amsterdam, hetgeen in 1796 leidde tot de oprichting van *Eruditio Musica*. Deze concertvereniging heeft bestaan, met een onderbreking, tot 1824.

De gegevens over concertseries zijn voor het overgrote deel afkomstig uit de *Amsterdamse Courant*. Voor series zijn vermeld het seizoen, de aanvangsdatum (indien bekend), de weekdag waarop het concert plaatsvindt, de locatie en de concertondernemer. Indien de informatie afgeleid is van benefieten en/of concerten onder Abonnement Suspensu, wordt dat ook vermeld. De opgave is zeker niet volledig.

SERIES

1696 Woensdag Doelenzaal: JOHAN SCHENCK, JOHN ABELL

1737-1738 4.12 Woensdag Doelenzaal: JEAN-BAPTIST-FRANÇOIS SAINT-HÉLÈNE.

1740-1741 8.11 Dinsdag (12 maal) 't Wapen van Embden: Kröner en zijn drie zoons.

1741-1742 8.11 Woensdag De Wijnpar (Monnikenstraat): twee Duitse meesters op de Davids harps.

1744-1745 21.11 Zaterdag Spui, tweede huis van de Handboogstraat (eens per twee weken): Beroemde Engelse Juffrouw. [Het concert is bij haar thuis, waar zij met haar vader en moeder woont.] Achtste bijeenkomst dinsdag 12.1.1745. negende 19.1.1745. De juffrouw zingt airs van eigen compositie.

1746-1747 1.11 Dinsdag De Landskecht (Warmoesstraat): CARLO TESSARINI, Mlle Barbieri (zang).

- 20.12 Dinsdag De Oude Burg (Dijkstraat): Concerten in plaats van op zaterdag' concertgevers niet bekend.
1748-1749 26.10 Zaterdag 't Wapen van Embden: JAN FREDERIK GRONEMAN, ANTON GRONEMAN.
1751-1752 30.11 Woensdag Doelenzaal: SANTO LAPIS.
1752-1753 Woensdag Manegezaal: HENDRIK CHALON.
2.1 Dinsdag Doelenzaal: Santo Lapis. Vijftien concerten op 2,9,16,18, 23, 25, 30.1, 6,13,20,27.2, 6,13,20,27.3.
1753-1754 20.12 Donderdag Doelenzaal: Santo Lapis. De serie stopt na het vijfde concert op 17.1.
1754-1755 7.12 Zaterdag Doelenzaal: FRANCESCO FERRARI. Gestopt na het tweede concert op 14.12.
- 1760-1761** 31.10 Vrijdag Nieuw Maltha: EUGENIA MELLINI.
1761-1762 30.10 Vrijdag 't Wapen van Embden: Mme Mellini.
1762-1763 Dinsdag De Zon: Joubert? (benefiet 1.3.1763)
29.10 Vrijdag Doelenzaal: Mme Mellini.
1763-1764 28.10 Vrijdag De Keizerskroon: Mme Mellini, JAN VAN REMS.
1764-1765 Dinsdag Manegezaal: Magalli? (26.2.1765 benefiet ANGELICA MAGGIORE, met medewerking van ***
Maggiore)
26.10. Vrijdag Manegezaal: [Mme Mellini, Van Rems?].
1765-1766 22.10 Dinsdag Manegezaal: met medewerking van Bianchi (zang).
25.10 Vrijdag Manegezaal: [Mme Mellini, Van Rems?].
1766-1767 10.11 Maandag De Zon: Hendrik de Hey (viool), B. Bianchi; op 16.9 ook genoemd C. Stumpff (hobo,
compositie)en A** Eberhard (klavecimbel), dezen later niet meer.
1767-1768 27.10 Dinsdag, geen locatie genoemd, Manegezaal?
30.10 vrijdag De Keizerskroon Hendrik de Hey.
1768-1769 1.11 Dinsdag Manegezaal: Magalli.
26.10 Woensdag Manegezaal: [Mme Mellini?] (11.1 benefiet Esser).
1769-1770 3.11 Vrijdag Manegezaal: Van Rems.
Woensdag Manegezaal? (28.3 benefiet).
- 1770-1771** Woensdag Manegezaal? (30.1 benefiet Mlle F. Urspringer).
1771-1772 22.10 Dinsdag 't Schild van Frankrijk: De Hey, Groneman
Woensdag 't Wapen van Amsterdam: Raimondi? (15.1 benefiet Casaer).
8.11 Vrijdag Manegezaal: Van Rems.
1772-1773 Woensdag 't Wapen van Amsterdam: Casaer? (27.1 benefiet).
6.11 Vrijdag Manegezaal: Van Rems.
Vrijdag 't Wapen van Amsterdam: IGNAZIO RAIMONDI? (2.4 benefiet Sandali).
1773-1774 Woensdag 't Wapen van Amsterdam: Raimondi? Casaer? (12.1 benefiet Mlle Ritz; 2.2 Casaer)
Vrijdag Manegezaal: Van Rems (28.1 benefiet Isabella Hoenraedt).
1774-1775 Woensdag 't Wapen van Amsterdam: Raimondi? (22.3 benefiet Mme Campolini? 5.4 benefiet Raimondi?)
1775-1776 Woensdag: 't Wapen van Amsterdam: Raimondi? (7.2 benefiet Mme Campolini afgezegd; 15.3 Abonn. Susp.)
Vrijdag 't Wapen van Amsterdam: Casaer? (1.3.1776 Abonn. Susp.).
1776-1777 woensdag 't Wapen van Amsterdam: Raimondi? (2.4 benefiet Mme Campolini).
Donderdag 't Wapen van Amsterdam? Casaer? (30.1, 27.2 benefiet Mlle Hoenraedt, Abt. Susp.).
1777-1778 Woensdag 't Wapen van Amsterdam: Raimondi? (15.3 Abonn. Susp.).
Donderdag 't Wapen van Amsterdam: Casaer? (5.3.79 Benefiet Mlle Hoenraedt, Abonn. Susp.)
1778-1779 Dinsdag 't Wapen van Amsterdam: Casaer? (19.1.1779 benefiet)
Geen aanwijzing voor een aparte serie door Raimondi.
1779-1780 Woensdag 't Wapen van Amsterdam: Raimondi? Casaer? (15.12 benefiet Mlle Hoenraedt; 12.1 benefiet
Raimondi; 23.2 Abonn. Susp. Casaer).
- 1780-1781** Woensdag Manegezaal: Raimondi? (20.12, 10.1 benefiet Mme Caravoglia; 21.2 benefiet Mlle Hoenraedt).
1781-1782 Woensdag Manegezaal: Raimondi? (20.2.82 benefiet Mlle Hoenraedt)
1782-1783 Woensdag Manegezaal: Raimondi? (22.1 Abonn. Susp; 19.3 benefiet Mlle Hoenraedt; 2.4 Abonn. Susp.).
Vrijdag Het Rondeel: JAN PIETER RULOFFS? (24.1 Abonn. Susp.).
1783-1784 3.11.1793 Maandag 't Wapen van Embden: Gottfried Lorenz Feistkorn, Kreger.
Vrijdag Manegezaal: J.P. Ruloffs? (13.2 Abonn. Susp.)
1784-1785 Dinsdag: 't Wapen van Amsterdam: Casaer? (15.2 benefiet Casaer).
Vrijdag Rondeel: J.P. Ruloffs? (28.1 Abonn. Susp.).
1785-1786 Vrijdag Rondeel: J.P. Ruloffs? (27.1 benefiet).

1786-1787 Geen gedocumenteerde series?

1787-1788 Maandag Manegezaal: Casaer? (17.3 benefiet).

Vrijdag Rondeel: J.P. Ruloffs? (8.2 benefiet).

Zaterdag Manegezaal: GAETANO AGAZZI? (1.3 benefiet)

1788-1789 Vrijdag 't Wapen van Amsterdam: J.P. Ruloffs? (16.1 benefiet).

1789-1790 Donderdag Doelenzaal: J.P. Ruloffs? (25.2 benefiet).

1790-1791 Dinsdag Manegezaal: Agazzi (15.3 benefiet).

Vrijdag Het Rondeel: J.P. Ruloffs? (25.3 Abonn. Susp.)

1791-1795 Geen gedocumenteerde series?

LOSSE CONCERTEN

De gegevens zijn voor het overgrote deel afkomstig uit aankondigingen in de *Amsterdamse Courant*. Vermeld worden: datum, locatie, concertgever(s), meewerkende musici (instrumenten tussen haakjes) en gespecificeerde programma-onderdelen. Als er een verdeling valt te maken tussen concertgevers en medewerkende musici, dan zijn de concertgevers onderlijnd. Benefietconcerten en concerten onder abonnement suspendu (Abonn. Susp.) zijn als zodanig gemarkeerd.

28.11.1714 Doelenzaal: Abell.

3.11.1735 Garnalendoelen: Morphy (uit Cambridge; Ierse harp).

3.1737 (locatie onbekend): N. Durini.

23.10, 6.11, 5.12.1737 't Wapen van Embden: Cröner met zijn 3 zoons.

30.11738 't Wapen van Embden: Pieter Hellendaal.

18.6 De Zon: Giovanni Piantanida, twee Italiaanse dames.

2.7 Doelenzaal: Giovanni Piantanida, twee Italiaanse dames.

1,15.10, 15.11 Doelenzaal: Mlle Chimenti (zang).

23.10 De Gouden Leeuw (Singel); Twee Weense waldhoornisten.

10.2.1740 't Wapen van Embden: J.H. Pothoff [=Jacob Potholt?] (cello, gamba).

29.6 't Wapen van Embden: Cröner, dochter en drie zoons.

8,22.11.1741 Doelenzaal: Francesca Cuzzoni (zang), Giovanni Verocai (viool).

15.1.1742 Doelenzaal: Francesca Cuzzoni (zang), Giovanni Verocai (viool).

21,28.2, 7,14.3 De Zon: Francesca Cuzzoni (zang), Giovanni Verocai (viool).

28.2 De Vergulde Star (Nes): Francesco Guerini (viool).

28.3, 4.4 Doelenzaal: Francesca Cuzzoni (zang), Giovanni Verocai (viool).

23.5 't Wapen van Embden: Beroemde Engelse juffrouw (12 jaar oud; zang, klavecimbel).

21.11 't Wapen van Embden: Beroemde Engelse juffrouw (12 jaar oud; zang, klavecimbel): *Les trois mains*, *Le Cyclope*, *La Poule* (Rameau);

28.11 't Wapen van Embden: Beroemde Engelse juffrouw (12 jaar oud; zang, klavecimbel). *Le tourbillons*, *Le rappel des oiseaux* (Rameau).

5.12 't Wapen van Embden: Beroemde Engelse juffrouw (12 jaar oud; zang, klavecimbel): Sonate (Hasse), twee sonates (Scarlatti), *Les soupirs*, *Les tricots*, *L'indifférente* (Rameau); Hendrik Chalon (viool).

11.12 't Wapen van Embden: Beroemde Engelse juffrouw (12 jaar oud; zang, klavecimbel): *L'embaras* (Chelleri), twee sonates (Scarlatti), *Le cyclope*, *L'enharmonique* (Rameau).

2,9,16,23,30.1, 6.13.2, 12.3.1743 't Wapen van Embden: Beroemde Engelse juffrouw (12 jaar oud; zang, klavecimbel).

2.1: werk van Hurlebusch, Scarlatti, Rameau (*L'Égyptienne*). 9.1: werk van Hurlebusch, Handel, Scarlatti, Hasse, Rameau (*L'entretien des muses*, *Les sauvages*). 16.1: Solo voor de viool (Corelli; zeker op klavecimbel gespeeld), sonate (Hasse), sonate (Chelleri), twee sonates (Scarlatti), twee stukken (Rameau). Suite 3 (Handel), Sonates 7 en 16 (Scarlatti), *La Poule*, *Le rappel des oiseaux*, *L'Égyptienne* (Rameau). 23.1: werk van Chelleri (*L'embaras*), Scarlatti, Rameau (*Le tourbillons*, *Les trois mains*, *Le cyclopes*). 6,13.2: zes sonates (Scarlatti), twee stukken: *La fuga* en *L'enharmonique* (Rameau; *La fuga*,

vrijwel zeker Scarlatti), *La confusion*, *Le carillon* (Chelleri), Suite 4 en 7 (Handel). 6.2: *Capricio* (Radeker), *Concerto* (Pichel). 13.2: Suite 7 (Handel), *Les trois mains* (Rameau), *Le carillon* (Chelleri), 3 sonates (Scarlatti). Eigenlijk mini-serie.

27.2, 6,13,20.3 Doelenzaal: Mme Cuzzoni (zang).

11.9, 13.11 De Zon: Pieter Hellendaal (viool).

18.12 't Wapen van Embden: Pieter Hellendaal (viool).

19.12 't Wapen van Embden: Gebroeders Lau (beiden trompet; Württemberg).

5,19.2.1744 't Wapen van Embden: Michele Merenda, Italiaan die de Franse luit bespeelt, Engelsche juffrouw op het klavecimbel.

25.2, 11.3 't Wapen van Embden: Beroemde Engelse juffrouw, Merenda (zang), Hellendaal (viool).

24.3 't Wapen van Embden: Merenda (zang), Guerini (viool). Eigen werk (Guerini).

27.10 't Wapen van Embden: J.C. Richter (fagot, piccolo).

12,19.1.1745 Bij haar thuis (Spui): Beroemde Engelse juffrouw (viool, zang)

20.5 't Wapen van Embden: Adam Fridl met zijn twee zoons van 8 jaar (viool) en 9 jaar ([f?])luit).

24.11.1746 De Zon: Francesco Maria Veracini.

5.12 Tweede Liesveldse Bijbel: David Latas Franco met zijn twee kinderen van 7 en 10 jaar.

26.4.1747 Doelenzaal: Veracini.

20,27.11, 4,11,18.12 Herberg Blauw-Jan: Jean-Baptist Jobert (viool).

3.2.1751 De Zon: Christian Ernst Graf en broer (Friedrich Hartmann Graf).

18.3 Doelenzaal: Cipruttini (cello).

12.5 't Oude Wapen van Embden: Haymo Latas Franco (8 jaar oud; viool, zang).

26.5 't Wapen van Embden: [Domenico Colla] (colascione) [en broer?].

9.6 't Wapen van Embden: Domenico Colla (colascione).

16.6 Manegezaal: Domenico Colla (colascione).

23.6 Doelenzaal: Mme Mellini, Lini, Hellendaal, Cipruttini.

30.6, 7,15,22,29.7 De Zon: Cipruttini (cello).

13.7 Manegezaal: Eugenia Mellini.

27.7, 7.8 De Witte Molen (Singel): Graf en Frédéric Guillaume Michelet (samen: viool, klavier, dwarsfluit).

25.8 Doelenzaal: Lucia Tixiano Vicentura (zang). Werk van Giuseppe Alberti (Napels; haar leermeester). f2H+D

8.9, 6.10 Doelenzaal: Mme Mellini.

20.10 't Wapen van Embden: Lucia Tixiano (zang), Giuseppe Alberti (luit).

23.11 't Oude Wapen van Embden: Haymo Latas Franco (8 jaar oud; viool, zang), Mme Latteni (zang, glasharmonica).

18.12 Nieuwe Doelen (Garnalenmarkt): Verscheiden vreemde virtuosos, alsmede twee zangeressen.

23.12 Doelenzaal: Salvatore Lanzetti (cello), Raniere (zang).

10.2.1752 't Wapen van Embden: Bauermeister.

9.3 Doelenzaal: Salvatore Lanzetti (cello), Raniere (zang).

10.4 Doelenzaal: Mlle Angiola Tedeschini (Milaan; zang)

18.4 Doelenzaal: Santo Lapis, Mme Mellini (zang). Benefiet voor Mme Mellini.

3.10 Doelenzaal: Francesco Guerini.

14.3.1753 Doelenzaal: Christiano Tedeschini, zangers van troep van Santo Lapis (allen zang).

21.3 Doelenzaal: Weduwe Tedeschini, Dionisia Prosperi geb. Lepri, Mlle Ferrari (allen zang). Benefiet.

11.7 Doelenzaal: Domenico Ferrari (viool), Mlle Mellini, Mlle Ferrari (beiden zang). Eigen werk (Ferrari).

19.9 Doelenzaal: Passerini (viool, viola d'amore), Mme Passerini (zang). Aria's en cantates (Pergolesi), solo's voor viool en viola d'amore, symfonieën (Passerini).

25.6.1754 De Zon: Pietro de Mezzo, Antonio Perellino (zang).

16.7 De Zon: Mlle Mellini, Mlle Minette [Rosenau], Tedeschini, Gaetano Guadagni (allen zang).

11-20.7 't Wapen van Embden: Gottfried Wilhelm Palschau (10 jaar oud; klavecimbel).

19.9 Doelenzaal: Palschau (klavecimbel), [J.F.?] Groneman en andere musici.

27.2.1755 Doelenzaal: Antonio Perellini. Serenade à 4 'De ontrouw van Rinaldo met Armida' (?).

- 31.3.1756 De Zon: Eugenia Mellini, Christiano Tedeschini (zang).
2.4 bij Richmond (Sint-Luciensteeg): Eugenia Mellini, CTedeschini (zang).
25.8 Doelenzaal: Felice Giardini, **Signora Mingotti (zang). Niet doorgegaan.
6.10 Bergenvaarderskamer: Bettina Bugniani (dans), Cosimo Maranesi (dans), Anna Maria Lazzari, Marina Giordani, Antonio Perellini (allen zang), Bianchi (viola d'amore). *Stabat mater* (Pergolesi). Benefiet voor de danser en danseres. Bak en open loges *f* 1:10, galerij *f* 0:18, staanplaats *f* 0:10, gesloten loge *f* 3, plaats in de loge *f* 0:10. Een aanplakbiljet van dit concert is afgebeeld in *Mens & Melodie* 45 (1990), p. 95.
9.12 Manegezaal: Besozzi vader en zoon (beiden hobo), Rosa Curioni (zang), Chalon en zijn orkest. Aria (Hasse).
14.12 Manegezaal: Besozzi vader en zoon (beiden hobo), Rosa Curioni (zang), Chalon en zijn orkest.
- 11.1.1757 Manegezaal: Rosa Curioni (zang). Aria met obligaatsviool (Pergolesi).
18,25.1 Doelenzaal: Agata Sani (zang), Nicolini Peretti (zang). Vanaf 15.2 nog zes concerten op inschrijving.
8.2 Bij Richmond: Eugenia Mellini. *Salve Regina* (Pergolesi). Benefiet.
1.3 Doelenzaal: Agata Sani.
- 1,8,15,19,22,29.6, 6, 18,25.7, 19.9.1758 Schouwburg: Mme Trenti (Teresia Imer). 22,6: ariëttinnen en duo's uit *Le maître de musique*; 29.6: muziek uit *Les trocqueurs*. 6.7: muziek uit *Les trocqueurs*, *Les amants trompés*, *Ninette à la cour*. 25.7: muziek uit *Bajocco et Serpilla*.
29.8 't Wapen van Embden: Carl Friedrich Abel (gamba). Concertante sonates en symfonieën (Abel).
- 16.1.1759 Manegezaal: Dionisia Lepri (zang), Eugenia Mellini (zang). Benefiet.
16.1 't Wapen van Embden: Aron (hoorn), Mossi (viool), Mme Trenti (zang). Ook intekening voor reeks op dinsdagen.
1.2 De Keizerskroon: Chiatti (viool), Mme Trenti (zang).
1,22.3 Manegezaal: Pla oudere broer (hobo, salterio) en jongere broer (hobo), Mme Lepri (zang). Stukken voor 2 hobo's (Pla).
29.3 Manegezaal: G. Merchi (uit Brescia; colascioncino, gitaar, mandoline), Mme Lepri (zang).
26.7 Manegezaal: Pietro Carnoli (in dienst van de paltsgraaf; zang).
21.9 Manegezaal: Mlle Bergoncini (in dienst Stuttgart; zang).
- 24.1.1760 Doelenzaal: Merchi (instrumenten als boven), Mme Mellini (zang). Cantate (Terradella).
16.4 Manegezaal: Mme Koch (zang), Paladino (zang).
- 1.4.1761 Manegezaal: Rosa Curioni, Mme de Amicis, Magalli, De Amicis, Zingoni (allen zang).
15.4 Manegezaal: Woschitka (in dienst v.d. hertog van Mecklenburg; cello), Mme en Mr de Amicis, Zingoni (allen zang).
4.9 bij J[odocus] Groneman (Prinsengracht bij het Molenpad): Francesco Stadt (viool).
11.11 De Keizerskroon: Nicol (zang), Jobert [viool]. Begeleiding door pandola. *De oorlog à 7 instr.* (Simono).
10.12 Nieuw Maltha: Georg Schubart (musicus Baden; fagot), Mme Mellini (zang). Trio's en concerten voor fagot (Schubart).
- 14.1.1762 Manegezaal: Merchi (colascioncino, mandoline, gitaar), Magaili (zang). Eigen werk (Merchi).
11,31.3 Manegezaal: gebroeders Colla (colascioncino, colascione), Magalli (zang). Eigen werk (Colla).
21.4 De Keizerskroon: Schubart (fagot), Mme Mellini (zang). Solo's, trio's, concerten, symfonieën (Schubart).
- 1.2.1763 Manegezaal: Luisa Campolini Bertolotti [zang].
8.2 Doelenzaal: Magalli, Mme Mellini (zang), Merchi (mandoline).
1.3 De Zon: Mme Padulli, Joubert. Benefiet.
15.4 Manegezaal: Mme Campolini [zang].
26.4 De Keizerskroon: Mme Campolini (zang), Magalli (zang).
2.8 Doelenzaal: De Amicis, zijn familie, Magalli, Zingoni (allen zang).
30.11 Manegezaal: Joseph Canavas (viool), Ignazio (hobo).
16.12 Keizerskroon: Johann Gabriël Meder. Oratorium (Meder).
- 11.1.1764 Manegezaal: Reiner (fagot), Rumelsperger (hobo), Mme Mellini (zang).
18.1 Doelenzaal: Meder, Reiner (fagot), Rumelsperger (hobo). Oratorium (Meder).
15.2 Doelenzaal: Tranti, Rosette Baptiste (zang), Zingoni (zang), Mr. Baptiste (in dienst van de Zweedse koning; cello).

- 27.2 Doelenzaal: Carl Michaël Esser (viool, zang).
7.3 Manegezaal: Esser (viool, zang, mondfluiten).
28.3 Keizerskroon: Merchi (colascioncino, gitaar, mandoline), Esser (viool, altviool).
31.10, 14.11 Manegezaal: Francesco Pasquale Ricci (salterio), Francesco Zappa (cello), Mme Mellini (zang). Eigen werk (Ricci, Zappa).
28.11 Manegezaal: Maggiore en dochter (beiden zang).
5.12 Doelenzaal: Heuze [viool], Mme Bains (zang). Vioolconcert en -sonate (Heuze).
12.12 Manegezaal: *** Barth (hobo).
19.12 Manegezaal: Menezes.
- 23.1.1765 Manegezaal: Heuze (viool).
6.2 Manegezaal: Magalli (zang).
20.2 Manegezaal: Meder, Oratorium *Isacco* (Jommelli/Metastasio). Niet doorgegaan 'op hooge Order'.
26.2 Manegezaal: Mme Maggiore, Maggiore, Zingoni (allen zang). Benefiet.
14.3 Manegezaal: Ricci (salterio), Zappa (cello), Magalli (zang). Eigen werk (Ricci, Zappa).
26.3 De Zon: A.P. Schill (glasharmonica, klavecimbel, viool).
27.3 Manegezaal: Mlle Fiorentini, Mme Mellini, Magalli (allen zang).
10.4 Manegezaal: Meder. *La primavera: Pastorella à 4 voci* (Meder).
16.4 Manegezaal: Giuseppe Pinetti (tenor), Maggiore en dochter (beiden zang). >> op weg naar Londen
1.5 Manegezaal: F. Werner (harp). Uit Wenen
22.5 Manegezaal: W. Cramer (violist; Palts), Mme Mellini (zang).
12.6 Doelenzaal: Ciprutini [cello]. Solo's en concerten (Ciprutini). Uit Londen gearriveerd
19.6 Manegezaal: Benedetto Bianchi (zang).
3.7 Manegezaal: Ciprutini (cello), Bianchi (zang). Solo's en concerten (Ciprutini).
16.10 Manegezaal: Mme Severini (zang), Mme Rossi (uit Venetië, mandoline). [geen concertgever genoemd]
13.11 Manegezaal: Petti, Mme Sarti (beiden zang, uit Brunswijk).
27.11 Manegezaal: Maggiore en dochter (beiden zang).
11.12 Manegezaal: F. Moser en Mme Moser (uit Beieren; beiden zang).
23.12 De Keizerskroon: Schill (glasharmonica), Frantzen (fagot).
- 8.1.1766 Manegezaal: Hendrik de Hey (viool), Johann Andreas Kauchlitz Colizzi (zang).
28.1 Manegezaal: Petti, Mme Sarti (beiden zang).
29.1 Manegezaal: Leopold Mozart, Wolfgang en Nannerl (beiden klavecimbel). Eigen werk (Wolfgang).
5.2 Manegezaal: Magalli (zang).
21.2 De Keizerskroon: Schill (glasharmonica).
26.2 Manegezaal: Leopold Mozart, Wolfgang en Nannerl (beiden klavecimbel). Eigen werk (Wolfgang).
5.3 Manegezaal: J. Rossignol (zang: imitatie van vogelzang), Carel Vermeulen (viool).
14.3 De Keizerskroon: Schill (glasharmonica).
20,25.3 Manegezaal: Meder, Magalli (zang). Nieuwe Italiaanse cantate à 6 voix (Meder).
2.4 Manegezaal: Fischer (hobo; Saksen).
9.4 Manegezaal: Magalli (zang).
16.4 Manegezaal: [Leopold Mozart], Wolfgang en Nannerl (beiden klavecimbel).
6.8 Manegezaal: Vier Italianen (zang, mandoline, mandola, tambour de bas [=basque?] organisé).
16,20,23.8 Nieuw Maltha, 30.8, 6,13,17,27.9 Keizerskroon: Vier Italianen (instrumenten als boven), waaronder Nicola (mandoline), Rossignol (imitaties vogelgeluiden).
20.9 Keizerskroon: Vier Italianen: Severino, Bragioni (beiden zang), Nicola (mandoline, tambour de bas[que?] organisé), Rossignol. Aria (Giustinelli; door Severino), aria (Masanti; door Bragioni), duet (Menegheti; door Bragioni).
4.12 Manegezaal: Ricci (salterio, klavecimbel), Zappa (cello). Eigen werk (Ricci, Zappa).
6.12 De Middelste Liesveldse Bijbel: De Hey, Jaager (cello, hoorn: hof van Pruisen).
- 12.1.1767 Manegezaal: Magalli, Mlle Maggiore (beiden zang).
26.2 Manegezaal: G. Diestel (Gotha; luit).
5.3 Manegezaal: Meder, Mme Mellini, Mlle Maggiore, Magalli, Bianchi (na Meder allen zang). Cantate à 5 voci (Pergolesi).
19.3 Manegezaal: Mlle Maggiore, Mme Mellini, Magalli (allen zang). Franse cantate (Maggiore).
8,22.4 Manegezaal: Schwindl (viool), J.B. Schmidt (klavecimbel, salterio, pantalon=piano?, draailier), Jager (cello, hoorn). Muziekstuk met Pantalon (van een kundige jood uit Praag=Breiner).

- 1.7 Manegezaal: Esser (viool). Eigen werk (Esser).
- 6.10 Manegezaal: Fabry (harp), Esser (viool, zang).
- 21.10 Manegezaal: Fabry (harp), Esser (viool, zang). *Musique Turque* (Esser).
- 3.12 Manegezaal: Hattasch (viool), Mme Hattasch (zang), Preysing (contrabas).
- 14.1.1768 Manegezaal: Fabry (harp).
- 3.2 Manegezaal: Mme Mellini (zang), Esser (viool). *Air nouveau* (Majo), cantate en twee airs uit *Carattaco* (J.C. Bach).
- 9.2 Manegezaal: Magalli (zang).
- 10.3 De Keizerskroon: Mazzuchelli (mandoline), De Hey (viool), J.M. Bach (klavecimbel), Boffeli (zang). Eigen werk (Mazzuchelli, Bach).
- 6.4 Manegezaal: Smid (Engelse gitaar, klarinet), Cröner (München; viool), Mme Lender (zang).
- 13.4 Manegezaal: Meder, Magalli (zang), Mme Mellini (zang), Esser (viool). Italiaanse cantate à 3 [Tekst in het Franse vertaald door Maubert de Gouvest te koop bij P. Meyer].
- 20.4 Manegezaal: F. De Cröner (München; viool), Rumelsperger (hobo), zontje van de Joodse voorzanger (10 jaar; zang).
- 27.4 Manegezaal: Mongeri (zang), Mme Mongeri (klavecimbel), Boffeli (zang), Leonardi (viool).
- 5.7 Manegezaal: Esser (viool), Mongeri (zang), Mme Mongeri (klavecimbel). Solo's en concert (Esser).
- 3.11 Manegezaal: Pellegrino Salvolini (contralto), Magalli (zang).
- 7.11 Bij Abbas (Jodenbreestraat): De Corinne (Praag; blind; viool).
- 29.12 Manegezaal: Bocci (Rome), Mlle Guida (Napels; beiden zang). Eigen werk (Bocci).
- 11.1.1769 Manegezaal: Mme Mellini (zang), Esser (viool, altviool), Jan Pieter Ruloffs (viool). Aria met obligate altviool (Abel), Cantate *Berenice* (Sarti), solo voor de viool, concert met twee solo-violen (beide Esser).
- 19.1 Manegezaal: Marie-Therèse Chèvre de Boek (7 ½ jaar; zang, instrumenten).
- 20.1 Doelenzaal: Bocci, Mme Guida (beiden zang).
- 26.1 Manegezaal: Pellegrino Salvolini (contralto), Magalli (zang), De Hey (viool).
- 9.2 Doelenzaal: Mongeri (zang), Mme Mongeri (klavecimbel).
- 16.3 Manegezaal: Meder, Magalli, Mme Mellini, Mme Magalli (na Meder allen zang), Esser (viool). Eigen werk (Esser), Cantate à 5 voix (Pergolesi).
- 29.3 Manegezaal: Esser (viool), Mme Mellini (zang), Midlars (hoorn), J.P. Ruloffs (viool), Jan van Rems (viool). Concert met drie solo-violen (Esser), Concert burlesque (Esser).
- 11.4 Manegezaal: Johann Christian Bach (klavecimbel). Cantate, symfonieën, concert, solo (Bach).
- 12.4 Manegezaal: Fabry (pedaalharp), Midlars (hoorn).
- 14.10 Manegezaal: Costioli (zang), Mme Costioli [zang] (beiden in dienst Parma).
- 18.10, 16.11 Manegezaal: Antonio Lolli (viool). Eigen werk (Lolli).
- 7,28.12 Manegezaal: Esser (viool). Concert, solo's, caprices (Esser).
- 9.1.1770 Manegezaal: Costioli (zang, nieuw instrument), Mme Costioli (zang), Esser (viool).
- 11.1 Manegezaal: Magalli (zang).
- 16.1 Manegezaal: Catharina Galli (Modena; zang).
- 24.1 Manegezaal: Mongeri (zang).
- 30.1 Manegezaal: Sirmen, Mme Lombardini Sirmen (beiden viool). Eigen werk (beiden).
- 8.2 Manegezaal: Esser (viool).
- 13.2 Manegezaal: Hau Eisen (klavecimbel). Eigen werk (Hau Eisen).
- 22.2, 1,6.3 Manegezaal: Zeven Italiaanse muzikanten (in dienst van de keurvorst van Keulen).
- 27.2 Manegezaal: Sirmen, Mme Sirmen (beiden viool), Mme Galli (zang). Duo (Lionon).
- 15.3 Manegezaal: A.P. Schill (glasharmonica).
- 28.3 Manegezaal: Muzikanten van het concert boven de Manege. Benefiet.
- 6.4 Manegezaal: [Willem] Spandau (hoorn, in dienst van de stadh.). Eigen werk (Spandau).
- 25.4 Manegezaal: Mme Galli (zang), Zappa (cello).
- 2.5 Manegezaal: orkest. Cantate *Ino* (C.G. Tübel; tekst uit het Duits in het Nederlands vertaald).
- 13.11 Manegezaal: Domenico Lanzetta (cello).
- 27.11 Manegezaal: Andrea Rossi (colascioncino), Lorenzo Molinari (gitaar).
- 13.12 Manegezaal: Carel Vermeulen (viool).
- 20,27.12 Manegezaal: Antonio Lolli (viool), Grassi (soprano). Eigen werk (Lolli).
- 28.12 De Keizerskroon: Melschede (fagot).

- 3,10.1.1771 Manegezaal: Antonio Lolli (viool), Grassi (soprano). Eigen werk (Lolli).
 30.1 Manegezaal: Mlle F. Urspringer (Mainz; zang). Nieuw werk (G.A. Kreusser).
 14.2 Manegezaal: Esser. Eigen werk (Esser).
 21.2 Manegezaal: *** Wendling (Palts; fluit), Esser (viool). Eigen werk (Esser).
 26.2 Manegezaal: Vermeulen (viool).
 7.3 Manegezaal: Casaer (zang), Weys (klavecimbel).
 14.5 Manegezaal: Nicolossi, Cesari, Teresa Cesari, Marianna Cesari (allen zang). Aria met obligaat fluit (Caffarelli, gezongen door Teresa).
 28.5 Manegezaal: Teresa Cesari (zang).
 2,4.7 Frans Theater (Overtoom): Nicolossi, concert door zes personen, onder wie Mlle Cesari [welke?] (zang). 2.7: Grand concert bouffon à 6 voix (Galuppi). 4.7: Airs (Caffarelli). 9.7: Musique à 2 voix (Pergolesi).
 28.8, 4.9 Manegezaal: Schroeter sr. (directie), jongste zoon Heinrich (9 jaar viool), Corona (15 jaar; zang), oudste zoon Samuel (18 jaar; klavecimbel).
 2.10 Manegezaal: Mme Farinelli en dochter (Berlijn; instrumenten niet genoemd).
 16.10 Manegezaal: Ignazio Raimondi (viool). Eigen werk (Raimondi).
 29.10 't Wapen van Amsterdam: Raimondi (viool), Mlle Farinelli (zang). Eigen werk (Raimondi).
 21.11, 10.12 Manegezaal: F. Reiner (fagot; München), J. Punto (hoorn; Mainz).
 15.12 [Manegezaal? Locatie niet genoemd]: Schlick (cello; Hessen).
 24.12 't Wapen van Amsterdam: Fränzl (viool), Le Brun (hobo).
- 15.1.1772 't Wapen van Amsterdam: Casaer (zang), Raimondi (viool). Benefiet.
 16.1 Manegezaal: Gerlin (musicus in Den Haag; citère augmentée).
 21.1 't Wapen van Amsterdam: Zingoni (zang).
 11.2 't Wapen van Amsterdam: G.A. Kreusser, J. Franzl [viool]. Grande cantate à 8 voix (Kreusser).
 18.2 't Wapen van Amsterdam: Franzl (viool), Le Brun (hobo). Eigen werk (Franzl, Le Brun).
 25.2 't Wapen van Amsterdam: Raimondi (viool), Casaer (zang). Eigen werk (Raimondi).
 28.2 't Wapen van Amsterdam: Le Noble (viool), Victor ("tromba toppio con timpano").
 3,10.3 't Wapen van Amsterdam: Carlo Besozzi (hobo; Dresden), Casaer (zang), Raimondi (viool).
 19.3 Manegezaal: Kinderen van J. Bouhon (zang). Delen uit de opera *De kamenier van fortune* (?). [Lib en Aub hebben *Ariaas, getrokken uit de opera «De kamenier van fortune»* (Amsterdam: Stephanus Knuem, 1772).]
 24.3 't Wapen van Amsterdam: M. Berger (klavecimbel; Fürstenberg), Raimondi (viool). Eigen werk (Berger).
 26.3 't Wapen van Amsterdam: Besozzi (hobo), Casaer (zang), Raimondi (viool). Eigen werk (Besozzi).
 1.4 't Wapen van Amsterdam: Franzl (viool, viola d'amore), Le Brun (hobo). Eigen werk (Franzl, Le Brun). Beiden Palts.
 7.4 't Wapen van Amsterdam: David Leonard van Dyc, dochter van 9, ander kind van 7 (deze twee zang). *Stabat Mater* (Pergolesi).
 8.4 Manegezaal: W. Reinards (fluit), Raimondi (viool), Casaer (zang).
 3.6 't Wapen van Amsterdam: Mlle Neyts (zang), Helmond (zang). O.m. Quatuor uit *Lucile* (Grétry).
 10.6 Manegezaal: Mlle Neyts (zang), Helmond (zang). O.m. airs (Van Helmond), Quatuor uit *Lucile* (Grétry), koor à 6 (Philidor).
 17.6 Manegezaal: Mlle Neyts (zang), Helmond (zang). O.m. airs (Van Helmond), Trio uit *L'amitié à l'épreuve* (Grétry), koor à 6 (Philidor).
 24.6 Manegezaal: Mlle Neyts (zang), Helmond (zang). O.m. airs (Van Helmond), koor à 6 (Philidor).
 12.10 De Pontak (Kalverstraat): Macker (klarinet), Snijders (hoorn).
 6.11 't Wapen van Amsterdam: Zaniboni (mandoline met 12 snaren).
 10,24.11 't Wapen van Amsterdam: Cecilia de Salvagni (zang).
 8.12 't Wapen van Amsterdam: Tranti, Mme Gival, Backer (instrumenten niet genoemd).
- 27.1.1773 't Wapen van Amsterdam: Casaer. Benefiet.
 2.3 't Wapen van Amsterdam: Giuseppe Marchiani (uit Rome; tenor; 21.5 *La Chaité*).
 9.3 't Wapen van Amsterdam: Ramm (Palts; hobo), Zaniboni (mandoline), Cecilia de Salvagni (zang).
 16.3 't Wapen van Amsterdam: Raimondi (viool), Mme Mellini (zang), Benozzi (cello). Eigen werk (Raimondi).
 23.2 't Wapen van Amsterdam: Raimondi (viool), Mme Mellini (zang), Ramm (hobo), Benozzi (cello), Eigen werk (Raimondi).
 31.3 't Wapen van Amsterdam: G.A. Kreusser, Colizzi (zang). Cantate à 8 (Kreusser).

- 30.3 't Wapen van Amsterdam: Van Dyk, dochter van 10, ander kind van 8, Mme Neyts (allen zang). Aria's uit *Zémire et Azor* (Grétry, gezongen door Mme Neyts).
- 2.4 't Wapen van Amsterdam: Sandali, Mme Mellini (beiden zang), Raimondi (viool), Benozzi (cello). Benefiet.
- 6.4 't Wapen van Amsterdam: Ramm (hobo), Richter (klavecimbel), Raimondi (viool). Concerten en trio's voor klavecimbel (Richter).
- 13.4 't Wapen van Amsterdam: Baer (klarinet), Sandali (zang), Raimondi (viool).
- 20.4 Manegezaal: Marchiani (tenor).
- 22,23,24.7 't Wapen van Amsterdam: Zeven Berggovisten [sic].
- 27.7 't Wapen van Amsterdam: Drie blinden uit Bologna (zang, viool, cello, blokfluit). Een klavecimbelstuk van Alberti wordt met violen en celli gespeeld zonder strijkstok, maar door met een lucifershoutje op de snaren te slaan.
- 3.8 't Wapen van Amsterdam: Drie blinden uit Bologna (zang, viool, blokfluit).
- 7,11,16,23,28.8, 6,20,23.9 Tent op de Plantage t.o. Hortus Medicus: Drie blinden uit Bologna (zang).
- 29.9 Manegezaal: Mlle Monti (11 jaar oud; zang), Mme Neyts (zang), Golvin (fagot; 1ste fagottist v.d. opera = Neyts).
- 6.10 't Wapen van Amsterdam: Giovanni Punto (Mainz; hoorn), Casaer (zang), Raimondi (viool), Berger (klavecimbel).
- 9.11 't Wapen van Amsterdam: Mlle Bayer (viool), Richter (klavecimbel).
- 16.11 't Wapen van Amsterdam: Ernst Schick (viool), Adlof Schick (hoorn; zijn broer). Kwartet met hoorn (Punto).
- 19.11 't Wapen van Amsterdam: Georg Friedrich Richter (klavecimbel), G.A. Kreusser, Casaer (zang), Raimondi (viool), Benozzi (cello), Zaniboni (mandoline). Aria, concerten en symfonieën (Kreusser).
- 23.11 't Wapen van Amsterdam: Zaniboni (mandoline), Raimondi (viool), Richter (klavecimbel). Eigen werk (Zaniboni).
- 26.11 't Wapen van Amsterdam: Albanese (zang), Casaer (zang), Raimondi (viool), Mme Neyts (zang). Eigen werk, o.m. *Les proverbes* (Albanese), *L'éloge du forte-piano* [?= *L'arrivée du piano-forte*] (Albanese).
- 30.11 't Wapen van Amsterdam: [Willem] Spandau (hoorn), Baer (klarinet), Raimondi (viool).
- 10.12 't Wapen van Amsterdam: Ritter (Palts; fagot), Woegel (trompette d'amour).
- 14.12 't Wapen van Amsterdam: Benozzi (cello), Raimondi (viool), Zaniboni (mandoline).
- 28.12 't Wapen van Amsterdam: Georg Noëlli (pantaleon), Casaer (zang), Raimondi (viool). Eigen werk (Noëlli).
- 28.12 Het Rondeel: Carel Vermeulen (viool), Zaniboni (mandoline).
- 4.1.1774 't Wapen van Amsterdam: Noëlli (pantaleon).
- 7.1 Het Rondeel: Vermeulen (viool).
- 12.1 't Wapen van Amsterdam: Mlle Ritz (zang), Raimondi (viool), Casaer (zang). Benefiet.
- 15,17,18,19,20.1 De Gouden Leeuw (Warmoesstraat): Noëlli (pantaleon).
- 25.1 't Wapen van Amsterdam: Luisa Campolini Bertolotti (München; zang), Raimondi (viool).
- 28.1 Manegezaal: Isabella Hoenraedt (zang), Mlle Neyts (zang). Benefiet.
- 1.2 't Wapen van Amsterdam: Raimondi (viool), Mme Campolini (zang). Eigen werk (Raimondi).
- 2.2 't Wapen van Amsterdam: Casaer (zang), Raimondi (viool), Mlle Ritz (zang). Benefiet.
- 5.2 Doelenzaal: Noëlli (pantaleon). Eigen werk (Noëlli).
- 14,21.2 't Wapen van Amsterdam: Fridzeri [zang].
- 17.2 Manegezaal: Golvin (fagot), Mme Neyts (zang), Ernst Schick (viool), Zaniboni (mandoline).
- 11.3 't Wapen van Amsterdam: Mme Neyts (zang). O.m. een stuk van Pergolesi.
- 8.3 't Wapen van Amsterdam: [Nicolas?] Ximenez (viool). Eigen werk (Ximenez).
- 11.3 't Wapen van Amsterdam: Mme Neyts (zang). O.m. duo van Pergolesi.
- 15.3 't Wapen van Amsterdam: de filosoof [sic] Giovanni Francesconi di Lusarda (viool). Concerten en variaties voor de viool, airs, twee klavecimbelsonates met vioolbegeleiding (Francesconi).
- 19.3 't Wapen van Amsterdam: Mme Campolini (zang), Raimondi (viool). Eigen werk (Raimondi).
- 6.4 't Wapen van Amsterdam: Mme Ritz (zang; Würzburg), Salomon (viool; muziekmeester prins Heinrich van Pruisen).
- 8, 13.4 't Wapen van Amsterdam: Joseph Pocorny (hoorn), twee dochters (beiden zang, hoorn).
- 13.1.1775, 't Wapen van Amsterdam: J.J. Casaer (zang).
- 13.1 Nieuw Maltha (A. Poulet): G.B. Joubert (zang?). f1/2.
- 24.1 't Wapen van Amsterdam: Rauppe sr [kamermusicus van de koningin-weduwe van Zweden], Johann Georg Rauppe (cello, 11 jaar [eigenlijk 12]), zijn broer Jan Balthasar (7 jaar [eigenlijk 8]).
- 22.3 't Wapen van Amsterdam: Luisa Campolini Bertolotti (zang), Ignazio Raimondi (viool).
- 5.4 't Wapen van Amsterdam: Ignazio Raimondi (viool), Luisa Campolini Bertolotti (zang)

- 17.6, aanstaande dinsdag, donderdag, zaterdag De Gouden Leeuw (Warmoesstraat): zanger die ook getheorbeerde luit speelt
- 19.12, 't Wapen van Amsterdam: Gervasio (mandoline), Mme Gervasio (zang), Giovanni Battista Cirri (cello).
- 10.1.1776, 't Wapen van Amsterdam: Cirri (cello), Mme Campolini (zang), Raimondi (viool).
- 7.2, 't Wapen van Amsterdam: Mme Campolini, Raimondi, Cirri.
- 13.27.2, 't Wapen van Amsterdam: Nihoul (zang).
- 1.3, 't Wapen van Amsterdam: J.J. Casaer (zang), Gervasio (mandoline), Mme Gervasio (zang). [Abonn. Susp.]
- 12.3, 't Wapen van Amsterdam: Raimondi (viool), Mme Campolini, Cirri. Bataille (Raimondi).
- 27.3, 't Wapen van Amsterdam: Mme Campolini, Raimondi, Cirri.
- 28.3.24.4: 't Wapen van Amsterdam: Schroeter sr., Corona Schr. (zang), Heinrich Schr. (viool).
- 16.4, 't Wapen van Amsterdam: Louis Fanni (viool, altviool, contrabas). Mme Gervasio (zang), Gervasio. Simphonie La nuit, eindigt met storm (Haydn; = Symfonie 8, Le soir, met vierde deel La tempesta).
- 5.11, 't Wapen van Amsterdam: Mme Buroni (zang), Benozzi (cello). Duo (Sacchini).
- 19.11, Doelenzaal: Schroeter sr., Corona Schroeter, Heinrich Schroeter, [Willem?] Keller (hobo).
- 26.11, 't Wapen van Amsterdam: Mlle Mudrich (uit Rusland; fluit, zang).
- 10.12, 't Wapen van Amsterdam: Gervasio (mandoline), Mme Gervasio (zang), Corona Schroeter (zang), Gaetano Agazzi (cello), Heinrich Schroeter (viool). Koor (Sacchini), koor (Gluck).
- 17.12, 't Wapen van Amsterdam: J.M. Lorenzo (zang), Corona Schroeter (zang), Heinrich Schroeter (viool), Bisschoff (cello).
- 18.12 't Wapen van Amsterdam: Raimondi (viool). [Benefice] Symphonie Bataille (Raimondi).
- 10.1.1777 ['t Wapen van Amsterdam?]: Johann Friedrich Schroeter, Corona Schr. (zang), Heinrich Schr. (viool). Concert voor 10 obligate instr. (Joseph Schmitt).
- 18.1 't Wapen van Amsterdam: Mlle Mudrich (fluit). Laatste concert.
- 28.1 't Wapen van Amsterdam: Casaer (zang).
- 30.1 't Wapen van Amsterdam: Georg Anton Kreusser, Mme Campolini (zang), Raimondi (viool), Agazzi (cello). Nieuwe symphonieën (Kreusser).
- 14.2 Doelenzaal: Friedrich Schroeder, Heinrich Schr. (viool), Corona Schr. (zang).
- 22.2 't Wapen van Amsterdam: Jérôme Calais, Montainville (zangers Frans Theater Den Haag), Mlle Fleury (zang), Rose (zang). [onleesbaar] (viool) Koor uit *La belle Arsène* [Grétry].
- 25.2 't Wapen van Amsterdam: Agazzi (cello, viola d'amore), Mme Campolini (zang), Raimondi (viool).
- 27.2 't Wapen van Amsterdam: Mlle Hoenraedt (zang), Casaer (zang). Vocaal kwintet (Sarti), koor (J.C. Bach). [Abt Sus]
- 28.2 Doelenzaal: Joseph Schmitt. La Tempête voor orkest met cantate, La nuit voor orkest.
- 4.3 't Wapen van Amsterdam: Georg Anton Kreusser. Musique lugubre à 2 [vocaal?], Musique pompeuse à 8 [vocaal?] (Kreusser). Ja het zijn cantates. Niet in Edith Peters.
- 13.3 't Wapen van Amsterdam: Jan Pieter Ruloffs (viool), Mlle Fleury (zang), Mlle Hoenraedt (zang), Casaer (zang). Vioolconcert (Lolli), scène uit *Toinon et Toinette*, suivie de l'Orage (Gossec), Italiaans koor en vocaal sextet (Sacchini).
- 18.2, 9.12 't Wapen van Amsterdam: Bartholomeus Ruloffs, Joseph Schmitt, Corona Schroeter (zang), Mlle Hoenraedt (zang). Cantate historique à 8 voix met recitatieven, ariettes, koren en fuga's, tekst van Abbé Nadal vertaald door Ruloffs (muziek Schmitt) [=Hester, tekstboek uitgegeven 1777 bewaard]
- 25.3 't Wapen van Amsterdam: Marie Henriëtte Schroeter (zang), Heinrich Schroeter (zang), [Willem?] Keller (hofhoboïst). Cantate (Pergolesi).
- 2.4 't Wapen van Amsterdam: Mme Campolini (zang), Raimondi (viool). Bataille (Raimondi).
- 3.4 't Wapen van Amsterdam: Mme Buroni Vidali (zang).
- 8.4 't Wapen van Amsterdam: Mme Fleury (zang), Louis Fanni (viool, contrabas), Mme Gervasio (zang), Jan Pieter Ruloffs (viool), Hallemans (basse-taille). Hoornconcert (Spandau), koor (Gluck).
- 5.8, 24.9 Manegezaal: Johann Christoph Friedrich Bach (klavecimbel). Concerten en sonates (J.C.F. Bach).
- 15.28.10 Manegezaal: Johann Friedrich Klöffler (muziekdirecteur van de graaf van Bentheim in Steinfurt). Bataille met 48 musici (4 pauken, 4 trompetten, 4 hoorns, 4 hobo's, 4 fluiten, enz. verdeeld in 2 groepen; beschrijving verkrijgbaar bewaard in hs BfB en WSI; Klöffler).
- 22.10 Manegezaal: Trick (uit St. Petersburg; harmonica).
- 4.11 Manegezaal, 25.11 't Wapen van Amsterdam: Dalprato (sopraan), Galletti (viool), Hengel (fagot; alleen uit Steinfurt/Bentheim, net als Klöffler).
- 11.11 Manegezaal: Zygmuntowski (11 jaar, uit Warschau, cello). O.m. solo van eigen compositie.
- 15.11, 13.12 't Wapen van Amsterdam: Amantini (zang), Jean-Balthasar Tricklir (cello). O.m. celloconcerten (Tricklir).
- 19.11 't Wapen van Amsterdam: Raimondi (viool), Mme Campolini (zang). O.m. Bataille (Raimondi) (Benefice)

- 16.12 't Wapen van Amsterdam: Borghese, Amantini (zang), Tricklir (cello). Twee cantates (Borghese).
- 23.12 't Wapen van Amsterdam: Hallemans (basse-taille). Koor (Schmitt).
- 30.12 Manegezaal: Johann Gabriel Meder. Pastoraal Oratorium Ver [sic = 'Voorjaar' (Latijn)] (Meder).
- 13.1.1778 't Wapen van Amsterdam: Ernst Schick (viool). Vioolconcerten (Schick).
- 15.1, 5.3 't Wapen van Amsterdam: J.J. Casaer (zang), Jan Pieter Ruloffs (viool), Mlle Hoenraedt (zang). [Abonn. Susp.]
- 3.2 't Wapen van Amsterdam: Schick (viool), Gay (zang). Vioolconcerten (Schick).
- 9.2 't Wapen van Amsterdam: Gay (zang), Schick (viool). Duo (Jommelli), Serenade Nocturne (Schmittbaur).
- 11.2 't Wapen van Amsterdam: Mme Campolini (zang), Raimondi (viool). Bataille (Raimondi).
- 24.2 't Wapen van Amsterdam: Friedrich Schroeder, Heinrich Schreuder (viool), Mlle (=Corona?) Schroeter (zang). Nieuwe symphonie ([Carl?] Stamitz), Simphonie de chasse (Gossec).
- 10.3 't Wapen van Amsterdam: Cifolelli, dochter Mlle Cifolelli, oudste zoon Cifolelli (mandoline), jongste zoon (7 jaar; zang). Delen uit *La probité villageoise* (opera van Cifolelli), duo uit *Orphée et Euridice* (Gluck). [Advertentie is Frans, er zou Italiaans gezongen kunnen zijn.]
- 18.3 't Wapen van Amsterdam: Raimondi (viool), Mme Campolini (zang). Le Télémaque (Raimondi), La Bataille (Raimondi). [Abt suspendu]
- 24.3 't Wapen van Amsterdam: Agazzi (cello, viola d'amore), leerling (10 jaar, cello).
- 1.4 Manegezaal: Meder. Terzetto (Traetta), Cantate à 5 voix (Pergolesi), Quartetto (Sacchini), Pastoraal Oratorium *Ver* (Meder).
- 4.4 't Wapen van Amsterdam: Bernhard Anton Romberg (1742-1814; fagot), zoon Bernhard Heinrich (1767-1841; cello), neef Andreas Jacob Romberg (1767-1821, zoon van broer Gerhard Heinrich 1745-1819; viool).
- 8.4 't Wapen van Amsterdam: [Willem] Spandau (hoorn), Jean-Balthasar Tricklir (cello). Stukken van Tricklir, quatuor en concert van Spandau.
- 22.4 Rondeel: Hardi (basse-taille).
- 6.5 Manegezaal: Comi (fagot), Raimondi (viool).
- 3.6 Manegezaal: J.S. Markordt [=Jodocus Hermanus?] (klavecimbel), Daniël Jan Markordt (cello). Concerten en trio's (J. S/H. Markordt).
- 26.7 Tent voor de Schouwburg: Willem Albert Teniers (viool), Marcot (cello), Rose (viool), zangers en zangeressen van het Franse Theater in Den Haag (op dat moment in Amsterdam). Groot koor uit *L'isle sonnante* (Gluck).
- 2.9 Manegezaal: Mme Dorceville (zang), Clairenson (zang).
- 14.10 't Wapen van Amsterdam: Schick (viool), Tricklir (cello). Vioolconcerten (Schick), celloconcerten (Tricklir).
- 26.11 't Wapen van Amsterdam: Naudy (zang, cello).
- 3.12 't Wapen van Amsterdam: Hallemans (basse-taille).
- 21.12 't Wapen van Amsterdam: Bernard (viool), Antony (?). (Musici van het Franse hof.)
- 30.12 't Wapen van Amsterdam: Raimondi (viool), Mme Campolini (zang). Nieuw stuk voor groot orkest (Raimondi). [Benefiet]
- 7.1.1779 't Wapen van Amsterdam: Clairenson (zang), Mme Dorceville (zang). O.m. duo uit *L'Olympiade* [Sacchini].
- 19.1 't Wapen van Amsterdam: J.J. Casaer (zang), Mlle Hoenraedt (zang), Agazzi (cello).
- 21.1 't Wapen van Amsterdam: Hardy (baszanger).
- 28.1 't Wapen van Amsterdam: Cardon père (harp), Cardon fils (viool).
- 4.3 't Wapen van Amsterdam: Bernhard Anton Romberg (fagot), zoon Bernhard Heinrich (cello), neef Andreas Jacob Romberg (viool).
- 18.3 't Wapen van Amsterdam: Johann Gabriel Meder. Oratorium *Giuseppe riconosciuto* (Meder).
- 9.4 't Wapen van Amsterdam: *** Pietragrua [niet duidelijk welke; niet die welke in Grove6 worden behandeld] (cello), Mme Pietragrua (zang).
- 23.10 Plaats Ryaal (Binnen-Amstel): Melschede, dochter, Reinards, Slising.
- 11.11 't Wapen van Amsterdam: Mme Dufour (zang, pianoforte), Dechet (zang), Calais (zang), Teniers (viool).
- 15.12 't Wapen van Amsterdam: Mlle Hoenraedt (zang). Bataille (Raimondi).
- 4.1.1780 't Wapen van Amsterdam: Mme Pris (viool, zang), Nicola Sampieri (sopraan, klavecimbel). Vioolconcert (Pris), *ariette de bravour en rondeau* voor zang (Sampieri), klavecimbelconcert (Sampieri).
- 6.1 't Wapen van Amsterdam: Mme Giorgi (zang).
- 12.1 't Wapen van Amsterdam: Raimondi (viool). *La chasse interrompue par l'orage* (Raimondi, voor groot orkest), *La Bataille* (Raimondi). Benefiet.
- 18.1 't Wapen van Amsterdam: Amantini (zang; musicus van de koningin van Frankrijk).

- 26.1, 9,23.2 Bruiloftshuis (Jodengroenmarkt): G. Bingeri (6 jaar oud; viool), Saimi (12 jaar oud; cello).
- 1.2, 9.3 't Wapen van Amsterdam: Caravoglia (fagot), Mme Balconi Caravoglia (zang).
- 10.1 't Wapen van Amsterdam: Amantini (zang), Mme Caravoglia (zang), Caravoglia (fagot).
- 15.2 't Wapen van Amsterdam: Carnoli (zang; Palts), zijn zoon (viool).
- 23.2 't Wapen van Amsterdam: Casaer (zang), Mlle Hoenraedt. *La bataille* (Raimondi). [Mme Giorgi onverwacht vertrokken.]
- 15.3 't Wapen van Amsterdam: Raimondi (viool). *La chasse interrompue par l'orage* (Raimondi), *Le Télémaque* (Raimondi). Abonnement suspendu.
- 28.3 Het Rondeel: Hardy (baszanger), Hallems (zang), Roos [viool]. Vioolconcert (Jarnovik = Giornovichi).
- 21.6 De Eendraag (Kadijk, bij A.F. Spanhaak): Costa, Mme Bellini.
- 2.8 De Gouden Bal: John Abraham Fisher (viool), Lioni (zang). Eigen werk (Fisher).
- 23.8 Doelenzaal: John Abraham Fisher (viool), Lioni (zang). Eigen werk (Fisher). Vioolconcerten (Fisher), kwintetten voor twee klarinetten, twee hoorns en fagot.
- 1.12 Manegezaal: Eligio Celestino (viool), Sara Stanton Celestino (zang). Eigen werk (Celestino), aria met obligaato viool (Celestino).
- 20.12 Manegezaal: Mme Caravoglia (zang), Caravoglia (fagot), Raimondi (viool). Aria met obligaato fluit, altviool en fagot; fagotconcert (Caravoglia); Simphonie concertante met viool, fluit en fagot (Abel). Benefiet.
- 28.12 Het Rondeel: Jan Pieter Ruloffs (viool), de kinderen van Mme Fleury (zang). Concerten en solo's voor de viool (J.P. Ruloffs).
- 10.1.1781 Manegezaal: Mme Caravoglia (zang), Caravoglia (fagot), Raimondi (viool). Aria met obligaato fluit, altviool en fagot; fagotconcert (Caravoglia); Simphonie concertante met viool, fluit en fagot (Abel). Benefiet.
- 26.1 Manegezaal: Casaer (zang).
- 21.2 Manegezaal: Mlle Hoenraedt (zang), Mme Caravoglia (zang), Caravoglia (fagot), Raimondi (viool). Benefiet.
- 6.3 Manegezaal: Gaetano Agazzi (cello, viola d'amore), Giuliani (viool). Eigen werk (Agazzi).
- 21.3 Manegezaal: Raimondi (viool), Mme Caravoglia (zang), Mlle Hoenraedt (zang). Abonnement suspendu.
- 30.10 Manegezaal: Durand (zanger van de opera in Parijs). Franse airs van Gluck, Piccinni, Philidor en Grétry.
- 19.12 Manegezaal: Raimondi (viool), Mme Caravoglia, Mlle Hoenraedt. *La bataille* (Raimondi), *La chasse [interrompue par l'orage]* (Raimondi).
- 3.1.1782 Doelenzaal: Nihoul (zanger van de koninklijke kapel van Frankrijk), Jan Ladislav Dussek (fortepiano).
- 17.1 Manegezaal: Dussek (klavecimbel), Nihoul (zang). Sonates en concerten (Dussek).
- 23.1 Manegezaal: Mme E. Caravoglia, Mlle Hoenraedt, Nihoul, Déchet [zanger van het Frans Theater in Den Haag] (allen zang). Symfonie voor groot orkest met zes obligaato-instrumenten (Raimondi).
- 18.1 Het Rondeel: Jan Pieter Ruloffs (viool), Nihoul (zang), Dussek (pianoforte).
- 20.1 't Wapen van Embden: gebroeders Dahmen. Concert met cello, hoorn, altviool, dwarsfluit, violen.
- 7.2 Manegezaal: Agazzi (cello, viola d'amore), Nihoul (zang), Dussek (klavecimbel).
- 14.2 Manegezaal: Friedrich Hartmann (fluit; Dresden), Dussek (klavecimbel). Concerten en airs met variaties (Hartmann).
- 20.2 Manegezaal: Mlle Hoenraedt, Mme Caravoglia, Nihoul (allen zang), Raimondi (viool). Eigen werk (Raimondi). Benefiet.
- 25.2 Manegezaal: Hartmann (fluit), De Beere (zang; amateur). Fluitconcerten, airs met variaties (Hartmann).
- 7.3 Manegezaal: Dussek (pianoforte), Hartmann (fluit), Agazzi (viola d'amore). Sonates en concerten (Dussek).
- 14.3 't Wapen van Amsterdam (Rusland): Nihoul (zang), Giuliano (viool), Dussek (pianoforte), De Beer (zang, amateur).
- 21.3 Manegezaal: Joseph Schmitt. Grote cantate op de geboorte van de Dauphin [wie?] (Schmitt), cantate *La tempête* [Franse tekst] (Schmitt).
- 22.3 Het Rondeel: Jan Pieter Ruloffs (viool), Nihoul (zang), Dussek (pianoforte).
- 3.4 Manegezaal: Raimondi, Mme Caravoglia (zang), Mlle Hoenraedt (zang). *La Chasse en La bataille* (Raimondi).
- 5.4 Manegezaal: Georg Caspar Hodermann (pianoforte), Mme Caravoglia (zang). Eigen werk (Hodermann).
- 5.12 Doelenzaal: Mlle Jacchini (zang), Corsini (harp).
- 12.12 't Wapen van Amsterdam: Mme Gallucci (zang), Monzani (fluit).
- Eind december [datum en locatie niet genoemd in AC 17,26,12,1782]: Antonio Spina (zang), Mme Spina (zang), Charles Stamitz (directie). Eigen werk (Stamitz).
- 6.1.1783 Het Rondeel: Gebroeders Dahmen, (diverse instrumenten), Mme Gallucci (zang). Concerten voor viool, hoorn, cello en dwarsfluit.

10.1 Manegezaal: Carl Stamitz (altviool, viola d'amore), Raimondi (viool), Halbschmidt (fluit), Spina, Mme Spina (beiden zang). Symfonie *nommée Le promenade*, Symfonie voor twee orkesten *nommée L'echo*, concert voor viool en altviool, sonate voor viola d'amore, fluitconcert (alles van Stamitz).

14.1 't Wapen van Amsterdam (Rusland): Monzani (fluit, Engelse hoorn), Mme Gallucci (zang). Italiaanse aria met begeleiding van Engelse hoorn (Naumann).

22.1 Manegezaal: Raimondi, Mlle Du Chateau, Mlle Hoenraedt (beiden zang). *La bataille* en *La chasse interrompue de l'orage* (Raimondi). Abonnement suspendu.

17.1, 1,8.2 't Wapen van Amsterdam (andere locatie opgegeven: Warmoesstraat): Mme Slavik (zang).

24.1 Het Rondeel: Jan Pieter Ruloffs (viool), Mlle de Boeck (zang). Cantate à 7 voix. Abonnement suspendu.

3.2 Manegezaal: Agazzi (cello, viola d'amore), Mme Gallucci (zang), Carl Stamitz (altviool), Raimondi (viool), Monzani (fluit, Engelse hoorn). Concert voor viool en altviool [Stamitz].

8.2 Doelenzaal: Rauppe sr. (viool) en zijn zoon Johann Georg Rauppe (cello).

19.2 Manegezaal: Mlle du Chateau (zang), Raimondi (viool). Symfonie voor groot orkest en zes obligate instrumenten (Raimondi, op. 2, libro 3).

11.3 Manegezaal: M.J.J. Casaer (zang), Agazzi (viola d'amore).

19.3 Manegezaal: Mlle Hoenraedt (zang), Mlle du Chateau (zang). *La bataille* en *La chasse* (Raimondi). Benefiet.

17.3 Manegezaal: Gebroeders Dahmen. Concerten voor viool, hoorn, cello, dwarsfluit.

27.3 Manegezaal: Samsini (zang).

2.4 Manegezaal: Raimondi, Mlle du Chateau (zang). *Le Télémaque* en *La bataille* (Raimondi). Abonnement suspendu.

8.4 Manegezaal: Georg Caspar Hodermann (piano), Mme Gallucci (zang), Raimondi (viool). Pianowerken en een Bataille voor twee twee orkesten (Hodermann).

11.4 Manegezaal: Rauppe sr. en jr. (viool en cello resp.), Mme Gallucci (zang).

15.4 Manegezaal: Dame Saint-Quentin (eerste zangeres van het Franse Theater in Den Haag; bij Lieffering 1999 niet te vinden!), Mme Chauvigni (zang), G. Schouw (muzikleraar; fagot, viool), Le Petit (pensionaire van de Académie Royale de Musique).

23.4 Manegezaal: Mlle du Chateau (zang). *La chasse* en *La bataille* (Raimondi). [moet benefiet zijn]

16.5 Manegezaal: Heinrich Schroeter (viool; harmonica à cloux de fer = nail violin = spijkerviool), Meinhard (fluit).

16.9 Manegezaal: Morigi (zanger van de opera in Londen), Franciscus Brunst (piano). Italiaanse aria (Raimondi).

22,29.10 Manegezaal: Samsini (zang), Hodermann (fortepiano). Eigen werk (Hodermann).

15.10 Manegezaal: Mansuy (zang; muziekdirecteur van het Collège Dramatique et Lyrique), Mme du Four (eerste zangeres aldaar), Petit, Montville, Bellecourt (zangers aldaar). Ariëtte de basse-taille, description de Bataille, symphonie concertante voor viool en fagotconcert (alles van Mansuy), trio uit *Félix* (Monsigny).

1.11 Manegezaal: Schroeter (viool), Meinhard (fluit),

13.25,11 Manegezaal: Coraline des Carsins (9 jaar oud; pensionaire van de koningin van Frankrijk; harpe à sourdine).

17.12 Doelen (Singel = Garnalendoelen): Franciscus Brunst (piano), Högg [piano], Casaer, Giuliano (viool), Agazzi (cello). Sonate à quatre mains (Clementi).

23.12 Manegezaal: Mme Dorcetti (zang).

27.12 Manegezaal: Hodermann (piano), Samsini (zang). Bataille à deux orchestres (Hodermann).

13.1.1784 Het Rondeel: F.M. Giuliano (viool), Marchiani (zang), Agazzi (cello), Högg (piano), Brunst (piano). Vioolconcert (Giornovichi), solo en potpourri voor viool (Giuliani), sonate à quatre mains (Kozeluch).

15.1 Utile et Amusant (Utrechtsestraat): Seeburger (hoorn). "accordée pour son bénéfice" werkte Seeburger bij Utile et Amusant?

21.1 't Oude Wapen van Embden: Mlle de Boeck (zang), Gottfried Lorenz Feistkorn (viool, hoorn).

27.1 Manegezaal: Morigi, Mlle Morigi zijn dochter, Scovelli (allen zang).

3.2 Manegezaal: C.F. Danner (viool; Palts/München), Högg (piano).

13.2 Manegezaal: Jan Pieter Ruloffs (viool), Mme Eckhardt (zang), Mme de Boeck (zang), Eckhardt (hoorn), Rauppe (cello).

17.2 Manegezaal: Agazzi (cello, voor het eerst viola da gamba), Rauppe (cello), Mme Eckhardt (zang), Morigi (zang), Giuliano (viool), Eckhardt (hoorn).

28.2 Manegezaal: Mlle Morigi, Scovelli, Morigi (alleen zang).

25.2 Manegezaal: Marchiani (zang), Morigi (zang), Giuliano (viool), Agazzi (cello).

26.2 Manegezaal: J.B. le Jeune (zang), Giuliano (viool), Le Moine (fagot).

9.2 Manegezaal: Mme Gallucci (zang), Morigi (zang), Giuliano (viool), Brunst (piano). Vioolconcert (Giornovichi).

23.3 Manegezaal: Mme Eckhardt (zang), Eckhardt (hoorn), Rauppe (cello). Cantate (Pergolesi).

30.3 't Wapen van Amsterdam: M.J.J. Casaer (zang), Danner [viool], Giuliano [viool], Rauppe [cello], Kreger (klarinet), Le Moine (fagot). Symphonie concertante (Cambini). Benefiet. <<

4.11 Manegezaal: Mansuy, Mme Longeau (eerste zangeres Frans Theater Den Haag), De la Buyère (Den Haag, geëngageerd 1785 Amsterdam), Granville (haute-contre).

16.12 Manegezaal: Giuliano (viool), Mme Eckhardt (zang), Kreger (klarinet). Concerten, solo's en airs variés voor viool (Giuliano), klarinetconcert (Kreger).

6.1.1785 Manegezaal: Mme Gallucci (zang), Högg (piano), Rauppe (cello).

13.1 Doelenzaal Garnalenmarkt: Uttini (eerste tenor opera Londen), Eckhardt (hoorn), Kruger [=Kreger] (klarinet).

20.1, 22.3 Manegezaal: Kempfer (contrabas).

28.1 Rondeel: Jan Pieter Ruloffs (viool, 'violino harmonica'), Mme Gallucci (zang), Rauppe (cello). Abonnement suspendu.

15.2 't Wapen van Amsterdam: M.J.J. Casaer [zang]. Benefiet.

16.2 't Wapen van Amsterdam: Georg Caspar Hodermann (piano), Mme Eckhardt (zang), Rauppe (cello). Eigen werk (Hodermann), celloconcert (Hodermann).

22.2 Doelenzaal: Agazzi (viool, cello, viola d'amore), Kreger (klarinet), Eckhardt (hoorn), Perger (piano; Freissing). *La chasse* voor klarinet (Kreger).

26.2 Manegezaal: Högg (piano), Mme Gallucci (zang), Kreger (klarinet).

1.3 Manegezaal: Rauppe (cello), zijn broer (viool), Eckhardt (hoorn).

3.3 't Wapen van Amsterdam: Mlle Greive (pauken, zang, piano), haar broer (12 jaar oud, viool). Symfonie (Piccinni).

30.3 [locatie niet genoemd AC 29.3.1785] Mansuy, La Bruyère (zang), Eckhardt (hoorn), Rauppe (cello), Montrose, Mme Montrose (beiden zang), zootje van Mansuy (8 jaar oud; zang). Duo uit *Blaise et Babet* [***], gezongen door het echtpaar Montrose.

1.4 Manegezaal: Mme Feraglioni en compagnie (zang).

5.4 Manegezaal: Frederik Nieuwenhuysen. *De Zeeslag bij de Doggersbank, Zangstuk op de dood van de Baron van der Capellen tot den Pol* (Nieuwenhuysen)..

25.4 't Oude Wapen van Embden: Mme Feraglioni, Bussoni, Costa, Croce (allen zang). Stukken in drie concertdelen uit *La fille de Frascati* [= *La frascatana*] (Paisiello).

6.5 't Oude Wapen van Embden: Mme Feraglioni en compagnie (zang). Twee concertdelen met muziek uit *Le nouveau maître de chapelle* [=?] (Cimarosa), twee concertdelen uit *Le joueur corrigé* [= Il giocatore amoroso?] (Lucchesi).

19.8 't Wapen van Embden: Graziosi (tamburo americano), Mme Graziosi (zang).

5.11 't Oude Wapen van Embden: Abbé Vogler (piano). Eigen werk (Vogler).

10.11 Handboogdoelen (Singel): Mme Feraglino, Bussoni, Costa (allen zang), Eckhardt (hoorn). Muziek uit *Le philosophe imaginaire dupé* [= *Gli astrologi immaginari*] (Paisiello).

14.11 Lutherse Oude Kerk: Abbé Vogler (orgel).

18.11 Handboogdoelen: Mme Feraglioni en compagnie (zang), Gilio (salterio). Muziek uit *Le nouveau maître de chapelle* (Cimarosa).

22.29.11 Handboogdoelen: Mme Feraglioni en compagnie (zang). Muziek uit *L'hippocandre* [=?] (Salieri).

24.11 't Wapen van Amsterdam: Abbé Vogler (klavecimbel, piano). Eigen werk (Vogler).

5.12 Handboogdoelen: Mme Feraglioni en compagni (zang). Muziek uit *Les deux pèlerins mariés par hazard* [=?] (Cimarosa).

24.12 't Wapen van Amsterdam: Hodermann (piano), Rauppe (cello). Eigen werk, celloconcert, *Symphonie de chasse* voor twee orkesten (alles Hodermann).

16.1.1786 't Wapen van Embden: Mme le Grand (pedaalharp), Guigue. Benefiet.

27.1 't Wapen van Amsterdam: J.P. Ruloffs (viool), Mms Russen, Mussi (beiden zang), Rauppe (cello).

10.2 't Wapen van Amsterdam: Mme Eckhardt (zang), Eckhardt (hoorn), Mme Luisser (=Russen?); zang), Mussi (zang).

25.2 Manegezaal: Rauppe (cello), broer Rauppe (viool), Mme Clairville (zang).

10.3 't Wapen van Amsterdam: Gilio (salterio d'amore, sister), Mme Clairville (zang), Mussi (zang).

13.3 't Wapen van Amsterdam: J. Kempfer (contrabas).

20.3 Het Rondeel: Ricciardi (mandoline), Rauppe (cello), Seeburger (hoorn), Agazzi (viola d'amore), Mme Clairville (zang), Soligny (zang). Twee vocale rondeaux (Tenducci), de eerste met klarinet, hobo en piano, de tweede met twee celli en piano, duo (Sacchini).

27.3 Doelen (Singel): Agazzi (cello).

7.4 't Wapen van Amsterdam: Mme Gallucci (zang), Högg (piano), Dahmen (viool).

10.4 Doelen (Garnalenmarkt=Singel): Agazzi (cello, viola d'amore), Mme Eckhardt, Mussi (beiden zang), Kempfer (contrabas), Gilio (salterio d'amore), Seeburger (hoorn).

19.7 Manegezaal: Leoni (zang)

- 4.11 Manegezaal: Heuze (viool), Mme Heuze (zang).
8.11 Manegezaal: Mme Buchard (zang; zangeres Londen).
30.11 Kunstmin spaart geen vlijt (Keizersgracht): Mme Francolin dit Paradie (zang), Mussi (zang), Francolin (viool).
27.12 't Wapen van Amsterdam: Hodermann (piano). Eigen werk (Hodermann).
29.12 [Garnalen]doelen (Singel): J.P. Ruloffs (viool), Mme Buchard (zang).
- 27.2.1787 Manegezaal: Rauppe (cello), broer (viool), Mme Clairville (zang), Seeburger (hoorn).
30.3 Manegezaal: Giacomo Bertolotti (zang; Kassel), Mme Campolini (zijn schoonzuster; zang), Mme Eckhardt (zang), Högg (piano).
19.2 Doelen (Garnalenmarkt): Agazzi (verschillende instrumenten).
- 8.2.1788 Het Rondeel: J.P. Ruloffs (viool), Mlle du Vin (zang), Rauppe (cello). Abonnement suspendu.
26.2 Manegezaal: Rauppe (cello), broer (viool), Mme Clairville (zang).
1.3 Manegezaal: Agazzi (viool, cello, viola da gamba). Benefiet.
17.3 Manegezaal: M.J.J. Casaer [zang].
31.3 Kunstmin Spaart Geen Vlijt (Keizersgracht): Mme Francolin.
- 6.1.1789 Manegezaal: Gilio (salterio d'amore, salterio met messing snaren, Chinese cister).
16.1 't Wapen van Amsterdam: J.P. Ruloffs (viool), Mme du Vin (zang), Rauppe (cello).
24.2 Manegezaal: Rauppe (cello), broer (viool). Trio uit *La caravane* (Grétry).
10.3 Garnalendoelen: Agazzi (verschillende instrumenten).
25.3 Manegezaal: Schick (viool), Mme Hamel Schick (zang).
3.4 't Wapen van Amsterdam: Mlle du Vin (zang), J.P. Ruloffs (viool), Rauppe (cello). Achtstemmig stuk uit *Diana et Endimione* [***].
9.9 Duits Theater Keizersgracht naast oude Schouwburg (=KSGV?): Mme Meyer (eerste zangeres vh Dth)
22.9, 13.10, 8.12 Oude Kerk: Abbé Vogler (orgel). Programma zie adv.
4.12 Het Rondeel: Frantz (bariton), zijn zoon (zang).
29.12 Manegezaal: Gebroeders Beck (beiden hoorn).
- 22.1.1790 Manegezaal: Gebroeders Beck (beiden hoorn).
26.1, 19.3 Manegezaal: Mme Steffani (zang; Würzburg).
16.2 Manegezaal: Rauppe (cello), broer (viool).
19.2 Manegezaal: Gilio (salterio d'amore, salterio met messing snaren, Chinese cister).
25.2 Doelenzaal: J.P. Ruloffs (viool). Abonnement suspendu.
2,16.3 Manegezaal: Mme Smitten (harp).
9.3 Manegezaal: L** Neyts (viool), Kleine (12 jaar oud, piano).
11.23 Manegezaal: J.F. Flamme.
23.3 Garnalendoelen: Agazzi (cello, viool, viola d'amore).
26.3, 5.4 Manegezaal: Mme Benda (zang), Heine (haar echtgenoot; fluit). Fluitconcert (Heine).
31.3 Manegezaal: Calcagni (zang), Giuseppe Demachi (viool).
1,7.5 Manegezaal: La Todi (zang), Fodor (piano), Demachi (viool). Pianoconcert (Fodor), vioolconcert (Demachi).
29.7 Manegezaal: La Todi (zang), Fodor (piano).
24,25,26,29.11 Manegezaal: Abbé Vogler (orchestrion).
7.12 Manegezaal: Pieltain (viool), Fodor (klavecimbel). Vioolconcert (Pieltain), klavecimbelconcert (Fodor).
21.12 Manegezaal: Muschiatti (zang), Eckhardt (hoorn).
- 11.1.1791 Lutherse Oude Kerk: J.W. Hässler (orgel).
13.1 Manegezaal: Clementina Triomphi (zang; eerste zangeres Felix Meritis), Carcagni (zang), Dahmen (fluit), Gilio (salterio organizzato).
17.1 Manegezaal: Pieltain (viool), Muschiatti (zang), Agazzi (cello). Symfonie (Pleyel), twee vioolconcerten en diverse airs met variaties (Pieltain).
17.1 Nieuwezijdskapel: J.W. Haessler (orgel).
25.1 Manegezaal: Rauppe (cello), broer (viool), Mlle Janitsch (zang; Steinfurt).
3.2 Manegezaal: Janitsch (viool), Mme Janitsch (zang, piano).
8.2 Manegezaal: Fodor (piano), Pieltain (viool). Pianoconcert (Fodor).
17.2 Manegezaal: Küchler (fagot; Mainz), zijn broer (fluit), Högg (piano).
4.3 Manegezaal: G.A. Kreusser, Högg (piano), Reichenbach (fluit). Eigen werk (Kreusser).

15.3 Manegezaal: Agazzi, Mme Janitsch (zang), Pieltain (viool), Eckhardt (hoorn), Mankell (klarinet), Geelhaar (fagot), Muschietti (zang).

31.3 Manegezaal: C. Olkers (organist Engelse Kerk Utrecht), zijn zoon (klavecimbel met forte en piano, crescendo en diminuendo, van eigen uitvinding), Bülow (viool). Op het bijzonder klavecimbel allerlei bewerkingen en imitaties.

25.3 Het Rondeel: J.P. Ruloffs (viool), Mlle Hilverdink (zang), Fodor (piano). Een jacht uit *Diane et Endymion*. Abonnement suspendu

3.1.1792 Manegezaal: Clement (10 jaar oud; viool). Vioolconcert (Clement).

10.1 Manegezaal: Mme Helmuth (zang; Mainz).

17.1 Manegezaal: Schmitt (fagot), Gabenstetter (hoorn), Kolb (hoorn), Dworsack (cornet de basse).

24.1 Manegezaal: Schick (viool). Vioolconcert (Schick).

14.2 Manegezaal: Rauppe (cello), zijn broer (viool).

28.2 Manegezaal: Clement (cello, zang), Mme Clement (zijn moeder; zang). Engels air uit een oratorium (Handel), vioolconcert (Giornovichi), sonate (Clement), Engels duo (Paisiello).

19.3 Manegezaal: Agazzi.

23.3 Manegezaal: Mme Schick (zang), Schick (viool). Vioolconcerten (Schick).

4.4 Manegezaal: Clement (viool).

2.5 Manegezaal: Clement (viool). Vioolconcert (Clement), stukken (Viotti, Pleyel), nieuwe ouverture [=symfonie] (Clement), *Hail gave them hailstones for rain* (Handel; >> uit Israël in Egypt?).

21.29.11 Garnalendoelen: J. Torenberg, F. Hemmis: Grand orchestre mécanique.

21.11 't Oude Wapen van Embden: F. Wykman.

27.11 Manegezaal: *** Fodor (viool).

25.12 De Frankforter Kroon (Pijpenmarkt): Hendrik Focking, jonge juffrouw (11 jaar oud; piano). Vocaal en instrumentaal vreugdemuziek (Focking).

8.11793 Manegezaal: J.F. Feurich (harmonica).

22.1 Manegezaal: Rauppe (cello), broer (viool).

29.1 Manegezaal: Eckhardt, Mme Eckhardt.

5.2 Manegezaal: Roger (harp, viool).

4.2 Manegezaal: Antoine Fodor (piano).

7.3 Het Rondeel: Focking (orgel).

17.12 Manegezaal: Gebroeders Welsch (geboren Asd, 8 en 6 jaar oud, cello en viool).

3.2.1794 Duits Theater (Wagenstraat): Mme Beck (zang; Palts/Beieren, Mannheim).

17.3 Manegezaal: Eckhardt [hoorn], Mme Eckhardt (zang), G** Binger (viool).

Verder niets?!

Scheurleer 1909, 1912 (met de tekst van enkele notariële acten over de concertonderneming in 't Keizershof'); Koole 1949, p. 16-35; Vlaardingebroek 1990.

FELIX MERITIS

Archief Felix Meritis: Amsterdam, Gem.-Arch., nr. 59. Nr. 387bis bevat afrekeningen rond de openingsconcerten van 31.10 en 1.11.1788.

Felix Meritis 1787-1987; Reitsma 1983.

Musici die betaald meewerkten aan de openingsconcerten van 31.10-1.11.1788 (naar Van Heuvel 2005):

Zangeressen: Maria Theresia Russen geboren de Boeck (soliste; Amsterdam 1760c-na 1811 Asd?, ot 19.5.1786 met Johannes Franciscus Russen), S. Andriessen, Francolin, M. Greive (?), Catharina Hamel, Pruijs, Agneta Catharina Ruloffs.

Zangers: M.J.J. Casaer (solist), J.H.T. Duville (uit Haarlem), DAVID LEONARD VAN DIJK, JEAN-LOUIS-PIERRE-LÉONARD FREUBEL, Gillotte fils, J* van Hamma, J** van Hoestenbergh, Simon Lambertus Lambotte (Maastricht 1760c-1804 Amsterdam), Gerrit Meyer, Van Oeterling, E. Philippona, J.J. Rioche, B. Schümacher, J. (?) Wolfbergen.

Fluit: WILLEM REINARDS; hobo: WILLEM GEORG KLEINE, Hendrik Willem Lohman, Willem van Ollefen Caspersz, A. Warnke; fagot: Jacob Deyzer, van der Finck, Pierre-Augustin-Toussaint Morin.

Serpent: Fs. Christiaans; hoorn: Johan Hendrik Dammer, A. Eckhardt, Joseph Wust[en?].

Viool: D. Angelli, Bergenaar, Jan de Bruyn Cz, Courvoisi, Gottfried [Gottlob??] Lorenz Feistkorn, Francolin fils, Gilliot pere, Helmenraet, Adam Kreusser, Lauterborn, JASPER VAN DER MAST, Paris, Potdevin, Jan van Rems, Gerrit Roos, WILLEM ALBERT TENIERS; altviool: Duyvestroe, Ambrosio Giglio, GEORG CASPAR HODERMANN, Johannes Jacobs, Willem Meyer, Willem Sorge, N** Welsch; cello: DANIEL JAN MARKORDT, Gerardus Johannes Rosay; contrabas: Willem Boss, J[urrian?] Hofman, Nicola Ricciardi.

Pianoforte: Johann Philipp Ferdinand Högg.

Musici in boeteboek 1792-1793 (Van Heuvel 2005, pp. 42-43): Jan de Bruijn Cz, F. Christiaans, J.H. Dammer, J. Deyzer, G.L. Feistkorn), A. Gilio, J. van Hoestenbergh, Joh. Jacobs, Jac. Jacobs, Lambotte, F.A.? en E.C.? Meyer, E. Philippona, W. Sorge.

Musici in de periode 1797-1806 (niet systematisch en/of volledig, voornamelijk namen van musici die ook al vóór 1795 in Amsterdam werkzaam waren, naar Heeres 1998):

1797-1799 Georg Melchior Hörr.

-1797-1800 AMBROSIO GILIO; Jean Malherbe.

1797-1801 Johann Gottfried Hencke; JOHAN HINRICH HENNING; J. van Woestenbergh; Johan Jacobs (één, mogelijk twee personen); J.C. Kilian; JASPER VAN DER MAST; J.H./C. Meister; Jean-Romain Merlin; E.C. Meyer; BARTHOLOMEUS RULOFFS

1797-1801, 1804-1806- JEAN-LOUIS-PIERRE-LEONARD FREUBEL.

1797-1806 JOHANN GEORG NEUMANN (stemmer); JAN-BAPTIST NEYTS; WILLEM VAN OLLEFEN; Jan-Baptist Scrivanek; W. van Tweehuysen; Johann Wilhelm Wilms; Zoncado.

1800-1806- JOHANN GEORG RAUPPE; Ernestina Louise Anderegg (echtgenote van Bartholomeus Ruloffs).

Scheurleer 1909, pp. 305-312; Vos 2000; Van Heuvel 2001, 2005.

3.3 ANDERE STEDEN

In **Haarlem** bestonden in de achttiende eeuw twee genootschappen die verantwoordelijk waren voor de eerste concerten op regelmatige basis. Vanaf rond 1740 was er het muziekgezelschap ‘Apollo,’ dat gebruik mocht maken van een ruimte in het Prinsenhof (stadhuis). Deze locatie suggereert dat het een voortzetting was van het stadsmuziekcollege waarvan het bestaan gedurende de zeventiende eeuw kan worden verondersteld. ‘Apollo’ werkte mee aan de muzikale omlijsting van de promoties van de Haarlemse Latijnse School. De leden waren gerecrueteerd uit de beste Haarlemse families. Als beroepsmusici die leiding gaven aan het gezelschap worden genoemd Johann Gottlieb Bertram, J. Roseboom, Henricus Radeker (organist van de Bavokerk) en P. van Giesen (organist van de Lutherse kerk). ‘Apollo’ bestond tot 1846. Vermoedelijk gaat het hier om een open concertvereniging van het soort dat zich ontwikkelde uit een stadsmuziekcollege: kortom. het ‘Utrechtse model.’ In 1768 werd ingetekend op Francesco Pasquale Ricci’s *Six sonates* Opus 4 (Londen, 1768).

In 1773 werd een tweede gezelschap opgericht, het ‘Groot Muziekcollege,’ dat kon beschikken over de voormalige doopsgezinde kerk Het Vlaamsche Blok in de Kruisstraat, voor ‘oefeningen en uitvoeringen.’ Het Groot Muziekcollege bestond tot 1804. Het lijkt eerder een besloten concertvereniging te zijn geweest.

In Haarlem zijn zeker ook losse concerten georganiseerd, maar hierover zijn geen gegevens beschikbaar.

Gegevens over concerten in **Leiden** zijn schaars. Pieter Hellendaal gaf op 9 oktober 1751 een ‘laatste’ concert in de Schermzaal aan de Papegracht. Maar berichten over concertreeksen en optredens door reizende musici ontbreken vooralsnog geheel. Het is mogelijk dat het universitaire muziekleven de Leidenaren voldoende bediende en daarmee geen ruimte overliet voor een onafhankelijk concertleven, maar of deze verklaring de juiste is weten wij niet. Een concert van een wat ongewone aard werd in 1789 georganiseerd

door J. de Francq van Berhey. Universitair kapelmeester Carel Vermeulen leidde het orkest; de opbrengst was voor het stedelijke weeshuis. De lijst van intekenaren op Francesco Pasquale Ricci's *Six sonates* Opus 4 (Londen, 1768) vermeldt een 'Concert des Amateurs à Leyde'.

Het is moeilijk om te beoordelen of Den Haag dan wel Rotterdam achter Amsterdam aanspraak kan maken op de tweede plaats wat betreft het concertleven in Nederlandse steden. Het bevolkingstal van beide steden (in grootte-orde ongeveer een derde van de 200.000 van Amsterdam) loopt niet zeer uiteen, maar Den Haag had met zijn bestuursinstanties en diplomaten een relatief omvangrijk welvarend en vermaakzoekend publiek. Daartegenover stond dat de opera-opvoeringen in het Franse Theater reeds voor een deel in de behoefte aan muzikaal vermaak voorzien.

De voornaamste concertlocaties in **Den Haag** waren de zalen van de Oude of Sint-Joris-Doelen aan de Korte Voorhout en de Nieuwe Doelen aan de Korte Vijverberg. De Oude Doelen zijn pas aantoonbaar in 1754 voor concerten gebruikt, maar waren vanaf dan direct de belangrijkste locatie. Daarnaast was er aan het Buitenhof nog een zaal, die regelmatig voor concerten werd gebruikt en werd aangeduid naar de opeenvolgende eigenaars en/of huurders als de 'Zaal van Gautier' (ca. 1750), respectievelijk 'van Cramer' (1765) en 'van Gertsen' (1774). Ook het Franse Theater aan de Casuariestraat werd van tijd tot tijd voor concerten benut.

In de genoemde locaties traden in een onregelmatige opeenvolging de talrijke reizende musici c.q. virtuozen op, die vaak ook hun opwachting aan het hof maakten. Daarnaast werd er geconcentreerd door zangers en instrumentalisten van het hof en het Franse Theater, door zelfstandig werkende musici uit Den Haag (en andere plaatsen in Nederland) en ook wel door de zangers en zangeressen van reizende operatroepen. De toegangsprijs was gemiddeld hoger dan in Amsterdam: $\text{ƒ}3$ voor een heer alleen en een ducaat ($\text{=}\text{ƒ}5:5$) voor een heer met dame.

Na de dood van Willem IV werd van februari tot en met mei 1752 een reeks van treurconcerten of *concerts spirituels* georganiseerd, die tweemaal per week (maandag of dinsdag en zaterdag) plaatsvonden. De concerten staan onder leiding van de Italiaan Michele Merenda, die voornamelijk Italiaanse muziek liet klinken, zowel vocaal (motetten, een oratorium van Leonardo Leo) als instrumentaal. Er traden in Merenda's concerten vooral Italiaanse musici op. In 1766 organiseerde de eveneens Italiaanse violist Francesco Maggiore intekenconcerten die begin januari een aanvang namen. In maart begon een tweede reeks.

Intekenconcerten lijken schaars te zijn geweest in het achttiende-eeuwse Den Haag. In een biografische notatie over Johann Christoph Keller wordt meegedeeld dat hij, toen hij in de jaren 1762-1764 in Den Haag verbleef, meespeelde in een aantal *Winter-Konzerte*, vermoedelijk series.

Den Haag ging voorop in de Republiek wat betreft de zogenaamde vauxhall-concerten. Ze werden in de zomerseizoenen van 1749-1751 in de Nieuwe Vaux-hall aan de Zeestraat georganiseerd. Ondernemer was de kastelein Ernest Sieber. Johannes Albertus Groneman (organist van de Jacobskerk) had de muzikale leiding, terwijl Pieter Hellendaal er als vioolsolist optrad. Het repertoire omvatte bekend (ouder) werk van bijvoorbeeld Corelli en Handel, maar ook nieuwer werk o.m. van Anton Wilhelm Solnitz en - zij het anoniem gebracht - Unico Wilhelm van Wassenaer. In de jaren-1780 waren er opnieuw vauxhall-concerten, maar nu meestal gehouden bij logementen in de bebouwde kom.

In **Delft** ging het plaatselijke muziekcollege in 1776 over tot het geven van intekenconcerten in zijn zaal in het Prinsenhof, een twintigtal per jaar. De onderneming floreerde echter niet, zodat in 1780 enkele musici toestemming vroegen om voor eigen rekening en risico kleinere series te mogen organiseren in de zaal van het muziekcollege. In hoeverre deze onderneming van de grond is gekomen, is niet bekend. In de aanvraag voor de toestemming wordt vermeld dat van tijd tot tijd reizende musici aldaar zouden concerner.

In **Rotterdam** was de zaal van de Stadsdoelen aan de Coolingsingel de meest gebruikte concertlocatie vanaf rond 1700 tot kort na het midden van de achttiende eeuw. In 1697 kreeg ‘zangmeester’ Franciscus Aerts toestemming om hier wekelijks concerten te geven. Gedurende de achttiende eeuw verleenden de Stadsdoelen gastvrijheid aan vele reizende musici, waaronder de zangeres Francesca Cuzzoni (1742-1743) en de castratuzanger Gaetano Guadagni (1754). Ook na het midden van de achttiende eeuw bleven er concerten plaatsvinden in de Stadsdoelen, maar vanaf 1756 gingen toch de concerten in locaties in de Bierstraat de hoofdrol spelen.

In dat jaar namelijk (1756) werden door Petrus Albertus van Hagen (organist van de Laurenskerk) voor het eerst concerten georganiseerd in zijn eigen huisvesting aan de Bierstraat. De concerten gingen op basis van intekening, wekelijks op zaterdag, maar ze waren ook los toegankelijk. De losse toegangsprijs was f1:10. In 1764 werd de behuizing zodanig aangepast dat van een heuse concertzaal kon worden gesproken. De aankondigingen spreken over de (grote) Muziekzaal of Concertzaal in de Bierstraat. De series werden naar het zich laat aanzien van 1756 zonder onderbreking tot en met het seizoen 1769-1770 voortgezet, al ontbreekt voor sommige seizoenen duidelijke informatie. De concerten waren op zaterdag en vingen in de regel aan in de laatste week van oktober. Naast de serieconcerten werd de zaal ook regelmatig benut voor losse concerten. Regelmatig kwamen in Den Haag werkzame musici in Rotterdam om concerten te geven, zoals Rosette Baptiste [Anselme], Friedrich Schwindl, Christian Ernst Graf, Willem Keller en Giovanni Battista Zingoni. Van de in 1770-1771 in Amsterdam optredende reizende musici zien we ook het echtpaar Sirmen/Lombardini en het gezelschap Nicolossi/Cesari in Rotterdam optreden. Gedurende het seizoen 1772-1773 werd de serie verzorgd door Petrus Albertus van Hagen jr., maar deze wilde de onderneming niet voortzetten. Op 30 oktober 1773 adverteerde hij dat anderen zijn zaal konden huren. (Van Hagen jr. vertrok in 1775 naar Bergen-op-Zoom, sr. overleed in 1777.)

In 1773 ging de leiding van de concerten in de Bierstraat over naar de fluitist Johann Carl Zentgraaff, die kennelijk als huurder/beheerder van de muziekzaal ging optreden. In 1777 associeerde hij zich met de violist Cornelis Anthoni Steger. In 1784 nam Steger de exploitatie geheel alleen op zich en zette deze voort tot 1803. De wijze van het organiseren van concerten vanaf 1773 verschilde niet veel van die van vóór 1773. Basis vormden de serieconcerten gedurende het winterseizoen, die zijn gedocumenteerd voor de periode 1774-1783, eerst op donderdag, dan (vanaf 1781) op woensdag. Regelmatig kwamen er musici van elders optreden, hetzij uit het nabijgelegen Den Haag (Johann August Just, Willem Spandau), hetzij uit het buitenland (de familie Schroeter diverse malen 1774-1779, Carl Stamitz 1783, Abbé Vogler 1786, Johann Nepomuk Hummel 1793). Maar er waren ook Rotterdamse musici zoals Nicolas Barth (klarinet), Jan Hendrik Bruininkhuizen (orgel) en Jacob Tours (organist van de Remonstrantse Kerk). Het is niet duidelijk of Steger in de periode dat hij alleen de leiding had ook series organiseerde en, zo ja, in welke jaren.

Zentgraaff organiseerde eigen concerten, inclusief series op donderdag, van 1784 tot 1788 in een ander pand aan de Bierstraat, een locatie aangeduid als ‘de Nieuwe Concertzaal.’ In het begin was hij geassocieerd met Johann Heinrich Schroeter, de jongste van de kinderen Schroeter. Het patroon was als bij de voorgaande genoemde ondernemingen: intekenconcerten met af en toe losse optredens van gerenommeerde musici van verschillende aard.

Behalve in de Bierstraat werden er van tijd tot tijd concerten gegeven in de Stadsdoelen, in de Schouwburg, in logementen en in andere gelegenheden. De zanger J.F. Flamme onderhield kennelijk een muziekzaal in de Kipstraat gedurende de jaren-1780; deze zaal werd ook al in 1765 vermeld. Voor 1752 worden vauxhall-concerten gemeld, gegeven op woensdagen gedurende de zomer in de herberg ‘Rubroek’ of

‘Nieuw Vauxhall’ in Crooswijk, even buiten Rotterdam. In 1779 werd tijdens de kermis (augustus) ‘vauxhall gehouden’ op de grote plaats van de Stadsdoelen, van half 10 ’s-avonds tot 2 uur ’s-nachts.

In **Middelburg** stelde het Stadsmuziekcollege gedurende de tweede helft van de achttiende eeuw de muziekzaal beschikbaar voor concerten door reizende musici.

In **Utrecht** was het Stadsmuziekcollege verantwoordelijk voor het op gang komen van het concertleven in de achttiende eeuw aldaar. De concertreeks van het college zelf, waarvoor vanaf 1776 een toegangsprijs moest worden betaald, is al besproken. Geleidelijk was het toelaten van toehoorders in zwang gekomen. De zaal van het college werd ook gebruikt voor losse concerten. We noemen optredens van Eleonora Jacobine (1742), Francesco Guerini (1752), de familie Mozart (1766) en Antonio Lolli (1769). Tegen het einde van de achttiende eeuw werden ook door anderen concertseries georganiseerd. F.A. Berckenhoff begon in 1786 (of later) zijn ‘Woensdagse Concerten.’ In 1790 was er tevens een Donderdags Concert.

Ook in **Arnhem** werd de zaal van het Stadsmuziekcollege regelmatig gebruikt door concorderende musici. Het oudste concert van deze aard is dat van Carlo Tessarini op 27 februari 1747. De gang van zaken aldaar is al besproken in verband met het stadsmuziekcollege in §12.2.

In **Zutphen** ging het Stadsmuziekcollege in de achttiende eeuw (1757) over in een concertvereniging; men repeteerde (en trad op?) in het Burgerweeshuis. In 1780 en vanaf 1791 werd ten behoeve van concerten gemusiceerd in een ruimte in de Latijnse School. Nog onbeantwoord is de vraag of deze concerten voor publiek toegankelijk waren.

In **Deventer** werd op 21 augustus 1793 het genootschap ‘Unis par les sons de la musique’ opgericht, geheel volgens het model van de besloten concertvereniging. Het eerste ledenbestand (27) werd gevormd op grond van intekening; daarna besliste een ballotagecommissie over toelating. Het bestuur bestond uit drie directeuren: twee burgers (B. de Schepper [burgemeester] en A.J. van Suchtelen [rentmeester]) en een militair (J. Sprecher de Bernegg). Voor de administratie was er een secretaris (A.H. van Markel). De namen van de leden laten de gebruikelijke connectie met de betere kringen zien. De concerten vonden op dinsdag plaats, de eerste maal op 22 oktober 1793, in het Stadswijnhuis, gedreven door J. Vinkemeyer; een seizoen omvat 14 concerten. Het orkest bestond vermoedelijk uit de gebruikelijke combinatie van beroepsmusici en amateurs. In het begin lag de muzikale leiding in handen van Cornelis Berghuys [uit Kampen]; in 1808 nam ‘stadsmusicus’ Georg Wilhelm Röhner (1782-1844) de leiding over [tot 1834]. Programma’s zijn uit deze tijd niet bekend. Inventarissen van de muziek van het genootschap geven het verwachte mengsel van symfonieën, ouvertures en concertantes.

Het seizoen 1794-1795 verviel vanwege de oorlogsdreiging, maar in de herfst van 1795 werd de routine weer opgenomen. Het genootschap bestond tot 1916, maar het is hier niet de plaats in te gaan op de latere geschiedenis.

De gegevens die beschikbaar zijn met betrekking tot **Zwolle** suggereren dat het aldaar bestaande Stadsmuziekcollege op een gegeven moment in de tweede helft van de achttiende eeuw concerten is gaan verzorgen, vermoedelijk onder leiding van Johann Gottlieb Nicolai, organist van de Grote Kerk. In 1792 werd de zogenaamde Nieuwe Concertzaal in gebruik genomen, in de Bloemendalstraat. Het was een onderneming van een vijftal Zwollenaren, waaronder Rhijnvis Feith. De oudste beschikbare concertaankondigingen in de *Zwolse Courant* dateren van 1796 en vallen dus buiten het bestek van deze studie.

In **Leeuwarden** ging het oude Stadsmuziekcollege vermoedelijk teniet in de achttiende eeuw. Daarna was men wat betreft concerten eerst aangewezen op optredens door reizende musici; verschillende concerten zijn gedocumenteerd vanaf 1754. De Stadsdoelen dienden als concertzaal. De komst van vader en zoon François en Jean des Communes in Leeuwarden in 1782 betekende het begin van een regulier concertleven. In 1782

organiseerden zij hun eerste serie van twintig concerten op donderdag om 5:00 uur 's middags, kennelijk thuis (Grote Hoogstraat), vanaf 1783 in het Fraterniteitshuis aan de Nieuwestad en ook in de Stadsdoelen of Stadsschuttersdoelen in de Doelestraat. François des Communes overleed vermoedelijk rond 1785, waarna zoon Jean het concertbedrijf alleen voortzette. Er vonden zowel instrumentale en vocale concerten plaats als uitvoeringen van opera's, wellicht in concertante of semi-scènische uitvoering (bijvoorbeeld Duni's *De twee jagers en het melkmeisje* op 13 juli 1792). In 1794 kocht Des Communes de voormalige schuilkerk van de Paters Franciscanen in de Breedstraat en plaatst een (houten, demontabele) concertzaal in de tuin. In 1797 ging deze locatie over in de handen van Gerrit van der Wielen die enige jaren later ook een concertzaal in de tuin liet bouwen. Des Communes had inmiddels zijn houten tent verplaatst naar de tuin van de Stadsdoelen.

In **Groningen** kondigden de organist Jacob Wilhelm Lustig en de stadsmusicus J. Steeling op 5 oktober 1750 een concertserie aan met twintig woensdagse concerten in de bovenzaal van 't Gouden Hoofd,' die op 20 oktober moest beginnen. De serie vond echter geen doorgang in verband met problemen met de musici die moesten meespelen. In 1764 kocht Johan Philip Riedel (Burbach Nassau 17.1.1727-15.10.1808 Veendam) een pand in de Poelestraat (thans nr. 30) en richtte er een concertzaal in. Er werden regelmatig concerten gegeven. Op 8 januari 1767 speelde Carl Philipp Emanuel Bach er. In 1769 zongen Marsiani en Mme Barberini er *La serva padrona* van Pergolesi, in 1770 trad Rossignol er op. In 1778 moest hij het pand verkopen, maar in 1780 trad Neyts er nog op met zijn Vlaamse Opera.

Dankzij bewaard gebleven inschrijvingslijsten, reglementen en programma's is vrij veel bekend over een concertvereniging die te **Maastricht** intekenconcerten organiseerde in het winterseizoen 1791-1792. De vereniging zonder speciale naam of motto werd bestuurd door vier commissarissen: twee die zich met het orkest bezighielden en twee voor de administratie. Eén van de commissarissen voor het orkest, een zekere Van Slype - van wie het niet duidelijk is of hij beroepsmusicus of amateur was - had de leiding. Het ging om een serie van twaalf concerten, die plaatsvonden op vrijdag van 5 uur 's-middags tot 9 's-avonds, beginnende 2 december 1791 en eindigende op 9 maart 1792, met twee extra concerten op 16 en 23 maart. Ze vonden plaats in de Redoutenzaal te Maastricht. De intekening voor de twaalf concerten kostte f 20; losse toegang was mogelijk, tegen een 'straf tarief' van f 4. Leden mochten introducées tegen een kleine vergoeding meebrengen en militairen mochten op een deel van de concerten intekenen. Er waren 79 intekenaren, waarvan een aantal in het orkest speelde of in het koor zong. Maar het orkest bevatte ook beroepsmusici, waaronder Franciscus Leonardus Rouwizer, die als aanvoerder van de eerste violen wel de muzikale leiding zal hebben gehad. Solistische partijen, met name de vocale, werden dikwijls door eigen amateurleden vertolkt. Het valt op dat zich onder de instrumentalisten diverse lieden van adel bevonden, alsmede militairen in verschillende rang. De pianopartijen werden door dames vervuld.

De programma's zijn uitvoerig, meestal tien tot veertien nummers per concert, steeds met een symfonie ter opening van beide delen van het concert. Daartussenin was er een opeenvolging van instrumentale soli (in de zin van concerten voor fluit, hoorn, piano, enz.), instrumentale kamermuziek (sonates, kwartetten, enz.) en vocale soli, doorgaans fragmenten uit Franse opéras-comiques. Wat betreft de symfonieën waren die van Haydn zeer in trek, met die van Pleyel als goede tweede keus. Verdere genoemde componisten - ook voor de operafragmenten - zijn Gyrowetz, Cimarosa, Paisiello, Sacchini, enz. Van de operafragmenten werd vaak slechts de naam van de opera genoemd, niet die van de componist. De programma's zijn de oudste bewaarde Nederlandse concertprogramma's. Als voorbeeld het programma van het eerste concert op 2 december 1791:

Première partie

Een symfonie van Haydn
Een ariette uit *La colonie* [van Sacchini], gezongen door Clairfond
Een symfonie van Pleyel
Een ariette van Anfossi, gezongen door Van Dijk
Een duo uit *Roland* [van Piccinni], gezongen door Mlle Willhardt en Van Dijk

Seconde partie

Een symfonie van Haydn
Een ariette uit *La mélomanie* [van Champein], gezongen door Mlle Denisant
Een fluitconcert, gespeeld door Graff
Een ariette van Mengozzi, gezongen door Clairfond
Het trio uit *Félix* [van Monsigny], gezongen door Mlle Denisant, Van Dijk en Clairfond

Het laatste concert, van 23 maart 1792 bracht:

Première partie

Een symfonie van Haydn voor groot orkest
Een hoornconcert, gespeeld door Winter
Een ariette uit *Oedipe à Colone* [van Sacchini], gezongen door Clairfond
Een celloconcert, gespeeld door Keller
Een duo van Martini, gezongen door Mme Holzhalb en De Huy
Een fluitconcert, gespeeld door Graff

Seconde partie

Een symfonie van Haydn voor groot orkest
Een duo van Cimarosa, gezongen door Mlle gravin Liedekerke en Mlle Willhardt
Een hoboconcert, gespeeld door Caffrau [=Caffro]
Een ariette van Cimarosa, gezongen door De Huy
Twee kleine airs voor hobo, gespeeld door Caffrau
Een kwintet van Cimarosa, gezonden door Mme Holzhalb, Mlle gravin Liedekerke, Van Dijk,
De Huy, Lemaer
Symfonie *Les adieux* van Haydn

Hoewel het experiment kennelijk slaagde, werd het niet herhaald gedurende de winter van 1792-1793, vrijwel zeker als gevolg van de militaire situatie: de Franse troepen hadden reeds grote delen van de Zuidelijke Nederlanden bezet.

Samengevat: commercieel georganiseerde intekenconcerten vonden plaats in Amsterdam, Rotterdam en Leeuwarden, concerten georganiseerd door open concertverenigingen (stadsmuziekcolleges) in Haarlem, Delft, Utrecht, en mogelijk ook in Amersfoort, Zutphen en Zwolle. Gesloten concertverenigingen bestonden kortere of langere tijd in Amsterdam (Felix Meritis), Maastricht en Deventer. Incidentele concerten vonden vermoedelijk in de gehele Republiek plaats, maar vooral in Amsterdam, Den Haag, Rotterdam en Utrecht.

ARNHEM

Concerten gegeven in de zaal van het Stadsmuziekcollege (zie §12.2). Naar Minderhout 1997, pp. 123-126

24.2.1747 Tessarini [viool].

18.1.1751 C.E. Graf [viool], F.H. Graf [fluit].

- 23.3.1752 Giuseppe Bertati (luit), Lucia Tizziano (zang)
8.7.1754 Poli (viool), Mme Poli (zang), Alb. Groneman, Bisschop
29.7 Blandi (cello), Bouwmeester (fagot)
20.11.1754 Anton Groneman
12.2.1755 Mme Kruner (Kröner?) (zang, viool)
17.2 Ridder (fluit, cither)
23.2.1756 Vermeulen [viool]
22.5 Mme Barbieri
augustus Albertus Groneman
25.3.1757 Gertrude Schmeling (viool)
2,6.5 Mme Mellini
30.1.1758 Stamitz << welke
5,16.6 Mme Barbieri
25.8 Mlle Schmeling (viool)
27.11, 12.12 Coenraad en Anton Groneman
30.11.1759 ** Groneman
27.3.1761 Tessarini
april Costellus, Mme Corstellus [uit Dresden]
juni Zoel [??]
9.11 Vlaamse opera van J.T. Neyts
11.10.1762 Tessarini
4.3.1763 Mme Neyts
17.1.1764 Guerini
20,23.1 Esser (viool)
5,12.3 Rumelsperger [hobo]
21.3.1765 Merchi
13.1.1766 J.P. Glaser
24.3 Pinetti (zang)
26,30.4 Rossignol
15.12.1766 Tessarini, Luisa Saverino
10,17.1.1767 Vermeulen
18.1.1768 Stegger (viola baru = baryton?)
2.2 Dismas Hatas (viool), Mme Anna Franziska (zang), H.B. Preysing [allen uit Gotha]
23.1 Cröner (viool), Rumpelsperger (hobo)
12.12 Dietz
19.12 Fabry
3.1.1769 Masch, Mme Masch (beiden zang)
7,10,13,17.3 Tonazzo, Chilini, Fontana, Brunelli, Mme Tonazzo, Mme Valinatti (allen zang)
22,28,1,1771 Paulo Sibylla (zang)
8.3 Paulo Sibylla, Nicolossi, Berez, Andrioli, Mlles (2) Cesari (allen zang)
17.8 Schwindl (viool)
28.12 Tübel (harp)
2,11.1.1772 Mme Stiasrenij, Brunst [klavecimbel]
7.3 Schlick (cello)
19.2.1774 J.C. Rackman (cello), J.A. Heuster (viool)
24.3 Joseph Gantz (cello)
9.11 Noëlli (pantaleon)
21.11 Rackman (cello), Mme Rackman (zang)
10.12 C.E. Graf (viool)
21.1.1775 Joseph Gantz (cello), broer (viool)
30.3, april vader Rauppe met J.G. Rauppe (11 jaar cello), zijn broer J.Balth. 7 jaar ('bas', zal wel viool zijn)
april, oktober Boutmy [welke<<], Mme Raison
13.1.1776 Schnijder (hoorn, in dienst prins van Sobisen)
10.2 Mme Stiatini (zang)
maart B.A. Romberg (fagot), broer [nagaan] G.H. Romberg (viool)
19.11 Mme Salvigoli (zang)
21.12 Zes musici uit Frankrijk

februari **1778** Vanhal

- 25.2, 9.4 B.A. en G.H. Romberg, B.H. (9 jaar, bas), A.J. (10 jr. viool)
- 11.2.**1779** B.A. en G.H. Romberg, B.H. (9 jaar, bas), A.J. (10 jr. viool)
- 22.1.**1780** Baupin, Raimondi (viool), Mme Baupin (zang)
 - 1.11 Mme Neyts
 - 25.11 vader Fodor, zoon C.A. Fodor (12 jr.)
- 25.2.**1781** De Jong (fluit)
 - 3.2 Meinart (fluit)
 - 24.2 W.G. Hauff met 6 muzikanten van het regiment Saksen Gotha
 - 26.10, winter F.L. Loos
- 27.3.**1782** Muzikanten van het regiment Saksen Gotha
 - 23.6 Melschede (fagot), Mme Slavick (zang)
- 27.12.**1785** F.L. Dulon (fluit)
- 19.1.**1789** Tranti (viool) uit Zevenaar
 - 16.3 Brodsky met zoon (piano)
 - 24.8 N.J. Bindernagel met 4 zonen
- 12.1.**1790** C. Franz (bariton <<) en zoon (zang)
 - 23.7 Ferretti en familie

DEN HAAG

SERIES

19.2-20.5.**1752** Dinsdag en zaterdag Nieuwe Doelen: Adriaan Wolff en [Philippus] Johannes Lantz. Spirituel of Treurconcert, naar aanleiding van de dood van Willen IV. 24 concerten, inschrijving 12 ducaten, los concert 1 ducaat. Merenda dirigeert, Mme Tedeschini en Mme Lepri zingen. 4.3: Oratorium *La Santa Helena* (Leonardo Leo), concert (Groneman), symfonie (Lampugnani), solo voor viool (Batisti), motet (abt Antonio Nenci). 11.3.: vioolconcert (gespeeld door Jobert), motet (Lampugnani), fluitconcert (gespeeld door Le Clerc). In UUA (Huisarchief Amerongen, nr. 5163) bevindt zich een tekstboek getiteld *Cantata allegorica all'illustre assemblea di questo concerto* (muziek Nenci) voor het laatste concert van een serie, vermoedelijk deze.

8.1.**1766** Woensdag Oude Doelen: Maggiore, Mlle Maggiore. Vanaf 5.3 voortzetting. O.m. met muziek van Cocchi en Maggiore (op tekst van Bastide).

LOSSE CONCERTEN

Naar de aankondigingen in de *'s-Gravenhaagse Courant*, welwillend ter beschikking gesteld door Aldo Lieffering (***).

7.5.**1729** Nieuwe Doelen: Palmerini (Wenen; zang): Italiaanse, Franse en Latijnse cantates.

12.11.**1736** Nieuwe Doelen: Mme Santii (Beieren, Londen; zang).

1.3.**1738** Nieuwe Doelen: Cröner met zijn drie zoons.

1.11.**1741** Nieuwe Doelen: [Engelse] juffrouw (10 jaar oud; zang, klavecimbel).

18.11 Nieuwe Doelen: Santo Lapis, Mme Barbieri (zang).

20.12 Het Blauwe Huis (Plaats): [Engelse] juffrouw, Francesca Cuzzoni (zang).

23.12 Het Blauwe Huis: Mme Cuzzoni (zang).

17.1, 11.4.**1742** Bij Carlo Ricciotti detto il Bacciccia (Kneuterdijk): Mme Cuzzoni (zang), Giuseppe Verocai (viool).

17.3 Bij Le Fevre (Spuistraat): [Engelse juffrouw] (zang, klavecimbel).

20.7, 31.8 Bij Morin (Plein): Mlle Anfossi.

26.7 't Blauwe Huis (Plaats): Engelse juffrouw.

17.11 en enkele volgende zaterdagen Nieuwe Doelen: Albertus Groneman, Francesca Cuzzoni (zang).

19.1.**1743** Bij Wunsch (Wagenstraat): Mme Cuzzoni (zang), Mlle Barbieri (zang).

14.11 Bij de Engelse juffer, Torenstraat achter de Grote Kerk: Muziek-Assemblee met Mme Cuzzoni.

- 20.11 't Hof van Spanje (Korte Houtstraat): Mme Cuzzoni (zang), Engelse juffrouw.
- 14.3, 16.4.1744 Nieuwe Doelen: Francisco Guerini (viool), Merenda (zang). Eigen werk (Guerini).
28.3 Bij Johannes Albertus Groneman: Elisabeth Frederica.
- 10.6.1745 Nieuwe Doelen: Adam Fridl met twee zoons (9 en 8 jaar oud, resp. fluit en viool).
- 9.5.1749 Zaal van Gautier: J.W. Math[a]ei. 'De zegeviering van de vrede', als een opera met vier zangstemmen, met symfonieën, aria's en koren, tekst Latijn, tekstboek met Franse en Nederlandse vertaling. (Muziek van Mathaei?)
2.7 [locatie niet genoemd]: Jozzi.
- 3,17.6.1750 Nieuwe Doelen: Cassandra Frederick (6 jaar oud; klavecimbel).
16.12 Zaal van Gautier: Passerini (viool), Mme Passerini (zang).
- 19.5.1751 Zaal van Gautier: Bianchi [zang?], Mme Mellini (zang).
- 4.2.1754 Nieuwe Doelen: Le Long (cello).
4.3 Nieuwe Doelen: Johannes Albertus Groneman (viool, klavecimbel).
29.3 [locatie onbekend]: Pla [hobo, uit Catalonië].
13.6 Oude Doelen: Italiaanse muzikanten, onder wie Perellino, De Mezzo, Mme Mellini (allen zang), Morigi (viool).
27.6 Nieuwe Doelen: Palschau, zijn zoontje van 10 jaar oud (klavecimbel).
4.7 Oude Doelen: Guadagni, Mme Mellini, Mlle Minette, Tedeschini (allen zang).
25.6 Oude Doelen: Virtuoos op viool en klavecimbel, andere virtuoos op viool, jongeling van 14 jaar (viool).
8.8 Oude Doelen: Guadagni (zang), Le Long (cello).
5.9 Oude Doelen: Joodse zangmeester Lazarus.
- 7.1.1756 Oude Doelen: Musici van de operatroep van Ferrari. Concert spirituel: *Stabat Mater* (Pergolesi).
4.8 Oude Doelen: Felice Giardini (viool), Mme Mingotti (zang).
27.11 Oude Doelen: Besozzi sr. en jr. (hobo).
- 28.2, 11.3.1757 Frans Theater: Merenda (leiding), Mme Curioni, Mme Lazari (beiden zang).
4.8 Oude Doelen: Tübel (kapelmeester Brunswijk/Lüneburg; harp, pantaleon)
- 6.4.1758 Oude Doelen: Franz Xaver Richter.
13.4 Oude Doelen: Tedeschini (musicus v.d. koning v. Pruisen, zang), Mlle Baptiste. Concerten en aria's (Frederik de Grote).
22.12 Oude Doelen: Carl Friedrich Abel [gamba], Schiaty (?) [=? G. Schiatti?], Mlle Baptiste (zang).
- 14.3.1759 Oude Doelen: Battista (instrument met 440 snaren).
20.3, 2.4 Oude Doelen: Gebroeders Pla (beiden hobo).
16.4 Oude Doelen: Merchi (colascioncino, mandoline).
8.5 Oude Doelen: Mme Lepri (zang).
21.11 Oude Doelen: Stad (viool).
- 1.5.1760 Frans Theater: Merchi (gitaar, mandoline, colascioncino), Mme Mellini.
- 28.1.1761 Oude Doelen: Woschitka (cello).
25.2 Frans Theater: Merchi (gitaar, mandoline, colascioncino), Mlle Baptiste.
- 10.2.1762 Frans Theater: Merchi (gitaar, mandoline, colascioncino), Mlle Baptiste.
- 11.1.1764 Oude Doelen: Reiner (fagot), Rumelsperger (hobo).
8,15.2 Oude Doelen: Esser (viool, zang, kunstfluiten).
11.3 Frans Theater: Zingoni (zang), Mlle Baptiste, Baptiste jr. (cello).
24.10 Oude Doelen: Maggiore (zang), Graf (viool). Concert (Boutmy).

- 27.3.1765 Oude Doelen: Cramer (Palts).
11.5 Zaal van Cramer (Buitenhof): Champion, Cramer, Mlle Francolin (viool).
23.5 Oude Doelen: Siprutini (cello), Werner (harp), Bianchi (zang), Mlle Baptiste (zang).
30.9 Oude Doelen: Mozart, Wolfgang, Nannerl (beiden klavecimbel). Eigen werk (Wolfgang).
17.10 Oude Doelen: Casaer (zang), Mlle Baptiste (zang).
20.11 Oude Doelen: Ricci, Zappa, Mlle Maggiore (zang). Eigen werk (Ricci, Zappa).
- 22.1.1766 Oude Doelen: Mozart, Wolfgang, Nannerl (beiden klavecimbel). Eigen werk (Wolfgang).
29.1 Oude Doelen: Moser, Mme Moser (Beieren; beiden zang).
9.4 Oude Doelen: Fischer (Saxen; hobo).
17.4 Frans Theater: Zingoni. Motot à 4, *Stabat Mater* (Pergolesi).
9.5 Frans Theater: Italiaanse musici. *Teutile en Itacapale in Amerika* (uit *L'histoire de Mexico* van Antonio Salis), = oratorium à 6 voix (Meder). Met trombones.
12.11 Oude Doelen: Vijf Venetiaanse musici (o.m. tambour de basse organisé, mandoline). Mlle Nicolini (zang). Rossignol (imitaties).
- 26.11.1767 Frans Theater: Italiaanse musici. Cantate *La contessa e la pace fra la virt  e la fortuna* (Meder). Niet doorgegaan.
16.12 Oude Doelen: Mme Hattasch (zang), Hattasch (viool), Preising (cello).
- 23.3.1768 Oude Doelen: Campion (viool), Mlle Baptiste, Mme Dancourt, Petit, Compain, Zingoni, Schwindl (viool). Solo voor viool, symfonieën (Schwindl).
7.4, 10.5 Oude Doelen: Marie-Thérèse de Boeck (6 jaar oud; klavecimbel, gamba, zang). 10.4 7 jaar geworden.
28.4 Oude Doelen: Groener (viool), Rummelsperger (Beieren; hobo), Mlle Baptiste, Zingoni, Compain (zang), Schwindl (viool), Boutmy (klavecimbel).
- 13.1.1769: Bocci, Mlle Guida. Niet doorgegaan wegens ziekte Mlle Guida.
14.3 Nieuwe Doelen: Masch, Mme Masch (beiden zang?). Italiaanse cantate *Saul e Gionatha* (Tracia, tekst Metastasio).
- 4.1.1770 Nieuwe Doelen: Sirmen, Mme Sirmen (beiden viool), Rosette Baptiste (zang). Eigen werk (de Sirmens).
19.4 Oude Doelen: Mme Galli (zang; Modena).
- 2.2.1771 Nieuwe Doelen: Casaer (zang), Le Clair (fluit), Weys (klavecimbel).
24.4 Nieuwe Doelen: Diverse musici, niet bij name genoemd.
25.4 Frans Theater: Mlle Schwindl (zang), Mlle Urspringer (zang), Ramm (hobo), Benozzi (cello), Le Clair (fluit), Zingoni (zang), Schwindl (viool). Hoboconcert (Ramm), kwartet met hobo voor Ramm (Schwindl), trio (Benozzi), air (Zingoni), vioolconcert (Schwindl). Ieder speelt eigen werk. Benefiet voor Mlle Schwindl.
6.11 Oude Doelen: Mme Farinelli (zang; in dienst van de tsaar), Mlle Farinelli (zang; in dienst koning van Pruisen), Richter (viool, fagot; Palts). Vioolconcert, fagotconcert (Richter).
21.11 Oude Doelen: Mme Farinelli (zang), Mlle Farinelli (klavecimbel).
- 14.1.1772 Oude Doelen: Fränzl, Le Brun. (geen instrumenten genoemd; Palts).
27.2 Frans Theater: Besozzi.
- 8.2.1773 Oude Doelen: Cecilia de Salvagni (zang).
31.3 Frans Theater: Malherbe, Caillot, Farges, Zingoni (deze drie zang), Baer (klarinet), Ramm (hobo).
12.5 Oude Doelen: Noelli (pantaleon).
15.7 [Oude?] Doelen: Drie blinden uit Bologna (zang, viool, blokfluit).
- 13.1.1774 Frans Theater: Fridzeri (viool, mandoline).
16.3 Oude Doelen: Joseph Pocorny (hoorn), zijn twee dochters (beiden hoorn, zang).
- 27.4.1775 Frans Theater: Familie Schroeter. [dochter en zoon die 12 jaar oud is]
5.12 Het Hof van Holland (achter het Stadhuis): J. Rosay (viool, fluit), Willem Keller (hobo).
- 9.1.1776 Oude Doelen: F. Schroeter, zoon vln 13 (viool), dochter (zang).
22.1 Oude Doelen: F. Schroeter, zoon vln 13 (viool), dochter (zang). Rosay (viool, fluit), Keller (hobo).

- 9.4.1777 Het Hof van Holland: J.C. Rosay.
11.12 Frans Theater: Amantini [zang?], Tricklir [cello].
- 20.1.1778 Oude Doelen: Schroeter met zoon (viool) en dochter (zang). Symfonie (Stamitz), Jacht-symfonie (Gossec).
23.4 Frans Theater: Zingoni [zang], Schuder (viool), Tricklir (bas).
- 22.4.1779 Oude Doelen: Schroeter met familie (o.m. "Musica harmonica").
23.12 Frans Theater: Caravoglia (fagot), Mme Caravoglia née Balconi (zang).
- 5.4.1780 Oude Doelen: Ritter (fagot), Ramm (hobo) (beiden Palts), Mme Caravoglia (zang), Spandau (hoorn).
12.4 Oude Doelen: Caravoglia (fagot), Mme Balconi Caravoglia (zang), Zingoni (zang), Colizzi (zang), Ramm (hobo), Malherbe l'ainé (viool). Terzetto (Sacchini), Symphonie concertante met hobo, viool en fagot (Abel), *Stabat Mater* (Pergolesi).
19.4 Oude Doelen: Mme Giorgi (zang), Spandau (hoorn).
13.7 Nederlandse Schouwburg: Tosoni (zang; uit Parijs), Mme Caravoglia (zang), Caravoglia (fagot).
12.7 Oude Doelen: John Abraham Fisher (viool), Leoni (zang), Tosoni (zang), Mlle du Buch [=de Boeck?].
27.7 Oude Doelen: Franz Lamotte [viool], Mme Caravoglia (zang). Eigen werk (Lamotte).
- 2.5.1781 Frans Theater: Caravoglia (fagot), Mme Caravoglia (zang), Eligio Celestino (viool), Mme Celestino [Sarah Staunton] (zang). Vocaal duo (Anfossi).
- 10.4.1782 Oude Doelen: Caravoglia (fagot), Mme Caravoglia (zang), Spandau (hoorn), Giuliano (viool). Rondeau (vocaal met twee fluiten, twee celli en piano ([J.C.] Bach), vocaal air met obligaat viool ([J.C.] Bach).
17.4 [locatie niet genoemd]: Friedrich Hartmann (fluit).
1.5 Nieuwe Doelen: Carl Michaël Esser [viool, viola d'amore].
13.6 Frans Theater: Carl Stamitz (altviool, viola d'amore, violettone).
13.11 Schuttersdoelen: Willem Albert Teniers, Carl Stamitz, Spina (zang). Eigen werk (Stamitz).
- 19.3.1783 Oude Doelen: Christian Ernst Graf, Mlle Gazzenello (zang), Spandau (hoorn), Hencke (cello). Grote symfonie met verschillende obligate instrumenten (C. Stamitz).
5.11 Oude Doelen: Tebaldo Monzani (fluit, Engelse hoorn). Eigen werk (Monzani).
- 21.1.1784 Oude Doelen: La Mara (Gertrud Schmeling) (zang), Johann Baptist Mara (cello).
17.3 Oude Doelen: Mlle Morigi, Scovelli, Morigi (allen zang).
- 8.6.1785 Oude Doelen: Besozzi (hobo), Josephini (zang [dessus]), Platel (basse-taille) (allen van de Franse hofmuziek).
Week van 28.11 Oude Doelen: Mme Francolin [zang], Abbé Vogler (piano). Eigen werk (Vogler).
- 15.2.1786 Oude Doelen: Abbé Vogler (piano). Eigen werk (Vogler).
27.3 Nieuwe Kerk: Jan Carel Kleyn (orgel). In navolging van Vogler.
18.5 Nieuwe Kerk: Kleyn (orgel).
13.12 Oude Doelen: Hueze (viool), Mme Heuze (zang). Twee vioolconcerten, trio (Heuze).
30.12 Oude Doelen: Jacob Tours (piano), Mlle Warneke (harp), juffrouw uit Rotterdam (zang), jongen van 11 jaar (viool). Concerten en trio's (Tours).
- 31.1.1787 Oude Doelen: Uttini (zang). Aria's en rondeux (Sarti, Paisiello).
26.4 Oude Doelen: Mussi (zang).
3.5 Frans Theater: J.Ph. Meissner en [George Hendrik Lodewijk?] Spangenberg, Hopff (harmonica), Mlle Longeau (zang).
9.5 Oude Doelen: Mussi (zang).
- 24.4.1788 Oude Doelen: Zappa (cello), Mlle Longeau (zang). Eigen werk (Zappa).
18.9 Grote Kerk: Jean Malherbe (directie), Jan Carel Kleyn (compositie). Symfonie, Psalm 150 en 177 voor koor, celloconcert, drie meerdelige vocale stukken getiteld *Eerste-Derde tijdvak* (teksten J. van Hoogstraten), klarinetconcert, psalm 68 voor koor, symfonie (alles Kleyn)

16.3.1789 Oude Doelen: George Frederic August Bridgetower (9 jaar oud; viool).
29.9, 16.10 Lutherse Kerk: Abbé Vogler (orgel). Eigen werk (orgel).

27.1.1790 Oude Doelen: Gebroeders Böck (beiden hoorn). *La Bataille* (Gluck).
15.4 Oude Doelen: La Todi (zang).
28.4 Oude Doelen: Vier gebroeders Dahmen (viool, cello, fluit, hoorn).
3.6 Frans Theater: La Todi (zang). Derde concert.
9.6 Frans Theater: L. Todi (zang).
10.11 Frans Theater: Calcagni (zang), Westerhoff (contrabas, altviool). Eigen werk (Westerhoff).

12.12.1792 Oude Doelen: Mlle Crux (viool, zang).

15.4.1794 Oude Doelen: Vier zangers: Grand concert spirituel. *Stabat mater à 4 voix* (Haydn).
Scheurleer 1909, pp. 78-86; Lieferring 1998 [Den Haag destijds].

DEVENTER

Deventer, Gemeentearchief, archief nr. 2.5.3.016: muziekcollege 'Unis par les sons de la musique,' waarvan nr. 1 met wetten, reglement, notulen, muziekinstrumenten, muziekwerken, enz. 1793-1899; verdere nrs. allemaal uit later tijd.

Leden per 1.8.1793 (uit archief muziekcollege nr. 1): A.J.B. van Suchtelen, Hendrik Hagedoorn, A. De Schepper, J.J. Verloop, J. van Suchtelen, H. van Raden (kapitein), Fischer, V. Overmeer Fischer, Ruysenaar, P. Home, Saxe, J.H.S. Walter (vaandrig), B.O. Westenberg (med. stud.), J.H. van Suchtelen, C. Bögel, A. Cock, J.S. Schouten van Cleef, J.W. van de Graaff, C.F. Schnebbeli, C. Kaiser, J.J.E. van Brandt, Z.Y. Hamin, O.E. van Hovell, A. van Bockholt, A. van Suchtelen (rentmeester), D. de Cocq van Nerijnen, McLeod (kolonel). Directeuren: B. de Schepper (burgemeester), A.J. van Suchtelen (rentmeester), J. Sprecher de Bernegg (majoor). Secretaris: A.H. van Markel Bouwer.

Ten Bokum 1988, p. 20.

GRONINGEN

Serie Lustig & Steeling 1750: Bouwstenen 3 (1980), p. 128.

HAARLEM

De Klerk 1965, pp. 158-159 (Apollo), p. 206 (Groot Muziekcollege).

LEEWARDEN

Lambooij 1974.

LEIDEN

23.11.1740 Doelen: SAINT-HÉLÈNE.
21.12 Doelen: Cröner met zijn drie zoons.

29.12.1741 Ten huize van Fischer: Engelse juffrouw (10 jaar oud), Francesca Cuzzoni (zang).

Vlam 1961.

MAASTRICHT

Rollin Couquerque 1895 (Op pp. 74-75 de reglementen voor het lidmaatschap enz., op pp. 75-77 de "Loix de l'orchestre," op p. 77 instrumentalisten en zangers, op pp. 77-83 de programma's van de twaalf concerten).

Instrumentalisten en zangers serie 1791-1972 (naar Rollin Couquerque 1895, p. 77): Eerste viool: Rouwyser, Van Slype, Bekkers, Eichholtz, Veugen, 'Grand Commandeur', Van Dijk, Winter senior, graaf Lannoy, De Boeklin (luitenant);

tweede viool: Papeschoon, De Brienen, Canten, Pichot, Silvestre, Roux, De Monix, De Reul, De Hille (luitenant), Willhard; altviool: Van Slype, Calckberner, 'Grand Commandeur,' Vögel; cello: La Mer, Loyens, Van Aken, Keller, Collard; contrabas: Hermans, markies van Belsunce, Houbrechts; piano: Mme kolonel de Riedesel, Mlle Roemers; fluit/hobo: Duval, Graff, Van Slype, Stutzer, Willhardt, Dassel; klarinet: Pereboom, Winter junior, fagot: Houbrechts, Weinholtz; hoorn: Jansen, Brouns; trompet: Hofmann, Zeifing; pauken: Pitrot; zang: Mlle gravin Liedekerke, Mme Holzhalb, Mlle Willhardt, Van Dijk, Van Dijk (kapitein), De Vruin, Dolleman, Mlle Denisant, Clairfond, De Huy.

ROTTERDAM

Gegevens over concerten in hoofdzaak naar advertenties in de *Rotterdamse Courant*, mij welwillend ter beschikking gesteld door Th. Wind (Houten). De 'Concertzaal' is de Grote Concertzaal in de Bierstraat, achtereenvolgens beheerd door P.A. van Hagen sr. en jr., Zentgraaff en Steger. De 'Nieuwe Concertzaal' is de tweede zaal in de Bierstraat die korte tijd door Zentgraaff is beheerd.

SERIES

- 1758-1759 Zaterdag bij Van Hagen, o.m. met Mme Trenti.
1759-1760 20.10 bij Van Hagen (30 keer), o.m. met Mme Ninette..
1760-1761 Zaterdag bij Van Hagen, o.m. met Rosette Baptiste, B.J. van Hagen (luit; Bayreut<<), dochter van Van Hagen op concert-carillon op glazen. Van Hagen op luit, viool en colascioncino.
1761-1762 Zaterdag bij Van Hagen, o.m. met de gebroeder Colla (colascioncino) en Mme Padulli (zang)
1764-1765 Maandag Concertzaal Van Hagen, o.m. met Mme Baini (zang), Mme Sigmundi (zang; benefiet 27.2), [dochter Van Hagen op] concert-carillon met glazen.
1765-1766 26.10 Zaterdag Concertzaal Van Hagen.
1766-1767 25.10 Zaterdag Concertzaal: Van Hagen, met o.m. Mme Mingotti, ook met Vox Humana (glazen instrument).
1767-1768 Zaterdag Concertzaal Van Hagen, met o.m. mej. E. Van Hagen (zang) en de Vox Humana.
1768-1769 Geen aanwijzingen voor een reeks.
1769-1770 Zaterdag Concertzaal Van Hagen.
- 1772-1773 Zaterdag Concertzaal P.A. van Hagen jr. (1755-1803).
1774-1775 Donderdag Concertzaal Johan Carel Zentgraaff.
1775-1776 Donderdag Concertzaal: Zentgraaff.
1776-1777 Donderdag Concertzal Zentgraaff?
1777-1778 30.10 Donderdag Concertzaal Zentgraaff en Carl Antoni Steger.
1778-1779 Donderdag Concertzaal Zentgraaff?
1779-1780 28.10 Donderdag Concertzaal Zentgraaff.
1780-1781 26.10 Donderdag Concertzaal Zentgraaff.
1781-1782 24.10 Woensdag Concertzal Zentgraaff.
1782-1783 23.10 Woensdag Concertzaal Zentgraaff.
- 1784-1785 28.10 Donderdag Nieuwe Concertzaal: Zentgraaff en J.H. Schroeter
1785-1786 27.10 Donderdag Nieuwe Concertzaal: Zentgraaff.
Zaterdag Concertzaal: Steger? (benefiet 4.3)
1787-1788 31.10 Woensdag Concertzaal: Zentgraaff.

LOSSE CONCERTEN

- 25.8.1742 Doelen: Mme Cuzzoni (zang).
23, 30.1.1743 Bij P.A. van Hagen: Mme Cuzzoni (zang).
17.6.1744 Doelen: Merenda (directie?), Guerini (viool).
22.9.1751 Doelen: Mme Mellini (zang).
27.9.1753 Doelen: Passerini (viool, viola d'amore), Mme Passerini (zang), Lanzetti (cello), Symfonieën (Passerini).

- 6.2.1754 Doelen: Morigi (viool).
25.6 Doelen: Gaetano Guadagni, Mme Mellini, Mlle Minette, Tedeschini (allen zang).
- 23.2.1756 Doelen: Gaetano Quilici, Mlle Castelli, Tedeschini (alleen zang).
27.3 Concertzaal: Baratti, Quilici, Mlle Castelli, Mme Barbieri. *Stabat Mater* (Pergolesi).
8.12 Concertzaal: Perolini (zang).
- Eind augustus (kermisweek) 1758 Concertzaal: Mme Trenti.
- 22.7.1760 De Grote Maréchal de Turenne (Blaak): twee waldhoornisten, twee klarinettisten.
29.7 Doelen: twee waldhoornisten, twee klarinettisten.
- 4.2.1765 Concertzaal: Carl Michaël Esser (viool, mondfluiten).
20.4 Concertzaal: Cramer (viool; Palts), Mlle Schmeling (zang).
28,29.8 Concertzaal: Gebroeders Colla (colasconcino, colascione), Casaer (zang).
31.8 Concertzaal: Mme Rossi (mandoline), Mme Severini (zang), Carlo Tessarini (directie, viool).
20,27.11, 4.12 Concertzaal (Kipstraat): Joseph Rossignol (imitaties).
- 29.1, 5.2.1766 Doelen: Rossignol (imitaties), Carel Vermeulen (viool).
19,26.11, 5.12 Doelen: Gaetani (mandolie), Tesselino, Rossignol. Ook met tambour de Basque organisé
- 2.3.1768 Concertzaal: Carel Vermeulen [viool], G. Boltzki.
9.12 Concertzaal: Friedrich Schwindl (viool), Christiaan Ernst Graf (viool).
30.12 Concertzaal: Carl Michaël Esser (viool, altviool), Mme Drancolin Paradis.
- 20.1.1769 Concertzaal: Carl Michaël Esser (viool, altviool), Mme Drancolin Paradis.
- 19.2.1770 Concertzaal: Ludovico Sirmen (viool), Maddalena Laura Lombardini Sirmen (viool). Eigen werk (Sirmen, Mme Sirmen).
19.3, 4.4 Concertzaal: Mme Sirmen (viool)
7.4 Concertzaal: Leone (mandoline; Napels), Sirmen, Mme Sirmen (beiden viool), Mme Paradis (zang). Eigen werk (Leone).
- 28.1.1771 Concertzaal: Le Clair (fluit).
25.3 Concertzaal: Le Clair (fluit), Suemann (fagot).
13.4 Concertzaal: Italiaanse musici in dienst Brunswijk, onder wie Nicolossi (zang). Muziek van Piccinni.
- 8.2.1772 Concertzaal: Carlo Besozzi (hobo).
- 5.3.1773 Concertzaal: Mme Francolin Paradis (viool), Mme Neyts (zang), Rosay (viool). Duetten en koren uit *Z mire et Azor* (Grétry).
1,2.9 Concertzaal: Georg Noelli (pantaleon).
9.12 Concertzaal: Mme Campolini Bertolotti (zang).
- 21.1.1774 Concertzaal: Mlle Baier.
24.2 Concertzaal: Mme Bertolotti, Johann August Just. *Te Deum   4 voix* (Just).
25.11, 14.12 Concertzaal: Johann Friedrich Schroeter, zoon (11 jaar, viool), dochter Corona (zang).
- 13.1, 17.2.1775 Concertzaal: Zentgraaff en Johann Friedrich Schroeter, zoon (11 jaar, viool), dochter Corona (zang).
7.3 Concertzaal: J. Rosay (viool, Fluit), [Willem] Spandau (hoorn).
30.3 Concertzaal: Zentgraaff, Just. Cantate spirituale (Just), *Te Deum* (Just). Vermoedelijk in serie
- 27.3.1776 Concertzaal: Zentgraaff, Mlle le Roy (zang), Mattern, Just. Cantate spirituale (Just)
- 11.3.1777 Concertzaal: Gervasio (mandoline), Mme Gervasio (zang), Spandau (hoorn). Concerten en sonates (Spandau).
20.3 Concertzaal: Zentgraaff, Gervasio (mandoline), Mme Gervasio (zang). Cantate spirituale (Just).
16.12 Concertzaal: Schröter sr., zoon Heinrich (viool).

4.12.1778 Concertzaal: J.F. Schröter, zoon Heinrich (viool), dochter Corona (zang).

12.3.1779 Schouwborg: Mme Francolin [viool], Mme Neyts (zang).

19.3 Concertzaal: Zentgraaff, L. Mattern (cello), Bruininghuisen (orgel), Marie Henriette Schroeter (zang). Cantate spirituale (Just).

1.9 Concertzaal: Zentgraaff, Megelin. Onder meer met Turkse muziekinstrumenten.

25.1.1780 Schouwborg: Pieter Versluys, Spandau (hoorn), Johan Keller Jr. (viool, concertmeester), zijn broer Willem Keller (hobo) en familie, Meinhard (fluit), Hencke (cello).

4.3 Zaal Kipstraat: Nicolaus Barth (klarinet), Steger (viool).

9.3 Concertzaal: Zentgraaff (fluit), Steger (viool), Scheffer (viool), Mattern (cello), Mme Pris (zang). Verder spel op archicistre (aartscither), angelica, Turkse instrumenten.

14.3 Concertzaal: Carnoli (zang), zijn zoon (viool).

29.3 Concertzaal: Mme Pris (viool), Zentgraaff (fluit), Mattern sr. (cello). *Te Deum* (Just?).

6.4 Concertzaal: Mme Giorgi (zang), Spandau (hoorn).

7.4 Schouwborg: Mme Francolin (zang), Mme Gazzenelli (zang), Ritter (fagot), Ramm (hobo), [Johan Jr.?] Keller [viool?], Francolin (viool), Gehring (pauken).

21.4 Schouwborg: Tosoni, Grilloni, Essio en andere Italianen (allen zang).

24.11 Schouwborg: Kinderen onder leiding van Mme Gerardy en Mme Fleury.

24.3.1781 Concertzaal: Zentgraaff [fluit], Mme Caravoglia (zang).

9.11 Concertzaal: Zentgraaff [fluit], Bruininkhuizen (angelica).

22.1.1782 Concertzaal: Friedrich Hartmann (fluit).

16.2 Concertzaal: C.A. Steger (viool), Barth (klarinet). Jacht-symfonie.

13.3 Concertzaal: A.M. Francolin, Déchet (zang), Hartmann (fluit), Dussek (piano), Teniers (viool), Philip Francolin (viool). Concerten (Teniers).

20.3 Concertzaal: Zentgraaff, Mme Saint-Quentin, Bruininkhuizen (angelica).

4.5 Concertzaal: Esser (viool, viola d'amore).

11.1.1783 Concertzaal: Zentgraaff, Steger, Hencke, Scheffer, Mlle Gazzanelli. Cantate spirituale [Just].

23.1 Concertzaal: M. Francolin, Carl Stamitz (viool, altviool), Halbschmidt (fluit), Klein (hobo), Philip Francolin (viool, altviool).

31.1 Concertzaal: Hencke (cello), Zentgraaff, Merlin (instrumenten), Mme Clermont, Donis, Hallemans (zang).

22.2 Concertzaal: C.A. Steger (viool), Barth (klarinet). Symfonie der vijf natiën (Dittersdorf).

19.2 Concertzaal: J. Hencke (cello).

28.2 Concertzaal: J.F. Flamme [zang?], Hencke (cello).

10.2.1784 Concertzaal: Joseph Schmitt, C.F. Danner (viool; Plats/Beieren), Tours (piano). Cantate à 4 voix (Schmitt), pianoconcert (Tours).

27.3 Concertzaal: J.F. Flamme (zang?), Heinrich Schröter (viool).

1.4 Concertzaal: Zentgraaff, Schroeter (spijkerviool). *Stabat mater* (Pergolesi), Passie-symfonieën (Haydn). 'Spiritual-concert.' Zie Wind 1993.

19.1.1785 Concertzaal Steger: Mme Lionelli (zang).

25.2 Concertzaal: Barth (klarinet), Jacobus Norbertus Neël [zwager van Steger] (zang), Mme Feraglini, Bussoni, Costa (allen zang), Steger (viool).

5.3 Concertzaal: Steger (viool), Barth (klarinet).

10.3 Nieuwe Concertzaal Zentgraaff: Zentgraaff (fluit), Hencke (cello), Rosay (viool), Scheffer (klarinet), Tours (piano), Martin (zang). Ook angelica.

30.3 Concertzaal: J.F. Flamme, Mlle Longeau (zang).

3.12 Nieuwe Concertzaal: Vogler (orgel), Hencke (cello), Teniers (viool), Zentgraaff (fluit), Tours (piano), Mlle Warnke (zang, harp).

6.12 Roomse Kerk in de Leeuwstraat: Vogler (orgel).

- 2.1.1786 Concertzaal: F. Martin, Mlle Longeau, Beaucourt, Belcourt (allen zang), D'Humainbourg (viool).
2.2 Nieuwe Concertzaal: Zentgraaf, J. Tours (piano), Abbé Vogler (piano). *Don Quichot* (Vogler), Sonate à 4 main (Vogler).
6.2 Roomse Kerk in de Leeuwstraat: Abbé Vogler (orgel). Scènes uit de geschiedenis van Saul (Vogler).
13.2 Grote Kerk: Abbé Vogler (orgel). *De Doggersbank* (Vogler).
24.2 Concertzaal: Dulon (fluit), Tours (piano), vader Dulon.
4.3 Concertzaal: Steger (viool), Hencke (cello).
23.3 Concertzaal: J.F. Flamme, Mme le Grand (zang, harp).
- 10.3.1787 Concertzaal: Steger (viool), Mme Eckhardt (zang), Mme Warnke (zang), Barth (klarinet).
12.4 Concertzaal J.F. Flamme, Hencke (cello). Koor (Sacchini).
- 7.2.1788 Concertzaal: Neël (zang). Benefiet.
23.2 Concertzaal: Steger (viool), Barth (klarinet), Mlle Warneke (harp).
31.3 Concertzaal: Flamme, Hencke (cello), Steger (viool), Barth (klarinet).
10.4 Concertzaal: J.C. Hopffe ([glas]harmonica, piano), Steger (viool), Barth (klarinet).
9.10, 6.11 Concertzaal: Comi (fagot). Concerten (Comi).
- 4.3.1789 Doelen: Neël (zang).
5.3 Concertzaal: Tours (piano), Hencke (cello), Steger (viool), Barth (klarinet). Concerten en trio's (Tours), celloconcert (Breval), cellosonate (Sieck).
28.3 Concertzaal: Flamme, Hencke (cello), Steger (viool), Barth (klarinet).
3.9 Lutherse Kerk: Abbé Vogler (orgel). *Polymelos* (Vogler; = nieuwe Europese nationale karakterstukken).
30.9 Concertzaal: Frantz (bariton; Esterhaza, zijn zoon (8 jaar; zang).
- 8.4.1790 Concertzaal: Flamme, Mlle de Masure (zang), Steger (viool), Barth (klarinet), Femy (viool), Vogel (fluit),
- 14.12.1791 Concertzaal: Nihoul (zang), Flamme (zang).
- 4.2.1792 Concertzaal: Franz Clement (viool), Tours (piano). Vioolconcert, variaties (Clement).
17.3 Concertzaal: Steger (viool), Mlle de Masure (zang), Tours (piano), Barth (klarinet), Neycensas (fagot). Pianoconcert (Tours).
- 4.1.1793 Concertzaal: Johann Nepomuk Hummel (12 jaar; piano).
19.1 Concertzaal: Steger, Hummel (13 jaar; piano). Concerten en sonates (Hummel).
2.2 Concertzaal: Johann Jacob Hey (hoorn, cello; Weimar).
- H.C. Hazewinkel, 'De concertzaal in de Bierstraat,' *Rotterdams Jaarboekje* (1940), pp. 179-188.
Thiemo Wind, 'Tussen Stads Doele en Bierstraat: Rotterdams concertleven in de 18e eeuw,' *Tijdschrift voor Oude Muziek* 5/2 (1990), pp. 16-20; '«Verschiedene grosse Passions-Symphonien, von Haydn komponiert»: Eine Rotterdamer Aufführung der *Sieben letzten Worte* im Jahre 1984?' *TVNM* 43 (1993), pp. 105-118.

UTRECHT

Concerten naar gegevens uit de *Utrechtse Courant* en de *Gazette d'Utrecht*, welwillend ter beschikking gesteld door mevr. G. Barents-Vermeer (Utrecht).

- 22.7.1752 Muziekzaal Vredenburg: Mme Tedeschini, Nicolas Ranieri (zang).
24.10 Muziekzaal Vredenburg: Dionisia Prosperi, Mme Veuve Tedeschini (zang)
- 4.2.1754 Muziekzaal Vredenburg: Alexis [Magito] (cello), Carel Vermeulen (viool), Mme Barbarini (zang).
4,5.4 Muziekzaal Vredenburg: Mlle Mellini, Tedeschini (zang).
15.6 Muziekzaal Vredenburg: Antonio Perellino, Pietro de Mezzo (beiden zang), Giacomo Grimaldi (viool).
22.6 Muziekzaal Vredenburg: Mlle Mellini, Mlle Minette, Mme Tedeschini, Gaetano Guadagni (allen zang).
- 26.4.1756 Muziekzaal Vredenburg: Gaetano Quilici, Mlle Castelli, Baratti (allen zang). Concert spiritueel.

- 24.3.1757 Muziekzaal Vredenburg: Jean Salathén (fluit), Vermeulen (viool), Mme Barbieri (zang).
- 30.4.1761 Muziekzaal Vredenburg: Woschikta (cello?).
- 8.2.1764 Muziekzaal Vredenburg: Reiner (fagot), Rumelsperger (hobo).
30.4 Aalmoezenierskamer Brigittenstraat: Merchi (colascioncino, gitaar, mandolino), Mme Linders (zang).
13.11 Muziekzaal Vredenburg: Merchi (califoncino?? Gitaar), Francesco Maggiore (zang), Angelica Maggiore (zang).
12.12 Muziekzaal Vredenburg: Vermeulen (viool).
- 4.4.1766 Muziekzaal: Mlle Cruij (Italiaans zangeres), Rossignol (imitaties).
21.4 Muziekzaal: Leopold Mozart, Wolfgang, Nannerl. Symfonieën (W.A. Mozart).
26.11 Muziekzaal: Francesco Pasquale Ricci (salterio), Francesco Zappa (cello). Eigen werk (Ricci, Zappa).
- 26.2.1767 Muziekzaal: Mlee [=Mme?] Scheffer, jongen van 13 jaar (fluit, viool), jongen van 11 jaar (viool).
30.3 Muziekzaal: Friedrich Schwindl (viool), Jaeger (hoorn, cello).
24.11 Muziekzaal: Hendrik de Hey (voorheen aan het hof van prins Conti).
- 25.1.1768 Muziekzaal: Mme Hattasch (zang), Hattasch (viool), Preyssing (cello), Hempel (viool; allen van hof Saxen-Gotha).
7.3 Muziekzaal: Fabry (harp).
29.11 Muziekzaal: Mongeri (zang), Mme Mongeri (zang), Franceschini (viool).
- 16.1.1769 Muziekzaal: Bocci, Mme Guida (beiden zang). Eigen werk (Bocci).
30.1 Muziekzaal: Franceschini (viool).
11.3 Muziekzaal: Esser.
8,9,5 Muziekzaal: Italiaanse musici, onder wie Gelini, Fontana, Brunelli.
14.11 Muziekzaal: Lolli (viool). Eigen werk (Lolli).
- 29.1.1770 Muziekzaal: Sirmen, Mme Sirmen (beiden viool). Eigen werk (Sirmen, Mme Sirmen).
- 28.1.1771 Muziekzaal: Brunst (klavecimbel).
19.11 Muziekzaal: Mlle Stiasteny, Georg Friedrich Richter.
- 17.2.1772 Muziekzaal: Brunst (klavier), Schlicht (cello).
14.4 [geen locatie genoemd]: Carlo Besozzi [hobo].
- 12,16.10.1773: Drie blinde muzikanten uit Italië (viool, cello, zang). Stuk van Alberti met strijkers zonder strijkstok, maar door met zwavelstokjes op de snaren te slaan.
30.10 Muziekzaal: Brunst (klavecimbel), Schill (muzikale glazen). Benefiet.
16.12 Muziekzaal: Mlle N. Beyer (viool), G.F. Richter (klavecimbel). Concert en solo voor klavecimbel (Richter).
- 28.11.1775 Muziekzaal: Ximenez (viool), Mme Gervasio (zang), Gervasio (mandoline).
- 10.3.1784 La Mara [zang].
- 2.2.1785 Muziekzaal, t.g.v. tweede verjaring oprichting Pro Patria et Libertate: J. Eerens.
10.2 Muziekzaal: Zeeslag de Doggersbank (tekst H. van Alphen), Zangstuk op de dood van Baron J.D. v.d. Capellen tot den Pol (beide van F. Nieuwenhuysen).
15.3 Muziekzaal: J. ten Bookum. Ouverture d'Echo à deux orchestres (Nieuwenhuysen), *Abraham in Moira* (een drama), Zangstuk op de dood van V.d. Capellen tot den Pol (Nieuwenhuysen).
13.12 Muziekzaal: A.W.F. Mattern, Uttini (zang).
- 17.6.1786 Muziekzaal: Franse toneelspelertjes o.l.v. Pinsart, Paradis (viool): Muziek uit *La servante maîtresse* (Pergolesi), air (Gluck), Italiaans duo (Ansani).
21.7 Muziekzaal: vier Venetiaanse musici op mandoline, mandola, tambour de bas organisé, Rossignol (imitaties), Joubert (viool). Advertentie noemt Muziekzaal Vredenburg, misschien was het 21 juli 1765?

17.4.1787 Muziekzaal: F. Nieuwenhuysen. Treurmuziek, Groot krijgsmuziek (Nieuwenhuysen).

6.2, 15.12.1788 Muziekzaal: P. Dahmen, A. Dahmen (fluit), W. Dahmen (hoorn).

26.1.1789 Muziekzaal: J.A. Dahmen.

8.12 Muziekzaal: P. Dahmen, A. Dahmen (fluit), W. Dahmen (hoorn).

6.4.1790 Muziekzaal: P. Dahmen, A. Dahmen. *Bataille* voor twee orkesten (P. Dahmen).

16.11 Muziekzaal: Franco.

17.1.1792 Muziekzaal: Brunst (piano), Clement (viool), Mlle Janitsch (zang).

25.1 Muziekzaal: Mlle Bindernagel (zang, leerling van Schwindl), haar broer (viool, leerling Viotti)

15.2 Muziekzaal: Caffro (hobo, hobo d'amore). Eigen werk (Caffro).

7.12 Muziekzaal: Cournon (viool), Wagny (klarinet).

6.2.1793 Muziekzaal: Friedel (cello), Amantini (zang).

16.12 Muziekzaal: Cournon (viool), Wagny (klarinet).

17.2.1794 Muziekzaal: Hencke (cello), Schlegel (zang; eerste bas van het Duitse Theater in Amsterdam), Matz (flageolet).

27.2, 24.4 Muziekzaal: Maurice, Rivals (beiden zang).

18.12 Muziekzaal: Cournon (viool). Benefiet.

ZWOLLE

Streng 1999, pp. 71-72.

13.4 MOZART 1765-1766

In hedendaagse ogen is het bezoek van de familie Mozart aan de Republiek in de jaren 1765-1766 één van de meest opmerkelijke episoden van het Nederlandse muziekgeschiedenis in de tweede helft van de achttiende eeuw geweest. Maar in de context van het muziekleven in die periode waren broer en zus Mozart niet meer dan één van de vele kindereparen die op de Nederlandse podia optraden en hebben hun optredens weinig of geen beroering veroorzaakt. Gezien de positie van Wolfgang Amadeus Mozart in de muziekgeschiedenis zal hier toch een aparte paragraaf aan zijn (enige) bezoek aan de Republiek worden gewijd. Het desbetreffende bezoek viel in de eerste grote reis, die vader Leopold vanuit zijn woonplaats Salzburg met zijn twee wonderkinderen Maria Anna Walburga ('Nannerl,' geboren 30 juli 1751) en Wolfgang Amadeus (geboren 27 januari 1756) ondernam en die ruim drie jaar in beslag nam: op 9 juni 1763 vertrok men uit Salzburg om er op 29 november 1766 terug te keren. De hoofdbestemmingen waren Parijs (met name het hof van Lodewijk XV) en Londen (het hof van George III). Het was de Nederlandse gezant in Londen, Jan Walraad graaf van Welderen, die medio 1765 de Mozarts namens prinses Carolina van Oranje Nassau uitnodigde voor een bezoek aan Den Haag.

Uit Engeland trok de familie Mozart via Dover-Calais naar het vasteland, om vervolgens over Rijssel, Gent en Antwerpen op 10 september 1765 Rotterdam te bereiken. De volgende dag reisde het gezelschap door naar Den Haag. Leopold Mozarts eerste bemoeienissen in Den Haag betroffen uiteraard de kennismaking met prinses Carolina en prins Willem V. Omdat Nannerl reeds de dag na aankomst ernstig ziek werd, moest wat de kinderen betrof Wolfgang tijdens deze bezoeken de honneurs waarnemen. Wolfgang

gaf een openbaar concert in de zaal van de Oude Doelen, op 30 september, dat op de volgende wijze in de 's-Gravenhaagse Courant van 27 september is aangekondigd:

Met permissie zal de Heer Mozart, Muziekmeester van den Prins Bisschop van Salzburg, de eer hebben op Maendag den 30 September 1765, in de Zael van den Ouden Doelen in 's Hage een Groot Concert te geeven, in hetwelk zijn Zoon, oud maer 8 Jaeren en 8 Maenden, benevens zijn Dogter, oud 14 Jaeren, Concerten op het Clavecimbael zullen executeeren . Alle de Ouvertures zullen zijn van de Compositie van dien jongen Componist die nooyt zijn weerga gevonden hebbende, de goedkeuring van de Hoven van Weenen, Versailles en Londen heeft weggedragen. De Liefhebbers kunnen na hun plaisier hem Muziek voorleggen, hij zal het zelve voor de vuyst speelen. Ieder Billet voor een Persoon is 3 Guldens en voor een Heer en Dame f5-50. De Entrée Billetten worden uytgegeeven bij de Heer Mozart, Logeerende op den Hoek van de Burgwal, alwaer de Stad Parys uythangt, als meede in de Oude Doelen.

In de advertentie gaf vader Leopold de leeftijd van zowel Wolfgang als Nannerl een jaar te laag op.

In november werd Wolfgang zelf ook ziek en dit zou het bezoek aan Den Haag onvrijwillig een aantal maanden verlengen. Leopold Mozarts reisaantekeningen vermelden de namen van een groot aantal belangrijke personen, met wie te Den Haag werd kennisgemaakt. We vinden er namen van lieden uit de hofhouding, diplomatie en adel, van hoge militairen en notabelen, alsmede van vaste en minder vaste musici van het hof.

Het onverwacht lange oponthoud te Den Haag werd enigszins goedge maakt doordat een aantal composities uit Wolfgangs pen vloeide. De eerste aantoonbaar hier te lande vervaardigde compositie was de aria voor sopraan en strijkers *Conservati fedele* KV 23 (tekst uit Metastasio's opera-libretto *Artaserse*), blijkens de autograaf gecomponeerd in oktober 1765 en opgedragen aan prinses Carolina. In december ontstond de Symfonie KV 22 voor twee violen, altviool, bas, twee hobo's en twee hoorns.

Nadat beide kinderen begin januari weer wat waren opgeknapt, werden er enkele openbare concerten gegeven in Den Haag (22 januari: Oude Doelen) en in Amsterdam (29 januari, 26 februari: Manegezaal). Na Amsterdam ging het weer vlug terug naar Den Haag. Willem V werd op 8 maart 1766 achttien jaar en werd bij die gelegenheid als stadhouder van alle Nederlandse provincies geïnstalleerd. Dit ging gepaard met allerlei festiviteiten, die op 7 maart aanvingen en tot 12 maart voortduurden. En uiteraard wilde Leopold zijn kinderen bij de gelegenheid laten musiceren en composities van de kleine Wolfgang aan de vorstelijke familie en aan het publiek presenteren. Bij deze gelegenheid is zeker de genoemde Symfonie KV 22, enkele maanden tevoren gecomponeerd, ten gehore gebracht.

De Haarlemse uitgever Johannes Enschedé maakte van de gelegenheid gebruik om het eerste exemplaar van de door hem uitgegeven (anonieme) Nederlandse vertaling van Leopold Mozarts *Versuch einer gründlichen Violinschule* (Augsburg 1756) onder de titel *Grondig onderwys in het behandelen der viool* aan te bieden aan de kersverse stadhouder Willem V. Aan hem werd de vertaling - die geheel buiten medeweten van de schrijver, maar niet tegen zijn zin (eerder het tegendeel) was vervaardigd - opgedragen. Begin april, toen de familie Mozart in Haarlem was, kreeg Leopold ook een exemplaar aangeboden, waarover deze op 16 mei de volgende woorden schreef aan zijn vriend Lorenz Hagenauer:

Ich werde die Ehre haben Ihnen meine Violin-Schule in Holländischer Sprache vorzulegen. Diess Buch haben die H.H. Holländer in dem nämlichen Format in meinem Angesicht in das Holländische übersetzt, dem Printzen dedicirt und zu seinen Installations-Fest presentirt. Die Edition is ungemein schön, und noch schöner als meine eigene. Der Verleger, der Buchdrucker in Harlem, kamm mit einer ehrfurchtvollen Mine zu mir und überreichte mir das Buch in Begleitung des Organisten, der unseren Wolfgang einlude auf der so berühmten grossen Orgel in Harlem zu

spillen, welches auch den Morgen darauf van 10 bis 11. Uhr geschahe. Es ist ein trefflich schönes Werck von 68 Register. NB. Alles Zünn, dann Holz dauert nicht in diesen feuchten Land.

Ik zal de eer hebben U mijn vioolschool in de Nederlandse taal te laten zien. De heren Hollanders hebben dit boek onder mijn ogen in het Nederlands vertaald, aan de prins opgedragen en het hem bij gelegenheid van zijn installatiefeest aangeboden. De uitgave is buitengemeen mooi, en nog mooier dan mijn eigen. De uitgever, de boekdrukker in Haarlem [Johan Enschedé], kwam vol ontzag naar mij toe en overhandigde mij het boek in aanwezigheid van de organist [Henricus Radeker] die onze Wolfgang uitnodigde om op het zo beroemde grote orgel in Haarlem te spelen, hetgeen de volgende morgen van 10 tot 11 uur ook gebeurde. Het orgel is een uitstekend en mooi instrument, met 68 registers. NB. Alles is van tin, want hout blijft niet lang goed in dit vochtige land.

Ter gelegenheid van de installatie schreef Wolfgang zijn Acht Variaties KV 24 voor klavecimbel op het lied *Laat ons juichen, Batavieren!* van Christian Ernst Graf. De variaties verschenen bij Burchard Hummel te Den Haag in druk. In dezelfde sfeer liggen de Zeven Variaties KV 25 voor klavecimbel op het *Wilhelmus van Nassau*, in februari 1766 te Amsterdam gecomponeerd en eveneens te Den Haag bij Burchard Hummel, waarschijnlijk in maart 1766, uitgegeven. Bovendien werd Wolfgang bij zijn terugkeer in Den Haag geconfronteerd met het verzoek om voor prinses Carolina nog Zes Sonates voor Klavecimbel met Vioolbegeleiding te componeren. Zulks gebeurde, en de stukken (KV 26-31) werden op uiterst korte termijn te Den Haag bij Burchard Hummel uitgegeven onder de titel *Six sonates pour le clavecin avec l'accompagnement d'un violon ... Oeuvre IV*, met een opdracht aan prinses Carolina. De uitgave werd geadverteerd in de *'s-Gravenhaagse Courant* van 16 april 1766. Een orkestcompositie die speciaal is gecomponeerd voor de installatie van Willem V tot stadhouder, is het *Galimathias musicum* KV 32 voor twee violen, altviool, bas, twee hobo's, twee hoorns, fagot en klavier. 'Galimathias' wil zoveel zeggen als mengelmoesje; Mozart gaf het werk de genre-aanduiding Quodlibet.

Eind maart werd de terugreis naar Salzburg aangevangen, die niet zonder omwegen zou verlopen. Dat begon al in Nederland: men reisde via Haarlem (waar Wolfgang – zie boven – op het orgel in de Bavokerk speelde), Amsterdam (met nog een concert in de Manegezaal op 16 april) en Utrecht (met een laatste concert in Nederland op 21 april in de zaal van het Muziekcollege aan het Vredenburg) naar Antwerpen, Brussel en verder, om over Parijs, Lyon, Genève, enz. op 29 november 1766 weer in Salzburg aan te komen. De Republiek zou Mozart nooit weer terugzien.⁶

NEDERLANDSE CONTACTEN VAN DE FAMILIE MOZART
(naar de notitieboeken van Leopold Mozart)

Willem V

Carel Christiaan van Nassau Weilburg

Zijn vrouw Carolina van Oranje Nassau;

Carel van Nassau Saarbrücken

Pablo de Barrenechea markies van Puente Fuerte en El Burgo (overleden 1770; ambassadeur van Spanje) en vrouw **** (KNG: Schutte)

Thaddaeus Adam vrijheer van Reischach (gevolmachtigd minister namens de keizer; 1696-1782)

Jacques-Adriën-Isaäc Bigot (generaal van de Zwitserse Garde en opperhofschenker)

Andreas Weiss (rechtsgeleerde; 1707-1767)

6. Het bericht van Van der Ros ('Vom Pferd'; 1993) over een bezoek van Mozart en Haydn aan Heusden in 1789 is niet meer dan een stijlfiguur om een orgel-CD van Aldert Winkelman ('Ladenmann') in de belangstelling te brengen. Zie Wim van der Ros, 'Wolfgang Amadeus Mozart en Joseph Haydn waren in Heusden,' *De Orgelvriend* 35/6 (juni 1993), pp. 24-25. Ik dank Simone Kamp dat ze mij op de hoogte heeft gebracht van dit curiosum.

Joseph York Lord Dover (gevolmachtigd minister namens de Engelse koning; 1724-1792)
 Don Pedro da Casto de Almeida Salema (ambassadeur van Portugal)
 Isaac Pinto (17117-1787)
 Andres (Aaron) Pinto en zijn familie
 Dr. Haymans
 Dr. Velze
 CHRISTIAAN ERNST GRAF
 Sel[c]ken (pachter van de vis- en vleesbanken van Den Haag)
 FRANCESCO MAGGIORE en dochter Angelica Maggiore
 JOHANN FRIEDRICH WEISS (hofmusicus) en zoon Johan Frederick [junior]
 Thomas Schwencke (hofarts)
 Damen (apotheker)
 BURCHARD HUMMEL (muziekhandelaar)
 Hardenberg (kapitein van de Zwitserse Garde)
 Johann Georg Christoph Schetky (cellist; 1737-1824)
 Johann Christoph Fischer (hoboïst uit Dresden)
 Georg Martin Ulrich (hoboïst)
 Carel van Nassau Usingen
 Willem van Hessen Philipsthal (1726-1810)
 GIOVANNI BATTISTA ZINGONI
 Charles Bernard de Saumaise (ritmeester van de cavallerie)
 Voshol >>
 Sara Louise du Faget van Assendelft, vrouwe van Heinenoot (1717-1807)
 Thomas Isaac de de Larrey (geheimraad; 1703-1795) en zijn zoon Carel Edzard de Larrey (geheimraad)
 ‘Aly der Hundsfutt’
 ‘Rosisignoll der Stockfisch’ (Joseph Rossignol)
 Johann Heinrich Gundelach (hofmusicus)
 JEAN-JOSEPH BOUTHMY (organist van de ambassadeur van Portugal)
 LOUIS GAUTIER (klavierspeler)
 NICOLAS GAUTIER (dansmeester)
 JOHANN CONRAD SPANGENBERG (muzikhandelaar)
 WILLEM? SPANAU (hoornist)
 Weber (musicus uit Bremen en pantaleon-maker)
 Sef[e]bold (hofzadelmaker)
 Sentrup (koopman uit Aken)
 Josias Eckard (1750-1790, amateur-cellist) met zijn vader Wouter Eckhardt (generaal majoor bij de cavalerie; 1708-1771).
 Willem Bentinck (1704-1773) en zijn zoon Christiaan Frederik Anton (1734-1768)
 Jacob Arent baron de Perponscher de Sedlnitzky (1692-1771)

Scheurleer 1909; Köchel 3/1947, pp. 37-50 (Werken gecomponeerd in de Republiek); Bauer & Deutsch 1962, pp. 200-218 (Brieven van Leopold Mozart aan Hagenauer uit de Republiek, reisnotities); Lievens 1965, 1985; *Mozart in België* 1990 (Met hoofdstukken door een twaalfstal auteurs. Royale uitgave en rijkelijke in kleur geïllustreerd. Behandelt de gehele westeuropese reis van de Mozarts in de jaren 1763-1766, met bijzondere aandacht voor het (overigens beperkte) bezoek aan België en de locale achtergronden. Hoofdstuk 11, Fons de Haas, ‘Holland, 9 september 1765-eind april 1766,’ pp. 204-219, behandelt de Nederlandse episode); Rasch 1993, pp. 173-177; Van Reijen 2001.

13.5 ABBÉ VOGLER 1785-1790

Georg Joseph Vogler (1749-1814), meestal bekend als ‘Abbé Vogler’ vanwege zijn geestelijke functies, was een van de schilderachtigste musici die de tweede helft van de achttiende eeuw heeft voortgebracht. Hij behoorde tot de groep van musici, die weliswaar geestelijke waren, maar desondanks een betrekkelijk gewone muzikantenloopbaan volgden. (Francesco Pasquale Ricci en Joseph Schmitt zijn andere voorbeelden

niet zover van huis.) Vogler was één van de beroemdste klavier- en orgelspelers van zijn tijd, een roem die is opgebouwd en bevestigd tijdens de vele concertreizen die hij tussen 1780 en 1810 door Europa ondernam, ongehinderd door zijn aanstellingen in Mannheim, resp. München, en Stockholm.

Hoewel Vogler een nogal omvangrijk oeuvre aan vocale en instrumentale werken heeft nagelaten, is hij niet in de eerste plaats daarom bekend. Meer aandacht trokken reeds tijdens zijn leven zijn muziekpedagogische ideeën, waarin hij betrekkelijk modernistisch was; ook in dat opzicht was hij veelschrijver. Maar de meeste faam bracht hem het orgelspel, dat hij tijdens een groot aantal concertreizen door heel Europa liet horen. Op spectaculaire wijze wist hij het instrument te gebruiken voor virtueuze toonschilderingen, van het soort ‘Een storm met donder en bliksem,’ ‘Hemel en hel’ en ‘De val van de muren van Jericho,’ enz.

Vogler deed driemaal de Republiek aan tijdens zijn concertreizen, in 1785-1786, in 1789 en 1790. Voorzover bekend begon Vogler zijn tournee door de Republiek in 1785 vermoedelijk in Zwolle, gevolgd door optredens te Deventer en Zutphen, steeds op de orgels van de hoofdkerken in die plaatsen. De eerste Amsterdamse concerten werden gegeven op 5 november (in ‘t Oude Wapen van Embden,’ op piano) en op 14 november (in de Oude Lutherse Kerk, op orgel). Deze concerten vormden de aanloop voor een veel grootser gebeuren, namelijk een optreden op het orgel in de Nieuwe Kerk op 22 november (toevallig Sint-Caeciliadag), waarvan de winst ten behoeve was van de stichting van de Amsterdamse Zeevaartschool. De gang van zaken rond dit benefietconcert in de moderne zin van het woord wordt uitvoerig beschreven in de aankondiging van het concert in de *Haarlemse Courant* van dezelfde dag:

Amsterdam den 18 November. De heer Vogler, eerste kapelmeester van Zyne Doorluchtigheid den Keurvorst van Palts Beyeren, adverteerd, op authorisatie van de WelEdele Groot-Achtbaare Heeren Burgemeesteren der stad Amsterdam, dat hy op Dingsdag den 22 November, 's namiddags ten vijf uren, in de Nieuwe Kerk alhier, op het orgel zich zal laten hooren met eenige stukken, welker ontwerp by gedrukte berigten nader word beschreeven, en zulks ten behoeven van het Kweekschool voor de Zeevaart, terwyl Burgemeesteren, die heilzaame stichting openlyk begunstigende, vertrouwen, dat het kundig publicq, de aangelegenheid derzelve, voor 's Lands welzyn bezeffende, daartoe wel op eene kragtadige wyze zal willen medewerken; ten welken einde aan hetzelve gelegenheid gegeven word, by het afhaalen der billetten, tot admisatie by het orgelspel, welke alleen in het Burger Weeshuis, ten comptoire van den notaris J.A. Lette, à een gulden het stuk, op Maandag en Dingsdag, zullen te bekomen zyn, alwaar eene kist voor het Kweekschool is geplaatst; dienende verder tot berigt, dat geen geld aan de kerk aangenomen, en niemand zonder billet geadmitteerd zal worden, en dat tot vermyding van wanorde, de koetsen by het inkomen, allen van ter zyden het stadhuis, tot voor de deur op den Dam, zullen opryden, en by het uitgaan in tegendeel van voor die deur af, ter zyden van het stadhuis wech zullen ryden. De deur onder het orgel, zal by het inkomen en uitgaan, voor de voetgangers open zyn.

Ongeveer 3000 mensen kochten een toegangskaart van f1. Velen moeten nog wat extra hebben betaald, want de recette bleek uiteindelijk f3879:14:8 te bedragen. Na aftrek van het honorarium van Vogler (f700) en de kosten (f208:7:8) resteerde nog bijna f3000 (om precies te zijn: f2971:7:0) voor de Zeevaartschool, in hedendaagse termen een bedrag van enkele tonnen. Twee concerten volgden nog in Amsterdam: één op 24 november op piano en klavecimbel in ‘t Wapen van Amsterdam’ en één op 21 februari 1786 op het orgel van de Lutherse Kerk. Van het laatste concert was de opbrengst voor de Lutherse Kerk en het Lutherse meisjesweeshuis.

Vogler speelde dus programmuziek op het orgel, maar helaas zijn de hier en daar vermelde gedrukte uitleggingen niet bewaard gebleven. Tot het gespeelde repertoire behoorden ‘De dood van prins Leopold’⁷ en ‘Het laatste oordeel’ (naar een schilderij van Rubens).

Tussen deze Amsterdamse concerten door trad Vogler in een aantal plaatsen in Holland en Utrecht op. Vrij zeker speelde hij in Leiden (datum niet bekend), daarna, op 17 december op het orgel van de Grote of Laurenskerk in Alkmaar, verder in Gouda, en op 21 december in Utrecht eerst op het orgel van de Domkerk, later op de dag in de zaal van het muziekcollege. Gedurende december 1785 en januari en februari 1786 speelde hij in Nijmegen, Zwolle (december), Rotterdam (3 december en 2 februari in Nieuwe Concertzaal in de Bierstraat, 6 december en 6 februari in de Rooms-katholieke Kerk in de Leeuwstraat, 13 februari in de Grote of Laurenskerk), Den Haag (28 november 1785 en 15 februari 1786 in de Oude Doelen; 8 februari in de Jacobskerk), Delft (8 februari) en weer in Utrecht (Lutherse Kerk, 21 februari). Zijn repertoire is inmiddels uitgebreid met een stuk dat aansluit bij de behoefte in de Republiek: ‘De Slag bij de Doggersbank.’ Naar het schijnt zijn de optredens in Groningen op 29 en 30 maart 1786 de laatste van deze tournee door de Republiek geweest.

Waar concerten op kerkorgels werden gegeven, werd er soms wel, soms geen toegangsprijs geheven. In het laatste geval kwamen er inkomsten uit een collecte, in de kerk gehouden. Bij veel van de orgelbespelingen was de winst van het concert voor een goed doel. In Zwolle ging de helft van de netto-opbrengst (f 65) naar de Stadsarmenkamer. Vogler gaf ook, gevraagd dan wel ongevraagd, de kerkbesturen adviezen over de verandering of verbetering van de orgels waarmee hij in aanraking kwam.

Vogler’s wijze van orgelspelen vond zowel kritiek als navolging in de Republiek. Kritiek is er in het volgende rijmpje van ‘A.F.’ in de *Amsterdamsche Mercurius* van januari 1786:⁸

Op het kunstig orgelspel van den Abt Vogler,
Raad, Professor en Eerste Kapelmeester
van den Keurvorst van Palts-Beyeren

Hoe de Orgel-speelkunst zich verheft,
Die thans natuur naar ’t leven treft,
En zonder verwen of penceel,
Vertoont een sprekend tafereel,
Bevestigt zulk een kunstenaar,
Als dees vermaarde Vogelaar,
Die menschen, maar geen vogels vangt,
En dus onsterflyke eer erlangt.

Interessant en niet zonder gevoel voor humor is de publieksreactie op Vogler’s ‘Laatste oordeel’ die Willem van Ollefsen Casparszoon weergeeft in zijn *Aanhangzel op De historie van den Heer Willem Leevend* (Amsterdam 1786):⁹

Vader vroeg mij slechts naar de opstanding. Wat aangaat de opstanding der dooden, daar weet ik niets van, vermits ik nimmer iemand, uit den dooden opgestaan, gekend, veel minder gesproken heb. Dit echter is waar, dat ik de opstanding der dooden eens, door zekeren Abt, in de kerk, op het orgel heb hooren speelen. Doch daar ik niet genoeg muzyk verstond, om ’er over te oordeelen,

7. Het betreft hier Leopold van Brunswijk, die op 25.4.1785 in de Oder om het leven kwam bij een poging mensen te redden.

8. Geciteerd naar Enschedé 1920, p. 41.

9. Geciteerd naar Enschedé 1920, pp. 52-53.

vroeg ik iemand die by my was, en de muzyk grondig verstond, wat hy 'er van dacht. Deeze gaf my ten antwoord:

'My dunkt dat die gantsche opstanding der dooden maar louter gekheid is. Dezelve strydt tegen de reden, en aller regelen van de kunst. Maar,' vervolgde hij, 'de Abt doet als een schrandere vogelaar: hij fluit lieflyk, om zyn belang te bejaagen.'

Nu hoorde ik een vreeselyk geluid van het orgel.

'Dit,' zeide ik, 'is evenwel niet zeer lieflyk. Wat beteekent doch dit geraas?'

'Ik weet het niet,' antwoordde myn vriend, 'ik ben ook niet kundig in het laatste oordeel, en in lang 'er geen vriend van. Maar wat de muzyk aangaat: voor denzelfen is het zekerlyk thans de jongsten dag!'

Wy vroegen dan beiden aan een Heer, die, met een blad papier in zyne handen, in een zeer ernstige houding stond, wat dit geraas toch beduidde?

'Helaas! Myn vrienden' borst de goede man met de tranen in zyne oogen uit, 'helaas! Dit beduidt het gekerm der verdoemden!'

Maar Vogler vond ook volgelingen in zijn muzikale kunsten. Op 26 januari 1786, nog tijdens Vogler's verblijf in de Republiek, gaf Anthony Cornelis Boursse, organist van de Nieuwezijdskapel in Amsterdam, op het orgel in zijn kerk een bespeling 'in navolging van den Abbé Vogler'; op het programma stonden onder meer Vogler's 'Dood van prins Leopold,' een pastorale, een bataille en een fanfare. De opbrengst was weer voor de Zeevaartschool. De Haagse organist Jan Carel Kleyn gaf op 27 maart en 18 mei 1786 concerten à la Vogler in de Nieuwe Kerk te Den Haag. De opbrengsten waren voor de armenzorg van de Hervormde Kerk (waar Kleyn's zoon C. Kleyn jr. toevallig boekhouder was).

Een tweede tournee van Vogler door de Republiek vond plaats in 1789, met orgelbespelingen in Middelburg (25 augustus: Oostkerk), Rotterdam (3 september: Lutherse Kerk), Amsterdam (22 september, 13 oktober, 8 december: Oude Kerk.), Den Haag (29 september, 16 oktober: Lutherse Kerk), Haarlem (10 oktober), Hoorn (19 oktober), Purmerend (20 oktober), Utrecht (4 december: Lutherse Kerk) en Kampen (datum niet bekend). Ook werd er aan het stadhouderslijk hof gemusiceerd. Vrijwel zeker is deze lijst niet volledig. De advertentie van het eerste Amsterdamse concert laat zien dat het optreden uit twee delen bestond, met in het eerste deel *Polymelos*, een muzikale uitbeelding van een aantal Europese volkskarakters en in het tweede deel onder meer *De onschuldige herders-vreugd*. Weer worden er verkeersmaatregelen getroffen:¹⁰

Met Permissie van de Wel-Ed. Groot Achtbaare Heeren Burgemeesteren en Regeerders deezer Stad, zal den Heer Abt VOGLER, Geestelyke Raad en Directeur van de Musicaale Academie van den Koning van Zweeden, op Heden den 22sten September 1789, 's avonds van 6 tot 8 uren, op het Orgel in de Gereformeerde Oude Kerk laten hooren, en in het eerste deel uitvoeren: POLYMELOS, of de Nationaale Character-Stukken, en Musicq van differente Volken, als de Zweedsche, Russische, Cozakken, Poolsche, Siciliaansche, Schotse, Fransche en Duitsche Natien, en in het tweede Deel, benevens andere Stukken een Musicalische Schets-Voorstellen, genaamd DE ONSCHULDIGE HERDERS-VREUGD, gestoord door een opkomend Onweer. De Biljets van admissie zyn van Heden af à fl:- te bekomen, by den Notaris Dorper, op de Bloemmarkt, en een uitvoerige Notitie der Stukken, à 2 Stuivers, by J. Schmit, in het Musicq-Magazyn, in de Warmoesstraat. NB. Ter bewaaring van der goede Order, zullen de Deuren der Kerk des namiddags ten 4 uren reeds open zyn, en de geenen die met Rytuig komen, zullen van den Dam af door de Warmoesstraat aan de Toorn-Deur, over de Wyde Kerksteeg moeten ingaan, en voor die geenen die te voet komen, zal die Deur en de Deur over de Nauwe Kerksteeg geöpend zyn, zullende in het uitgaan dezelve Order in acht genomen moeten worden; voorts zal niemand zonder Biljet toegelaten worden, dewyl aan de Deuren geen Geld aangenomen word.

10. *Amsterdamse Courant* 22 september 1789.

Hetzelfde programma klonk in Hoorn en Purmerend. Tijdens het tweede concert in de Amsterdamse Oude Kerk kwamen andere stukken ten gehore, waaronder een ‘Muzicaale afbeelding van een zeeslag’. Op 8 december klonk op dezelfde plek *De verovering van Jericho*; *De onschuldige herders-vreugd* werd herhaald.

Er is bij deze concertreeks niets dat wijst op het spelen voor een goed doel. Het succes was ditmaal niet zo groot als bij de eerste keer, en ook nu ontmoette Vogler kritiek, bijvoorbeeld van de Alkmaarse organist Michaël Körnlein. Deze laatste vertegenwoordigde een stroming die Vogler’s experimenten te ver vond gaan en die zich niet kon vinden in de verregaand realistische uitbeelding van niet-muzikale verschijnselen. Het concert dat Körnlein op 24 oktober 1789 op het orgel in de Bavokerk in Haarlem gaf (precies twee weken na Vogler’s optreden), was dan ook zeker een soort van ‘tegen-concert.’ Op het programma stonden vóór de pauze een ‘Intrada’ en een ‘Treurstuk,’ na de pauze ‘allerhande nieuwe pastoraal- en krijgsmuziek’ (toch een beetje Vogleriaans) en een ‘slotsymfonie met variaties’ gebaseerd op een air van Haydn.

Vogler stoorde zich vermoedelijk weinig aan deze kritiek. Hij had zelfs aan het begin van de tournee van 1789 de Rotterdamse orgelbouwer J.P. Künckel benaderd en bereid gevonden om een relatief klein, compact orgel te bouwen (een kubus met ribben van ruim 2 meter), dat niettemin grote mogelijkheden tot klankvariatie had. Het wordt ‘orchestrion’ genoemd. Het instrument werd ingewijd met een drietal concerten in Amsterdam die Vogler gaf tijdens zijn derde en laatste Nederlandse tournee – veruit de kortste –, eind november 1790, van 24 tot 29 november in de Amsterdamse Manegezaal plaatsvonden. Na de 29ste november zou het instrument onmiddellijk worden gedemonteerd en getransporteerd. Wat ervan geworden is, is onbekend.¹¹

Enschedé 1920.

11. Wellicht is het ‘Grand Orchestre Mécanique’ dat op twee concerten in de Garnalendoelen op 21 en 29 november 1792 ten gehore wordt gebracht, hetzelfde instrument?